

KAMIL KROFTA

Ž I Ž K A

A HUSITSKÁ REVOLUCE

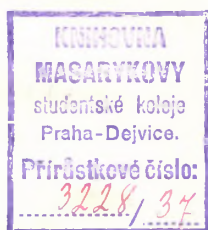

LAICHTERŮV VÝBOR
nejlepších spisů poučných
KNIHA LIX.
Kamil Krofta

Druhé vydání

K A M I L K R O F T A

Žižka
a husitská revoluce

1937 Vydal Jan Laichter v Praze

Všechna práva vyhrazena

Tiskla „Legiografie“ v Praze XIII.

Presidentu Osvoboditeli

prof. T. G. MASARYKOVÍ

v hluboké úctě a vděčnosti

věnuje

spisovatel.

ÚVOD

Pekařův spis „Žižka a jeho doba“ je od času Palackého a Tomkova největší a nejvýznamnější dílo vědecké, zabývající se husitstvím po Husovi, rozvojem hnutí, podnikatelského hlavně činností a smrti Husovou, v době, kdy se stalo revolucí jak církevní a náboženskou, tak i politickou a sociální a svádělo těžký boj nejen „duchovní“, nýbrž i „tělesný“ — ve smyslu Chelčického — s ostatním světem křesťanským. Předvádí nám s nevšedním uměním kritickým i slohovým načrtnutý a bohatě doložený obraz velikého husitského vojevůdce, ale zároveň kreslí podrobně a názorně prostředí, z něhož vyrostla jeho osobnost a v jehož rámci třeba ji chápat a oceňovat. Nejvíce si, jak přirozeno, všímá nejbližšího okolí a hlavního působiště Žižkova: Tábora, druhého vedle Prahy hlavního ohniska hnutí husitského po Husovi a vlastního zdroje a střediska husitského radikalismu. V úvodě k IV. svazku vykládá Pekař, že své dílo začal r. 1924 pod dojmem jubilea Žižkova (pětistého výročí jeho smrti), ale dodává, že jubileum to bylo mu pouze vnějším podnětem, kdežto pravou příčinou že bylo přání, aby se seznámil, pokud možná všestranně, s nejvýznamnější dobou českých dějin, tak aby se v sporu stran a mínění o duchovní povaze, příčinách i cílech veliké bouře a o jejím významu v našem dějinném vývoji dopracoval poznání opřené o přímé studium vlastní. Žižka nebyl mu tudíž, jak praví dále, „jediným, ba ani hlavním úkolem práce“. Byl prý mu jen příležitostí nebo pomůckou, aby poznal ducha a povahu české revoluce vůbec, v tom především program a historické dílo Žižkova Tábora.

Napsal-li tedy F. M. Bartoš (v Jihočeském sborníku VI. str. 89), že by dílo Pekařovo mohlo dobře nésti název „Žižka a Tábor“, možno tomu přisvědčiti, stejně jako dalším slovům tohoto odborně nejzpřipravenějšího kritika Pekařova díla a rozhodného, ano příkrého odpůrce jeho hlavních názorů na Žižku a táborství, že „nemáme dnes a snad dlouho nebudeme mít dílo, které by tak hojně . . . poučovalo o přerozmanitých a přetěžkých otázkách problému „táborství“ a orientovalo po neobyčejně obsáhlé a velmi rozptýlené literatuře sem spadající“ a že „toto dílo možno doporučit jako nejlepší úvod do studia táborství“. A plně možno souhlasit i s tím, co Bartoš výstižně napsal (tamtéž str. 86) o významu díla Pekařova: „Pekařovo dílo podává hojnost poučení o těžkých kritických záhadách, jejichž řešení a souhrn dává teprv obraz veliké té chvíle našich dějin a shrnujíc konečně sílu nesmírně rozptýleného materiálu, bude snad na desítky let nezbytnou a vděčně užívanou příručkou každého pracovníka o kterékoli z tak hojných otázek studia Žižky a táborství.“

Tím však se nevyčerpává význam díla Pekařova v našem dějepisectví. Dobře napsal Bartoš, že dílo to „nemalou službu vykonalo tomuto dějepisectví i tím, že důsledně a se vším úsilím, ano takřka s vášní domyslílo a rozvinulo pojetí diametrálně protivné“ tomu, které v něm pod vlivem knihy Tomkovy a prací Tomanových o Žižkovi bylo téměř obecné. I kdo nemůže souhlasiti se všemi názory Pekařovými o Žižkovi a táborství, ocení zajisté vědeckou i mravní vážnost jeho soudů, s nimiž se musí vyrovnati každý, kdo chce hlouběji proniknouti do podstaty tak ohromného zjevu dějinného, jako je husitská revoluce. Můj dále následující rozbor díla Pekařova je v podstatě plodem mého vlastního úsilí o takovéto vyrovnání a domnívám se, že pozorný čtenář shledá v něm užitečnou pomůcku, která může toto vyrovnání poněkud usnadnit i jemu. Pozná, že se v mnohých

podstatných bodech značně rozcháším s Pekařovým pojetím ani ne tak samého Žižky, jako husitské revoluce a že neváhám to pověděti zcela jasně a bez okolků. Doufám, že Pekař sám se tím nijak nepohorší. I kdybych se nebyl tolikrát přesvědčil, že můj netajený nesouhlas s některými jeho názory nedovedl nikdy zkaliti naše dávné a upřímné přátelství, utvrzovala by mne v této naději vlastní slova Pekařova, jež se čtou na konci jeho předmluvy k poslednímu svazku jeho díla. „Žádná práce — píše tam (IV. str. XIX) Pekař — není bez nedostatků, platí to jistě i o mém díle; uvítám opravdově, bude-li odborné kritice (dojde-li k ní) možné je doplniti nebo opravit. Ve velikém thematu, na jehož řešení mohou vykonávat vliv tak rozmanitý rozdíly duchovního obzoru a stanoviska badatelova, není možná očekávati plné shody v soudu stran a směrů: uvítám však i výklady vycházející z jiného hlediska než je moje, s tím předpokladem ovšem, že neopustí vlastní pole zápasu. Rozumím tím podmínku, že budou opravdu obeznámeny s mou prací a její argumentací a že jí čelí budou kritikou podobně zdůvodněnou, jak to bylo všude snahou mojí.“ Jsem ovšem dalek toho, abych co dále píši vydával za odbornou kritiku, která by dílo Pekařovo (podle jeho přání) věcně doplňovala nebo opravovala. K tomu bylo by potřebí mnohem více času a mnohem podrobnějšího studia, než tomu mohu věnovati já. Ale jinak se vynasnažím, aby se můj kritický rozbor díla Pekařova neodchýlil od zásad, vyjádřených uvedenými jeho slovy.

Úvodem k tomuto rozboru mám však za potřebné poznamenati, že se nemohu nadchnouti disposicí skvělého díla Pekařova. Vadí mi, že se čtenář napřed obšírně dovídá, jak o Žižkovi a o husitství smýšleli a soudili jeho vrstevníci a ti, kdo později o něm psali, a potom se mu teprve dostává podrobného a přesného poučení o Žižkově osobě, jeho životních osudech a veřejné činnosti. Myslím, že takto čtenář

k pozorování Žižky samého přistupuje již zaujat vlivem rozmanitých úsudků o něm. A zdá se mi, že Pekař sám dojmu těchto úsudků podlehl dosti značně, snad také proto, že zde, tuším, po prvé měl příležitost probírat se hlouběji a soustavněji literárními památkami té pohnuté doby, památkami, jejichž původcové byli zmítáni jejími bouřemi a vášněmi a v nichž se události a zjevy doby tehdejší zrcadlí sotva věrněji než události a zjevy doby přítomné v soudobém tisku. Proto bych kapitoly podávající výsledky „anket“ o husitství a o Žižkovi, v nichž se ostatně známá bystrost Pekařova postřehu a jeho skvělá schopnost jasného a přesvědčivého výkladu uplatňuje znamenitě, viděl raději za kapitoly, rýsujícími Žižkuv profil a jeho činnost na základě přímých zpráv. Také závěrečná kapitola prvního dílu, uvažující všeobecně o sociálněpolitickém obsahu táborství, byla by se po mém soudu lépe hodila na konc celého díla jako souhrn poznatků získaných podrobným studiem Žižkovy osoby, jeho díla i prostředí. Autor by se tak byl vyhnul několikerému opakování některých svých pozorování a myšlenek i leckterým, celkem arci nikoli zásadním, rozporům v svých tvrzeních. To vše je ovšem jasně patrné teprve po dokončení celého díla a nedopustím se snad přestupku, budu-li při jeho rozboru postupovat tím pořádkem, jaký se mi teď dodatečně zvláště pro můj účel jeví vhodnější. Pro lepší přehlednost pak rozdělím tento rozbor ve dvě části, z nichž první bude se zabývat Žižkou, druhá husitskou revolucí.

I

ŽIŽKA

OSOBNOST Žižkova není sice, jak již víme, jediným předmětem práce Pekařovy, ale výklad o ní je přece její osou a jejím jádrem. S podstatným obsahem toho výkladu, který nám pomáhá pochopit a ocenit Pekařův poměr k husitské revoluci, hodlám proto seznámiti čtenáře především, přidržíže se co možná nejvíce vlastních slov autorových a všimaje si zvláště otázek, na něž mezi odborníky není jednotného názoru.

1. ŽIŽKA PŘED REVOLUCÍ.

PONĚVADŽ je první ze čtyř dílů práce Pekařovy věnován líčení dějinného pozadí zjevu Žižkova, dostává se Pekař k osobnosti Žižkově teprve v díle druhém. Tu se dvě první kapitoly zabývají Žižkou z doby před vypuknutím revoluce, Žižkou, jenž nebyl ještě politickým činitelem, nýbrž soukromou osobností. Předmětem první z těchto dvou kapitol je „Žižkovo mládí, rodina a krajina“ a Pekař tu reviduje, doplňuje a opravuje dosavadní vědomosti o těchto věcech.

V sporné otázce stáří Žižkova se Pekař připojuje k názoru, jež proti Tomkovi zastával Toman, jež později proti novým pochybovačům, podníceným nálezem kostí domněle Žižkových v Čáslavi, obhájil zvláště Šusta a jenž se dnes skoro obecně — vážnou výjimkou je tu jen F. M. Bartoš — uznává za správný. Je přesvědčen, že Jan Žižka z Trocnova, objevující se v listinách l. 1378 až 1384, není otec našeho Žižky, nýbrž on sám. A důsledně soudí, že lebka v Čáslavi nalezená a Žižkovi připisovaná, je-li to opravdu lebka muže asi padesátiletého, nemůže býti lebkou táborského vojevůdce. Ten se prvně objevuje r. 1378 jako svědek jakéhosi právního aktu.

Bylo-li Žižkovi tehdy 25 let, byl by r. 1424, kdy zemřel, dosáhl stáří asi 70 let. Představíme-li si Žižku r. 1378 asi dvacetiletého, snížíme odhad jeho věku k r. 1424 asi na 66 let. To vše souhlasí s tvrzením Eneáše Sylvia, že Žižka v době své veliké působnosti historické byl „starcem“. Jinou zprávu Sylviovu, podle níž byl by Žižka od svého mládí vyrůstal při dvoře královském, Pekař zprvu rozhodně odmítal. Věda z dochovaných zpráv, že teprve od polovice devadesátých let XIV. stol. byl Žižka členem královské čeledi a pobýval v Praze, připouštěl jen, že snad již dříve sloužil nějaký čas v královské čeledi, konaje podrízenou jakousi službu, snad jako lovcí. Ale v dodatcích, otištěných v díle IV. (str. 202), opíraje se o nové zprávy, obsažené v studii Petříkové (v Jihoč. sbor. IV. 1931) o příbuzenstvu Žižkově, přiklonil se k domněnce, že Žižka, maje starší příbuzné nebo třebaš jen sousedy mezi služebníky pražského dvora, mohl vskutku v mládí vyrůstat po nějakou dobu při dvoře královském. Soudí ovšem, že „bylo by nutno nepředstavovati si to vychování, či lépe pobyt v mládí na dvoře Karla IV. nijak romanticky jako účastenství ve výchově v královském prostředí.“ Ale uznává, že „jistou míru sebevědomí a širšího rozhledu, zkušenosti i vzdělání by takový pražský pobyt v mládí v rodině dvorských služebníků znamenal jistě . . .“

Druhá kapitola druhého dílu, nadepsaná „*Žižka v knihách psanců*“, líčí podle zápisů v soudobých knihách, do nichž zapisovány byly úřady krajskými neb městskými výpovědi zločinců vynucené katem v mučírně, živě a podrobně drobné války a záští šlechtická, v nichž nějaký čas, v l. 1408—9 nebo 1406—9, vystupuje Žižka jako zjednaný žoldněř v najatých lupičských tlupách. Jan Žižka tu „předstupuje před zraky naše ne jako vůdce a řiditel určitých operací vojenských, nýbrž pouze jako člen tlupy, složené z chudých panošů a z obyčejných loupežníků“, která sloužila mocným panským rodům moravským v jejich soukromých sporech s Rožmberky. Pekař odmítá názor, jenž idealisoval tuto činnost Žižkovu teorií, jako by bylo šlo o zjev, jenž souvisel s rostoucí bídou tehdejší drobné šlechty, o odboj malého zemana, ohroženého v své existenci hospodářskou rozpí-

navostí mocného magnáta — souseda. Soudí, že ony boje byly především boji velikých pánů zemských a nikoli drobných zemanů, že tu šlo o „projev feudálního sebevědomí a feudální zpupnosti velké šlechty a nikoli o pokusy revolty nebo sebeobrany, vyrostlé z iniciativy malých vládyků; tito naopak kupí se kolem velikých pánů, stojí v službě a žoldu jejich“. Tento názor na povahu drobných místních zápasů, jichž se zúčastnil Žižka v posledním období vlády krále Václava IV., opakuje Pekař také v úvodě k III. dílu (str. 2), kde Žižku tehdejšího nazývá členem „ozbrojené tlupy, která sloužila velikým pánům ve vzájemných záštích jejich, vedouc válku po způsobu zbojníků a loupežníků“, ale vzpomíná zároveň listu královského, jímž se Žižkovi promíjely z milosti jeho skutky výtržné jako svědectví, že tu nešlo „o lupiče v pravém slova smyslu, ale o drobného šlechtice, jehož vojenská násilí byla politicky i mravně posuzována jako v přechytných případech podobných a nezavírala vinníku trvale cestu do „čestné“ společnosti.“

Svou účastí v oněch drobných bojích Žižka „podle vši pravděpodobnosti vyškolil se (soudí Pekař, str. 56) v umění drobné záškodnické války, jejímž účelem bylo ztrestati toho či onoho nepřítelě škodami na jeho zboží a poddaných jeho, jejímž nejvyšším cílem bylo opanování hradu či města překvapením, lstí nebo zradou a ježž potřebou bylo vyšpohovati, vyčíhati kde jakou příležitost, kde by se náhlým zasažením pohotové tlupy zadala rána nepříteli.“ S důrazem upozorňuje Pekař (str. 57) na souvislost, kterou podle jeho názoru možno postihnouti mezi povahou, methodou a rázem drobných válek šlechtických z doby krále Václava a mezi povahou tábořského vedení války v době revoluce. Ačkoli tam jde o „soukromá záští rozličného původu, zde o heslo zájmu veřejného povahy nejvyšší“, ačkoli „tam zaměstnavatelem je ten či onen pohněvaný nebo uražený pán, zde je to sám Bůh, Hospodin, k jehož rozkazu řadí se do boje zbrojné čety“, zdá se mu, že „se oba ty zjevy podobají kupodivu svou praxí a technikou“, takže boj Táborů se mu jeví takřka jen „velikým podnikem lapků (t. j. zbojníků), velikým záštím vyhlášeným nepřátelům zákona božího“. Pekař sám arci upozorňuje (57), že

„mnohý z těch rysů, jež postihujeme v tábořském vedení války, je charakteristický pro válku soudobou vůbec,“ ale má za nesporné, že „vyšší myšlenky organizační i účelové dává bojům revoluce jenom Praha . . ., zejména pokud jde o prvá léta povstání, o dobu Žižkovu“.

Ale mezi záškodnickými boji doby Václavovy a husitskou revolucí shledává Pekař ještě hlubší souvislost. Má za to (str. 52), že „jistá část společnosti české, a to jak šlechty vyšší, tak zejména šlechty drobné, která hledala živobytí ve službě vojenské a v loupeži s ní spojené, vyrůstala a žila již dávno v době Václavově v myšlence o potřebě a radosti z násilí, že vyhledávala boj, ať již z rytířské zpupnosti, ať z žádostivosti kořisti nebo potřeby se zaměstnati nebo vyživiti“. A proto neshledává podivným, že když pak „vrženo bylo do národního života veliké heslo, jež vytasení meče legitimovalo nebo dokonce posvěcovalo, byla pohotově hned sta bojovníků, z nichž jedni šli do boje se svatým zápalem jako rytíři myšlenky, druhí s neméně horlivou pohotovostí za kořistí a loupeží“.

K souvislosti mezi záškodnickými boji doby Václavovy a válkami husitskými vrací se Pekař také na začátku třetího dílu. Připomíná znova (III. str. 2), jak slabost a náladovost vlády Václavovy „daly vzrůsti v povážlivé míře šlechtické zpupnosti, takže drobné války místní, vzniklé ze záští sousedských a sporů osobních, znovu a znovu znepokojovaly království, zamořující časem a hospodářsky hubíce celé krajiny“. A poznamenav, že se tu „v malém setkáváme s předobrazem válek husitských“, praví: „ve chvíli, kdy zmizela autorita královská vůbec a země velikými hesly bitevními rozdělená zdvihla se proti sobě i proti útoku ze zahraničí, musí vojenská organizace a pohotovost její prokázati svou sílu a vybiti se v zápasu strašlivém“.

Pekařova charakteristika bojových podniků, v nichž měl účast Žižka před svým vstupem na jeviště dějin, a zvláště jeho názor o souvislosti husitské revoluce se starším zbojnictvím, jež se těmi podniky projevovalo, vzbudily u nás namnoze silný odpor, ba skoro pohoršení. Vidělo se v tom snižování Žižky i celé revoluce husitské

a chtělo se zidealisovati ono zbojnictví, vysvětlovati je ušlechtilými pohnutkami, líčiti je jako odboj nižších tříd proti útisku mocných pánů neb se aspoň chtěla chápati účast Žižkova jako boj za vlastní právo porušené mocnými Rožmberky. Myslím, že Pekař právem odmítl starší i novější (zejm. F. M. Bartošovy) pokusy o idealisování jihočeského zbojnictví předhusitského a Žižkovy účasti v něm (viz zvl. poznámku na str. 224 dílu II.) a právem setrval na svém pojetí „době i situaci nejbližším“, že Žižka „jednal ne snad z dychtivosti loupeže, ale jako najatý žoldnér podobně, jako desítky jiných jeho stavu, kteří měnili pány i nepřátele“. Chápe-li Pekař zbojnickou činnost Žižkovu jako službu, konanou mocným pánům způsobem v tehdejší době zcela obvyklým, bylo by pošetilé, viděti v tom zlehčování památky Žižkovy, tím pošetilejší, že Pekař sám výslovně praví, že tuto činnost netřeba u Žižky vysvětlovati dychtivostí loupeže a výslovně upozorňuje, že činnost taková tenkrát „nezavírala trvale cestu do čestné společnosti“. Zbojnictví zajisté nebylo tehdy, jako ostatně ani v jiných dobách a poměrech nám mnohem bližších, pokládáno za nic tak hrozného, jako se jeví dnes nám. I podle Pekařova pojetí mezi zbojníky, v jejichž společnosti se objevuje Žižka, mohli býti a patrně byli lidé schopní ušlechtilých citů, způsobili rozpálit se pro velikou myšlenku, jež husitská revoluce mohla proměnit a patrně proměnila v upřímné bojovníky zákona božského. Pekař ostatně netvrdí, že husitská revoluce byla jen pokračováním oněch záškodnických bojů a neupírá ušlechtilých pohnutek jejím prvním bojovníkům, naopak mluví s plným uznáním o jejich svatém zápalu. Říká-li však, že se k těmto ideálním bojovníkům za boží zákon připojili také zbojníci, jdoucí za kořistí a loupeží, vystihuje tím nepochybně podle pravdy skutečnost jistě neradostnou, která však jen dokazuje, že ani husitská revoluce neušla v té věci osudu společnému snad všem revolucím, i těm, jež vznikly z příčin nejspravedlivějších, z pohnutek nejideálnějších.

2. ŽIŽKA VŮDCEM REVOLUCE.

SEZNÁMIVŠE se s Pekařovým výkladem Žižkových začátků, podíváme se, jak nám Pekař předvádí Žižku v jeho životě a veřejném působení. Tomu je věnován z největší části třetí svazek Pekařova díla, nadepsaný „*Žižka vůdce revoluce*“. Podle slov předmluvy svazek ten „podává ucelený obraz Žižkovy role v dějinách revoluce i konečnou úvahu o jeho významu“, sleduje „stopu Žižkovu na scéně dějin“ od r. 1410 až do sklonku r. 1425, tedy celý rok po jeho smrti. Pekař tu podniká kritickou, hluboko do všech podrobností pronikající revisi veřejné činnosti Žižkovy za husitské revoluce a doplňuje svůj výklad hojnými poznámkami, otištěnými teprve ve svazku čtvrtém. Jak v textu samém, tak v těchto poznámkách je uloženo množství nových, neobyčejně bystrých postřehů, poznatků a úsudků, množství cenného poučení o věcech zásadní důležitosti pro správné pojetí jak osobnosti Žižkovy, tak veliké revoluce, jejímž byl vůdcem. Pokusím se podati věcné, obecně zajímavé jádro jeho výkladu.

a) *Žižka a předrevoluční husitství.*

Úvodem, zde již dotčeným, se Pekař znova vrací k Žižkovu působení v zbojnických tlupách, jež sloužily velikým pánům v jejich vzájemných záštích. Ukazuje pak, jak „opustiv službu mezi lapky, aby vojenským láskám hledal působiště větší a důstojnější“, objevuje se r. 1410 na bojištích při dolní Visle, kde tenkrát spojená Polska a Litva sváděla těžký boj s řádem rytířů německých. S množstvím jiných žoldnéřů českých bojoval tu Žižka ve vojstě polském a zúčastnil se nepochybně také veliké bitvy u Grunwaldu neb Tannenberku. R. 1414 však již Žižka byl v Praze ve službách dvora královského. Ač

nemáme zpráv z doby té ani předchozí o jeho duchovním vývoji, má Pekař za nepochybné, že Žižka, který, třeba snad neznal Husa osobně, jistě věděl o jeho boji proti zlořádům v církvi, jakmile se stal členem čelcdi královské v Praze, podlehl jistě mocnému duševnímu vlivu svého nového okolí a stal se přesvědčeným vyznavačem programu reformy (str. 4). Dvořané krále Václava zajisté od začátku „náleželi k předním horlivcům v boji husitské Prahy proti zesvětštění vysokého kléru a proti vině jeho na smrti Husově.“ Ale na vytváření duchovní bytosti Žižkovy, jak se nám jeví v potomní jeho činnosti jako rebela proti králi a vůdce revoluce náboženské i politické, působily podle Pekaře silné vlivy jiné. Je přesvědčen (str. 7), že „Žižka slyšel i kázání, v nichž potřeba nápravy v církvi boží líčila se směleji a radikálněji než v Betlemě Husově, že octl se záhy pod vlivem myšlenek, jež šířil Mikuláš z Drážďan a jeho žáci — pod vlivem téže nauky valdskololardské, jež stala se jedním z kusů táborského programu“. Vlivy lolardské se snad dotkly Žižky také skrze t. zv. škotské listy, které ještě za života Husova přišly do Čech z Anglie „ze středu lolardů, radujících se tomu, že v Čechách král, šlechta i smělí kněží jako Hus a Jakoubek pracují nebojácně pro zákon boží“. V těchto listech byla zajisté obsažena vášnivá výzva k boží válce „proti zlosti a pokrytectví kněžskému“, která mohla i v Žižkovi živiti myšlenku, aby se stal v Čechách nástrojem hněvu božího proti zrádcům zákona jeho, jakým se v Anglii měl státi vůdce tamních lolardů.

„Ale poslední, rozhodující útok na vůli k činu se chystající vykonalo nepochybně — (soudí Pekař str. 10) — slovo knězovo.“ Tímto knězem byl známý pražský kazatel Jan *Želivský*, v jehož kázáních, konaných takřka na prahu husitské revoluce a teprve nedávno objevených a prozkoumaných, nachází Pekař (str. 14) vlastní zdroj, „z něhož brala svou sílu revoluční myšlenka, jíž se sytili mužové rázu Žižkova.“ Kazatel sice mluvil v duchu valdenském, podobně jako Jakoubek a Mikuláš z Drážďan, proti násilí, ale „jeho zavrhování násilí je promíšeno . . . představami o kruté pomstě boží, jež stihne hříšníky, představami a lícenými, jež v patrném

odporu k zásadě nenásilí nepřímo volají k povstání.“ Byl to — podle Pekaře (str. 17) — „jistě tento muž, jenž připravil Prahu na cestu revoluce, na cestu, která umožnila spolek s Tábořem Žižkovým, spolek, jenž dal Praze během r. 1420—21 tak velké úspěchy a učinil ji první mocí v zemi.“ A „v Žižkovi našel nebo snad vychoval si Želivský oddaného stoupence, jenž byl ochoten pomoci hněvům jeho a rozčilení vši Prahy husitské k vítězství násilím.“

Při prvním výbuchu revoluce krvavým útokem na radnici novoměstskou z 30. července 1419, k němuž dalo podnět vášnivé kázání Želivského, obrátil na sebe Žižka patrně jako vojenský vůdce revolty první veřejnou pozornost. Stanul pak brzy v popředí lidu husitského, „vychovávaného ode dvou tří let kazatelů rázu Želivského k myšlence nasaditi všechno pro svobodu toho, co mu líčeno bylo jako zákon boží, jako jediný záslib spásy“ (str. 25). Tato část národa českého, složená z drobného měšťanstva v Praze a některých městech královských a ze selského lidu v některých okresích země, rozcházela se víc a více s těmi umírněnými stoupenci husitství, kteří usilovali o dohodu s církví a s nástupcem zemřelého krále Václava, jeho bratrem Zikmundem. Když tito mírní husité, vedení královnou Žofií, vdovou po Václavu IV., a některými pány českými, sjednali v listopadu 1419 mír se stranou Zikmundovou, odmítl Žižka spolu s jinými radikálními husity tento mír s královnou a pány a jinými královskými jakožto nepřáteli Boha a zákona jeho. Náležel podle toho (str. 29) „k radikálům tábořským, kteří pravdu svou chtěli uplatniti nikoli smírným jednáním, nýbrž mečem“, jsouce si vědomi, že jejich výklad zákona božího neuznají nikdy ani Zikmund, ani ti z českých stoupenců Husových, kteří se řídili slovem pražské university.

b) Žižka v Plzni. Začátky Tábora.

Po sjednání listopadového míru odešel Žižka se svým průvodem do *Plzně*, jejíž obyvatelstvo bylo vlivem proslulého kazatele kněze *Václava Korandy* z valné části nábožensky zrevolucionováno v duchu tábořském. Ce-

lých pět měsíců, jež ztrávil v Plzni, „stál Žižka pod vlivem fanatika rázu Korandova a měl, po Želivském, novou příležitost nasytiti se jeho blouzněním chiliastickým“ (str. 30). V okolí Korandově zrála tehdy patrně myšlenka, že je třeba připravit tak blouznivě očekávaný příchod Spasitelův krvavým vyhlazením protivníků jeho zákona. Pekař nevěří, že tento chiliasmus byl pěstován ze snahy shromáždit co nejvíce věrných do očekávaného boje s králem Zikmundem. Soudí nepochybně právem (str. 33), „že původ i ráz všeho byl ryze náboženský, že potřeba vychovat lid boží a vyplnit hřích smrtelný byla myšlenkou vůdčí, že se při tom nemyslílo jen na situaci v Čechách, ale v duchu koncepce, jež blouznivý program stvořila, na celé křesťanstvo, na spásu člověčenstva“. „Bez rozčilení — praví dále —, jež živil hrozící zápas s mocným panovníkem, by snad ta duchovní bouře či spíše porucha duševní nevypukla, ale ona sama neměla na mysli zápas ten v první řadě; chtěla více a nesla se výše; vzpínala se zajisté k samému Bohu, jménem jeho vrhající se do boje; i proto musila mít horizont širší, chtěla nápravu celého světa. A fantasie její naplňovala se čím dále tím více krvavými obrazy a příklady Starého zákona — ten Kristus, za jehož pravdu bojováno a jehož příchod připravováno, měl ustoupiti se svým zákonem milosti prozatím do pozadí, aby nemařil nelibostné dílo pomsty.“ Je dosvědčeno bezpečně, že „Koranda stal se takřka veleknězem nové blouznivé víry, že právě Plzeň byla hlavním chrámem jejím.“ Ale na jaře 1420 byl Koranda se svými stoupenci donucen odejti z Plzně a s nimi odešel také Žižka. Tehdy „plzeňští měšťané a měštky, odcházejíce s Žižkou, zanechali své domy a pole a snesše cenné věci na rynek, zapálili je“ (str. 34). Tuto cestu malého zástupu asi čtyř set bojovníků, provázených kněžími, ženami a dětmi, cestu ze ztracené velké pevnosti do neznáma na „horu“, kde jsou shromážděni „bratři“, nazývá Pekař (str. 34) „podivnou dějinnou, u níž nemůže nezastaviti se v podivu historik.“ „Musí (prý) si uvědomiti, že ten neveliký houf lidí nesl v srdci odhodlání obnoviti tvář světa, především země české, nelibostným vykořeněním všeho hříchu a urovnati tak cestu k nastávajícímu příchodu Kristovu.

Musí si uvědomiti, že ten hlouček blouznivců učinil co třeba, aby přiblížil se synům božím, jak je chtěl mítí zákon Páně, že opustil pro jméno Kristovo vše, zklavil se majetku, aby stokrát více vzal a obdržel život věčný.“ Pekař nepochybuje, „že to byla právě tato duchovní výzbroj lidí Žizkových a ovšem především vůdce samého, jež je učinila nepřemožitelnými, dávajíc hloučkům primitivně ozbrojeným vítěziti nad několikrát silnějšími, v boji cvičenými sbory.“

Z Plzně odebral se Žizka se zástupem svých věrných do jižních Čech na horu, která slula dříve Hradiště, ale tehdy již měla biblické jméno *Tábor*. Na horu tu po příchodu Žizkově přesídlila městská obec z blízkého Ústí n. Lužnicí, které bylo pobořeno a vypáleno, a brzy byla doplněna hojným přílivem selského lidu uchváceného chiliastickými myšlenkami. Tak vznikla na opevněné hoře nad řekou Lužnicí nová obec městská, jíž jméno Tábor zůstalo trvale. Tato nová obec nechtěla však býti — podle Pekaře (str. 36) — „pouze táborem vojenským, nýbrž zároveň náboženským bratrstvem v duchu domnělých příkladů z církve prvotní; s tím souvisí, že zahrnovala majetek soukromý, chtějíc pospolu bydliti v komunismu společné chudoby.“ „Jakkoli paradoxní“ — poznamenává Pekař — „jeví se nám to spojení blouznivé zbožnosti, zařizující život člověka skutkem podle rad apoštolských, se smrtelnou bojovností, kterou byl Žizka se svými lidmi již tolikrát osvědčil — ono je přece nejvýraznější stránkou nové komuny, nové moci veřejné, nové (můžeme říci) republiky tábořské.“ Žizka byl patrně od začátku vojenským velitelem této nové obce, pro jejíž příslušníky se brzy ujal název Tábořů, neboť toliko jeho jméno slyšíme ve zprávách o prvních operacích tábořských bojovníků. Povahu těchto operací, jež se obracely nejprve jen proti jihočeským odpůrcům nového hnutí, vyjadřují — podle Pekaře (str. 37) — dva význačné rysy: „puritánské pohrdání majetkem, třebas by záležel v drahocenné kořisti, i ukrutnost často zarážející.“

c) *Žižka na pomoc Praze. Bitva na Vítkově hoře.*

Tyto vojenské akce tábořské obce nedocházely zprvu souhlasu umírněných husitů pražských, vedených mistry pražské university. Když však selhaly všechny pokusy o smírnou dohodu těchto umírněných husitů s králem Zikmundem a hlavní město království ocitlo se před nutností podstoupiti s ním zápas na život a na smrt, neváhali Pražané obrátit se na Žižku s naléhavou prosbou, aby s mocí co největší přispěl na pomoc Praze. Na tuto prosbu vydaly se zástupy tábořského lidu, vedené Žižkou a jinými svými hejtmany, v druhé polovině května 1420 do Prahy a vstoupily tam (21. května večer) majíce v čele kněží, kteří na holi nesli vztyčenou svátost Těla božího. S bojovníky přicházely i jejich ženy a děti, chtějící se zúčastniti boje. Ozbrojené davy, duchovně ovládané a podněcované četnými kněžími, brzy začaly v Praze uskutečňovati svůj reformní program. Byly tu sbořeny a vypáleny některé kláštery a zahájen boj proti dívčím vrkočům a závojům, proti pěstovaným mužským knírům a jiným projevům nádhery, pýchy a rozmarilosti. Tenkrát patrně byli husitští Pražané donuceni připojit k hlavním zásadám hájeným od let obcí pražskou i universitou, jež žádaly zavedení kalicha, navrácení kněží životu apoštolskému a svobodné kázání slova božího, „artykul čtvrtý. můžeme říci tábořský nebo žižkovský, ten, ježž byl zejména chiliasmus posunul v popředí: aby rušeny byly všechny hříchy smrtelné a zejména veřejné.“ K naléhání Táborů začalo se též s očišťováním města od protivníků zákona božího. Němci i domácí odpůrci kalicha, pokud neuprchli dříve nebo pokud byli podezřelí, musili nyní i s ženami a dětmi do vyhnanství, a statky jejich byly zabrány obcemi.

Zároveň s očišťováním města ode všeho kacířství konal se přípravy na očekávaný útok Zikmundův. V červenci byla Praha obležena velikým vojskem Zikmundovým, pod jehož prapory se tu shromáždili bojovníci rozličných národů evropských, od Chorvatů a Rumunů až k Holanďanům a Angličanům, od Španělů až k Polákům. 14. července podnikl silný oddíl Míšňanů a Rakušanů útok na horu Vítkovu, ale tento útok byl odražen

zásluhou Žižkovou, který se postaral včas o opevnění této hory, jež odtud dostala název Žižkova. A po 14 dnech velké vojsko Zikmundovo odtáhlo bez boje, o město se vůbec nepokusivši. Současnému husitskému kronikáři, stoupenci strany pražské, Vavřinci z Březové, vypravujícímu o zázračném takřka vysvobození Prahy, jeví se tu Žižka zachráncem Prahy a svaté zástavy kalicha vůbec, jediným vítězem nad Zikmundem a jeho ohromnou armádou. Pekař, opíraje se o zprávy jiných současníků, dospívá k závěru (str. 53), že „nezdar na Vítkově snad přispěl k změně politiky Zikmundovy, ale způsobiti ji nemohl.“ Soudí (str. 55), že „v řadě bitev Žižkových nebo husitských vůbec náleží boj na Vítkově jistě k srážkám rozsahu menšího“, že „porážka Němců nebyla takové povahy, aby Zikmunda přiměla k dalekosáhlému odhodlání zakázati další boje vůbec a uložití armádě, jaké Praha dosud neviděla, aby spokojila se ostudou na hoře Vítkově a rozešla se v pokoji k svým domovům.“ „Drže se hlavních svědků obou stran“ nepochybuje, že o vítězství husitském, které se husitům jevílo „zázrakem i skvělým triumfem historického významu“, rozhodla „náhlá panika, náhlý úder strachu v řadách nepřitele.“ „A ta panika“ — dodává (str. 56) — „tenkrát i jindy, mohla býti dobře způsobena tou fanatickou silou odporu, nenávisti a svrchované duševní převahy, jež sálala z očí divoce se rvoucího zástupu kacířských obránců, mužů a žen. Tak nahromaděná síla psychická je strašnou zbraní v zápase muže proti muži; plní nejistotou, vědomím inferiority, bezmocnosti, konečně hrůzou protivníka, jenž beztoho je napolo přesvědčen, že ďábel je ve spolku s kacířem. Zděšený útěk je potom dílem okamžiku.“ Ale soudobé zprávy svědků z tábora Zikmundova, shodující se v tom, že král nechtěl ani dovolit útok na Prahu, poněvadž jej čeští páni v jeho okolí přemluvili, že bude lze Prahu a s ní celé Čechy podrobiti po dobrém, vedou Pekaře k dohadu (str. 58), že „Zikmund přitřhl k Praze nemaje vůbec úmysl zmocniti se města násilím, nýbrž užití síly a hrůzy svých vojsk jako nátlaku na povolnost Prahy v jednání o dohodu, v jednání, jež zahájil snad ještě dříve, než se před Prahou položil.“ Tím pak vysvětluje (str. 73), proč

„král svolil, aby útěk Míšňanů na Vítkově byl takřka posledním slovem v celé kampani, a dal mocné a velké armádě ustoupiti bez boje.“ I zdá se mu, že „v tom smyslu jsou vítězi na Žižkově i čeští páni i Zikmund sám a to měrou nepochybně větší než Žižka“, a jeví se mu „ironií osudu“, že „Praha přičetla rozpuštění německých vojsk nikoli rozpakům nebo rozvaze králově, nýbrž vykládala si je z jeho porážky a ze zázračné pomoci boží, která jí dala vítězství již na Vítkově.“

Ačkoli takto nemálo, ač nepřliší přesvědčivě oslabuje význam Žižkova vítězství na Vítkově, neváhá Pekař, zmíniv se o tom, jak Praha vděčně uznala zásluhu Žižkovu a jeho sedláků, poklonit se před výkonem tábořského vůdce a jeho lidu. „Byl to přece“ — píše (str. 75) — „nejen Žižkův důvtip strategický, jenž o včasné opevnění místa se postaral, ale i smrtí zhrdající statečnost jeho lidí, mužů i žen, jež naplnila nepřítele zděšením a hloučku dala zvítěziti nad mocí mnohonásobnou. Žižkovo jméno, dosud spíše pověstné, pokrylo se úctou, uznávanou jistě i od těch, kteří dosud nebyli obdivovateli jeho; jeho autorita a s ní respekt k významu bratří tábořských vzrostly.“

Vítězstvím na Vítkově vzrostlo ovšem nemálo i sebevědomí Táborů a venkovských obcí s nimi spojených. Svědčí o tom soupis požadavků, které předložili (5. srpna 1420) Praze formou ultimata. Žádalo se tu zejména zboření klášterů, zbytečných kostelů, všech obrazů, drahocenného nádobí a náradí kostelního a bohoslužebného, vyhnání protivníků pravdy boží, podřízení university, veřejné správy i života hospodářského zákonu božímu a trestání hříchů smrtelných, zejména smilství, opilství a nádhery v šatech. Tento program jali se Táboři hned prováděti bořením pražských klášterů a kostelů, ničením uměleckých děl a j. Nedocházeli v tom arci souhlasu většiny Pražanů a po několika dnech (22. srpna) opustili Prahu. Jaký byl poměr Žižkův k tomuto řádění Táborů v Praze po odražení Zikmundově? Kdežto Tomek a po něm jiní měli za to, že se dělo proti vůli Žižkově, soudí Pekař (str. 78), že k němu došlo s plným jeho souhlasem, neboť prý podle všelikých svých pro-

jevů „Žižka chtěl nepochybně mnohem více, než chtělo ultimatum podané Pražanům“, a v praksi nepřestával na boření klášterů a kostelů, nýbrž je doplňoval pálením kněží a mnichů, k čemuž jej podněcoval zvláště vášnivý plzeňský kazatel Koranda.

d) Boje po Čechách 1420—1. Adamité. Žižka „z Kalicha“.

Odchod venkovských Táborů z Prahy neznamenal rozbití jejich spolku s Pražany, siednaného v květnu po jejich příchodu. Ale znamenal nepochybně jeho oslabení. Žižka se svými Táboři po odchodu z Prahy neoddával se klidu. Tři měsíce (září, říjen a listopad), kdy prodléval na jihu, jsou vyplněny boji s protivníky kalicha či spíše Tábora v sousedství. O těchto bojích, majících „ráz záškodnické války, v níž byl Žižka mistrem“, píše Pekař (str. 80): „Co před lety osnovaly počtem skrovné čtyř lapků, to nyní a částečně na témže území a proti týmž cílům, podniká se s organisovanou mocí vojenskou, s žižkovskou rychlostí a smělostí přepadu, s nevyrovnatelnou energií v púťce či bitvě, se letí všeho druhu i s hrůzou, kterou šíří kolem trestný fanatismus vůdce a kněží jeho, jenž nedovedl šetřiti života ani statku, po případě vraždil en masse.“

Teprve začátkem prosince, více než měsíc po novém velikém vítězství Pražanů nad vojsky Zikmundovými, dobytém u Vyšehradu bez značnější pomoci Táborů (po boku Pražanů stála v boji tom jen malá četa tábořské jízdy, vedená Mikulášem z Husi), nacházíme Žižku zase s jeho lidem vojenským blízko Prahy. Přišel asi na pozvání některých pánů, usilujících o překlenutí rozporů mezi Prahou a Tábořem. Ale Pražané, povzbuzeni svým vítězstvím nad Zikmundem, odhodlali se právě tehdy vystoupiti ostřeji proti radikálním názorům tábořským okázaným odsouzením a zatracením 72 článků tábořských, mezi něž pojaty byly i články jak chiliastických blouznivců, tak Pikardů, příšlých do Čech z Francie. Žižka, nezasáhnuv patrně přímo do těch sporů, vrátil se hned potom zase na jih. Smrtí předního dotud hejtmana tábořského Mikuláše z Husi (24. pros. 1420) připadlo Žižkovi nesporně prvé místo mezi tábořskými hejtmany.

Začátkem r. 1421 podnikl Žižka vojenský zájezd do západních Čech na západ od Plzně, a když tam přispěchal také král Zikmund, shromažďuje se všech stran vojsko proti svým kacířským odpůrcům, vyžádal si pomoc Pražanů, kteří na bojiště do záp. Čech poslali dosti značnou armádu. Před spojeným vojskem pražskotáborským ustoupil Zikmund brzy bez boje a odešel vůbec z Čech. Ale ani Žižkovi a Pražanům se nezdařilo dobytí Plzně, kterou více než čtyři neděle marně obléhali. Po tomto neúspěchu husitských spojenců před Plzní, která se z někdejšího hlavního sídla nejradikálnějšího husitství stala pevnou baštou protivníků kalicha, však došlo k soustavnému úspěšnému útoku Pražanů a Táborů na královská i velická poddanská města v Čechách, z nichž se jedno po druhém zhroutilo před mocí dobyvatelů.

Těchto bojů, provázených obvyklými ukrutnostmi, zúčastnil se většinou také Žižka. V dubnu 1421 však byl upoután k Táboru těžkými vnitřními spory. Objevily se tam totiž nauky hrubě kacířské, vnesené tam „cizí, duchu české reformy zcela nepodobnou spekulací“. Mladý a nadaný mistr táborský Martin Houska (Lokvis) vystoupil s pikartským učením o svátosti oltářní, někteří jiní kněží pak strženi byli chiliasmem až k šílenství adamitskému. „Útok na tajemství transsubstanciací“ — píše o tom Pekař (str. 93) —, „jež byla středověku a husitskému člověku zvlášť hodnotou nejsvětější, jež mu zpřítomňovala a dávala denně Boha samého, i útok na myšlenku, již asketický sklon reformních kazatelů stavěl v popředí vši morálky, a jež v přestoupení šestého přikázání spatřovala takřka hřích hříchů, musil budití rozhořčení právě v Táboře s jeho mentalitou výrazně středověkou . . .“ Blouznivci adamitští byli nejprve z obce vyhnáni do lesů a hor, ale potom (v dubnu) je tam dal Žižka schytati, a když se nechtěli zřici svého bludu, upáliti. Stejně rozhodně vystoupil Žižka proti pikartství; s jeho souhlasem, ano k jeho naléhání byl kněz Martínek Lokvis s jedním svým stejně smýšlejícím druhem v srpnu 1421 upálen v Roudnici. A také proti některým kněžím táborským, kteří svými útoky na konšely staroměstské a mistry universitní pro užívání ornátů při bohoslužbách způsobili roztržku v lidu táborském

v Praze prodlévajícím, takže část bratří vypověděla hejtmanovi poslušnost a opustila se svými kněžími město, zakročil Žižka velmi rázně; dostihnuv výtržné kněze, sám je zbil. V tom ve všem shledává Pekař stopy rozporu mezi Žižkou a radikálnější částí Táborů. „Pozorujeme“ – píše (str. 95) – „že jistému dílu Tábora, t. j. tomu, který za naukami svých kněží stál plně a bez vůle ke kompromisu, jevila se aliance s Prahou větším nebezpečím pro ducha Tábora než hejtmanu Žižkovi.“

Za bojů, jež Žižka ve shodě s Pražany v potomních měsících sváděl s odpůrci kalicha v rozličných krajinách českých, zmocnil se též dřevěné tvrže vybudované na skále u Litoměřic a náležející řádu Křižáků německých, proti nimž byl před lety na Visle bojoval. Ujav ji v držení vlastní, dal tu budovati zděný hrad, jemuž dal jméno Kalich, a psal se odtud „z Kalicha“. Pekař (III. str. 97) poznamenává k tomu, že „tu po prvé a naposled slyšíme, že vítězný hejtman, jemuž padlo do rukou tolik měst, hradů a tvrzí, ujal dobytý statek k své ruce. A zdá (prý) se, že jen proto, aby v rytířské společnosti, k níž se tím, dosud panoše, přihlašoval, legitimoval se vlastnictvím hradní tvrže, která by i jménem svým byla programovým vyznáním a vyzváním zároveň.“ Pekař (II. str. 195) vidí v tom „svědectví, že Žižka byl členem rytířské obce své doby a že byl veden jejími stavovsko-společenskými řády a ideály.“ A jinde (III. str. 97) o tom praví: „V tom zákmitu rytířského romantismu, jenž takřka překvapuje u žáka Želivského a Korandova, od marností světa odvráceného, zjevuje se nám na chvíli Žižka člověk, nezapírající své stavovské ctižádosti ani jejích společenských pravidel a ideálů. Ale nedychtí po ničem více — jak se zdá, nejen z rezervy vědomě odříkavé, již v původním táborství vychovával duch bratrstva, ale i ze zákona, jež době vstúpilo hluboce zakořeněné vědomí o rozdílu stavů. K vstupu do společnosti rytířské mu jeho vojenské zásluhy jistě dávaly plné právo; státi se vlastníkem panského dominia bylo by povýšením, jež by překvapovalo nemile v době, která světské panování v pravém slova smyslu dopouštěla jen urozenému pánu.“ Avšak Pekař uznává zároveň, že při-

jetí přídomku „z Kalicha“ znamená ovšem u Žižky ještě více. „Středověk miloval nesmírně“ – píše (II. str. 195) – „mluvu symbolů a volba symbolu kalicha pro znak Žižkův a pro jméno rytířského obydlí Žižkova je sama nanejvýš symbolická. Žižka zasvěcuje tu takřka jméno své myšlenky kalicha, spojuje se s ní na věky a dává zároveň najevo, že on sám, on jediný, má nárok a právo, aby symbol, který celému husitskému národu stal se známkou pravého křesťanství a osvobozené pravdy, vtělil pro přítomnost i budoucnost do svého rodového jména a do heraldické mluvy jeho.“ Ale při tom Pekař má za „nemožno potlačit myšlenku, že znak kalicha nehodil se k tomu, aby představoval, aby symbolisoval Žižkovu myšlenku. V ní zajisté nestálo v popředí přijímání z kalicha, nýbrž trestání hříšníků a rušení díla jejich . . . Na erb jeho, k němuž jej oprávnila revoluce, nepatřil kalich, nýbrž meč, nebo aspoň meč s kalichem. Meč trestající hříchy smrtelné a vymítající z církve Hospodinovy všechny chytrosti Antikristovy, nelítostný, hrozný a vítězný meč rytíře božího — to by byl jedině znak, jenž by plně vyjadřoval Žižkovu myšlenku a vlastně i Žižkovu dějinnou roli.“

e) *Sněm čáslavský 1421.*

Válečné výpravy husitských vojsk po krajích českých byly v červnu 1421 přerušeny sněmem svolaným do Čáslavě k poradě, jak učiniti konec sporům a škodám v království a dosíci pokoje a shody mezi královstvím a zeměmi přivtělenými. Cílem sněmu byla tedy (III. str. 98) pacifikace celé koruny, smíření zemí nepřátelsky zaujatých proti husitství s královstvím kalicha. V dosažení toho cíle nebylo předem valné naděje a sněm zabýval se krom jednání s Moravany hlavně úpravou poměrů v Čechách. Přihlásiv se slavnostně ke kalichu, prohlásil se sněm čáslavský rozhodně proti uznání Zikmunda králem, zvolil dvacet vladařů ke správě země a usnesl se svolati shromáždění všech kněží starších z celé země k stanovení řádu kostelního, platného pro všechno kněžstvo v zemi. Některé články usnesení čáslavského byly zřejmě namířeny proti Táboru, jeho náboženským

výstřednostem a bojovným methodám. V jeho úvodu se mluvilo o „mnohých velikých nesnázích, bouřích, záhubách, pálení, násilí a jiných rozličných neřádech v království vzniklých pro nesvornost vůle, rozumu a žádosti k pravdám Písmem ohlášeným“ a vyslovovalo se přání „ty neřády v řád, ty bouře v klid a svornost uvéstí.“ A z ustanovení o dvacetičlenné vládě vysvítá, že nejen vojenská síla Prahy a šlechty, ale i vojenská moc Tábora měla státi jen k rozkazům dvaceti vladařů v Čáslavi zvolených, mezi nimiž byli jen dva zástupcové Tábora (jeden z nich byl sám Žižka). Proto Pekař (str. 103) odmitá starší názor (Tomkův), že sněm čáslavský byl „hlavním dílem Žižky a Pražanů“, že Žižka byl z nej přednějších řiditelů sněmu a že nálezy sněmu „byly beze vší pochybnosti celkem podle smyslu Žižkova“ a „bez jeho svolení nebyly by se mohly ani státi.“ Soudí, že „sněm čáslavský nemohl býti nikterak plodem úsilí Žižkova“, a vyslovuje i odůvodňuje dokonce domněnku, že Žižka vůbec v Čáslavi nebyl přítomen. Upozorňuje též na to, že vláda v Čáslavi zvolená nenabyla autority žádoucí, že se jí vzepřela Praha Želivského a že „po nějaké kooperaci Tábora s vůdčími členy jejími není ani stopy.“ A uzavírá (str. 104), že „byl-li Žižka vskutku se svými hejtmany v Čáslavi . . . , nemožno si svolení jeho k artikulům sněmovním vyložiti jinak, než že dal se přesvědčiti domluvami sprátelených pánů, že tu jde o opatření, jež lze dobře srovnati s jeho péčí o obranu zákona božího.“ K tomu Pekař dodává, že „ještě jednou, po sedmi měsících, — a myslí patrně na výrok proti Želivskému z 5. února 1422, podepsaný Žižkou, o němž bude ještě řeč — „postihneme Žižku, jak v spolku se všemi panskými a zemanskými veliteli vojsk kalicha má podíl v usnesení, jež jsou patrně na odpor směru sympatií jeho a co víc skutků jeho,“ ale oslabuje význam těchto skutečností pro rekonstrukci duchovní podoby Žižkovy poznámkou, že je správnější „více se držeti těch počtem četnějších i povahou svou mnohem určitějších projevů vůle Žižkovy, jež jsou ve shodě s jeho skutky, a nestavěti na resolucích, při jejichž vzniku jeho osoba i autorita musila ustupovati daleko zpět za velkými jmény urozených pánů v čele stojících.“

*f) Oslepnutí Žižkovo. Zikmundova porážka u Hory.
Pád Želivského.*

První čas po sněmu čáslavském, vyplněný odbojem Želivského proti usnesením tohoto sněmu, stojí Žižka „jakoby v ústraní, mimo vojenskou i politickou vřavu boje“ (str. 114). Někdy v první polovici června 1421 byl při obléhání hradu Rábí střelen šípem do zdravého oka a přes ošetření lékařské, jehož se mu dostalo v Praze, oslepl i na ně. Ačkoli současné prameny svorně vypravují o úplném oslepnutí Žižkově, pronáší o tom Pekař vážné pochybnosti (str. 115). Zdá se mu téměř nemožné, aby úplný slepec byl mohl zůstat skutečným vojevůdcem svého lidu, „zejména v době, kdy o všech bezmála hlavních podmínkách úspěchu v bitvě i v tažení rozhodovalo oko velitelovo“. „Vskutku však Žižka u Rábí prý úplně osleplý ještě celá dvě léta, až do své smrti, jeví se nám ve všech pramenech našich týmž vítězem v bitvách a týmž nepříteli strašným vůdcem vojenským, jak jsme jej poznali dříve.“ Proto se Pekař dohaduje (str. 116), že „Žižka neztratil zrak úplně, že oko podářílo se zachrániti aspoň potud, že Žižka, třeba snad jen matně, rozeznával předměty v okolí.“ Léto a podzim r. 1421, kdy oko, ošetřené lékaři, potřebovalo úplného klidu, můžeme ovšem podle Pekaře „se současnými letopisci pokládati za dobu úplné slepoty, event. za dobu, kdy Žižka ještě viděti nesměl.“ Pekař si klade otázku, zda krutá rána, jež stihla Žižku ztrátou druhého oka, „nedotkla se rušivě i duševní bytosti jeho“. A odpovídá si, že se z toho, co víme, zdá, že „Žižka ránu snesl duševně neotřesen a nezměněn“ a jen opatrně vyslovuje dohad (str. 117), že „ztráta viditelného světa kolem něho, toho světa, jehož hříchy chtěl mstít a vykořenit, zmnohonásobila jeho život vnitřní a soustředila tím víc pozornost jeho k duchovním cílům zápasu, jemuž své síly zasvětil.“

Na podzim 1421 podnikl Žižka rozličné operace vojenské v Bechyňsku a Plzeňsku, které neměly většího významu vojenského ani politického (str. 123). Zatím někdy v říjnu vstoupil král Zikmund se značným vojskem uherským na Moravu a očekáváje další posily,

snažil se převést Moravu na svou stranu. Dosáhl toho, že na sněmu brněnském (17. list. 1421) skoro všechno panstvo moravské odpřisáhlo pražské artykule. Když o něco později (v polovině prosince) pronikl s vojskem do Čech, přidávali se i tam k němu někteří páni. Zatím co se takto část šlechty vzdalovala Prahy ovládané Želivským, tvořil se zase spolek mezi Prahou a Žižkovým Tábořem. Když Pražané vypravovali své vojsko proti Zikmundovi do vých. Čech, do kraje mezi Kutnou Horou a Čáslaví, poslali o pomoc do Tábora k Žižkovi. Při vstupu do Prahy (1. prosince) byl Žižka vítán — podle Vavřince z Březové — jako „kníže země“. Pekař myslí (str. 129), že to okázalé uvítání nesluší vykládati, jako by snad Praha byla bývala ochotna odevzdati se do moci a vedení Žižky, že vítala jen vojensky důležitého spojence, nikoli snad pána nebo velitele. Po několika dnech (8. pros.) vytáhl Žižka se svým vojskem k Hoře, kam se vypravili též Pražané. V zápětí přitáhl tam král Zikmund s vojskem daleko silnějším. Když se *Kutná Hora* bez boje poddala Zikmundovi, ustoupila husitská vojska ke Kolínu (21. pros.), ale po čtrnácti dnech (6. ledna 1422) se zas neočekávaně objevila před Horou a přinutila překvapeného Zikmunda k rychlému ústupu na Moravu. Vpravdě byl to „zdešený útěk“ velikého vojska Zikmundova, které bylo až k Něm. Brodu nepřetržitě stíháno vojskem českým. „Tážeme-li se“ — uzavírá Pekař (str. 140) svůj výklad o těchto událostech — „jaký byl podíl Žižky v bitvách od Hory do Brodu, jež skončily se skutečnou katastrofou velkého vojska Zikmundova, nedáme si za pravdu pozdní tradici letopisné, podle níž Žižkovi náleží zásluha všechna a výhradně, ale opřeme se i o ni: podíl Žižky a Tábořů jeho ve vítězství konečném je jistě nemalý . . . Osobnost a zkušenost Žižkova byly nepochybně, přes jeho oslepnutí, slibem i zárukou vítězství veškerému vojsku. Ale obecné mínění, že by Žižka stál jako vrchní velitel v čele vši spojené moci české, považuji za mylné . . .“

Po skvělém vítězství spojených vojsk pražských a tábořských nad Zikmundem dochází v Praze k obratu proti náboženskému a politickému radikalismu pěstovanému knězem *Želivským*. Strany, jež tu stály proti

sobě, podrobily se rozhodčímu výroku pánů a zemanů, kteří stáli v čele vojsk nad Zikmundem zvítězivších. Tím výrokem (z 5. února 1422) byli zbaveni úřadů konšelé dosazení Želivským a nahrazeni svobodně volenou městskou radou. Mezi rozhodčími, kteří toto učinili, byli též hejtmané táborští se Žižkou v čele. Ale Pekař má za to (str. 148), že „byli-li opravdu táborští hejtmané Žižka a Roháč poradě přítomni, představovali se svými přáteli minoritu, jejíž mínění musilo podlehnouti většině vedené vojenskými hejtmany panského původu.“ V poradě prý patrně rozhodlo nejvíc mínění pěti pánů. Odmítaje s veškerou rozhodností názor, že rozhodčí výrok vynesen byl z iniciativy Žižkovy, uznává Pekař, že „není jisté nevýznamno, že Žižka, jak aspoň třeba prozatím předpokládati, se proti rozhodnutí většiny nepostavil...“ Vysvětluje to (str. 149) tak, že se obratným diplomatům, kteří připravovali cestu litevskému knížeti Korybutovi, podařilo vůdce mocného bratrstva svými domlouvami přiměti k souhlasu. K tomu, aby se postavil proti Želivskému, mohl býti Žižka nutkán leda podezřením, že je pikart (t. j. nevěří v přítomnost Kristovu v svátosti oltářní). To však je pochybné. „Proto uvědomíme-li si, že v boji proti Želivskému šlo konec konců o zápas dvou politických koncepcí“, z nichž ta, která zvítězila, „byla a musila býti zásadně proti Táboru a tím proti Žižkovi, dojdeme k závěru, že podpis Žižkův na výroku z 5. února je dílem náhodných vlivů, nikoli zpovědí programovou.“ Potvrzení tohoto názoru na Žižkovu účast ve výroku z 5. února nachází Pekař i ve vývoji jeho poměru ke knížectví Korybutovu v Čechách během r. 1422; neboť i tu šlo o „rozhodnutí pro mír či revoluci“ (str. 150).

g) Žižka a Korybut r. 1422.

Korybut přišel do Čech v dubnu 1422 jako zástupce litevského knížete Vitolda. Byl to výsledek delšího jednání husitských Čechů s polským králem Vladislavem, jemuž byla již r. 1420, nejprve v dubnu a potom znova v srpnu, nabídnuta česká koruna královská. K plné moci panského posla (Hynka z Valdštejna či

z Kolštejna), vypraveného za tím účelem do Polska, přivěsil svou pečeť za obec táborskou i Žižka (III. str. 79, 111). Ačkoli Vladislav (v listopadu) dal Čechům odpověď odmítavou, bylo o vánocích 1420 vypraveno do Polska slavnostní poselstvo české, jemuž bylo uloženo, aby, setrvá-li král Vladislav na svém stanovisku, nabídl korunu jeho bratranci, velkému knížeti litevskému Vitoldovi. Ani potom král Vladislav nabídky nepřijal, ale veliký kníže Vitold dal se pohnouti k slibu, že by Čechům poslal na místě svém jako gubernátora svého synovce Žikmunda Korybutoviče. Poněvadž při tom důrazně žádal, aby Čechové hledali smír s církví, bylo jasné, že příchod Korybutův měl v Čechách posilnit stranu, která si přála obnovení ústavního řádu a pokoje a stavení revolučních excesů v zemi. Proto šlechta kališná a Praha, pokud se vzpírala vlivu Želivského, usilovaly o příchod Korybutův. Naproti tomu Tábor a Želivský nechtěli míti v jednáních s Polskem a Litvou účast aktivní, ačkoli prý tu „šlo o myšlenku, která byla velmi sympatickou probuzenému nacionalismu společnosti, hledající proti králi za Němce vykřičenému králi z bratrského národa slovanského“ (str. 113).

Žižka sám se sice v první chvíli triumfu nad Žikmundem připojil k žádosti o volbu krále polského, ale později byl protivníkem litevské kandidatury. Pekař to vysvětluje (str. 114) Žižkovým přesvědčením, že „věc revoluce, již Žižka zastupoval, nesnáší se dobře s myšlenkou pevné vlády v zemi, leč by to byla vláda ducha táborského.“ O Vladislavovi a Vitoldovi Pekař ovšem později (str. 150) přiznává, že „konfliktu s Římem ve své mocensky ctižádostivé a obratné (lze říci rafinované) politice potřebovati nemohli a nechtěli ani znepřáteliti se doopravdy se Žikmundem.“ Ano, Pekař mluví dále (str. 152) o „vybrané lživosti a opatrnosti polské politiky“ ukazuje, jak Vladislav „naprosto nerozpačitě nabízel králi Žikmundovi pomoc proti Čechům, vyhoví-li mu král v staré při s řádem pruským.“ Ale Korybuta při jeho vstupu na českou půdu v dubnu 1423 vítá těmito slovy (str. 153): „Mladý kníže, který... vstupoval na českou půdu, aby zemi rozdělené vrátil

autoritu vnitřního míru a připravil její smíření s církví, byl, jak ze všeho patrně, prodehnut vysokým úkolem svého poslání opravdově; byl, zdá se, jako nejeden z jeho krajanů a šlechtických členů průvodu jeho, Čechům nakloněn upřímně a hotov sjednotiti se s nimi i v jejich stanovisku náboženském; v tom lišil se zásadně od svých strýců, v jejichž pojmání situace měl Korybutův zájezd býti jen chvilkovým tahem na politické šachovnici.“

Tábor a Žižka byli ovšem protivníky nového pána země. Vzpomínaje (str. 154) Eneášovo vypravování, podle něhož prý Žižka tvrdil, že „svobodným lidem není třeba krále a zejména ne takového, jenž žije jako pohan“, Pekař odmítá názor, že by tehdejšímu Žižkovu Táboru „cílem nebo ideálem státní formy byla republika“ a poznamenává: „Měl-li Tábor vsutku nějaký program v této otázce, mohl to býti pravděpodobně jen obraz státní obce spravované podle zákona božího, což v praxi by bylo znamenalo vládu kněze a vojenského hejtmana po boku jeho.“ O Žižkovi samém pak (str. 155) praví, že „prazádná známka nenasedčuje tomu“, že by snad byl býval „dotčen ctižádostí dosáhnouti této hodnosti, státi se ve vší formě . . . mocenským zástupcem a vykonavatelem vůle boží v české zemi nebo v křesťanstvu“. A dodává: „Čím více se seznamujeme s ním i se situací, tím více se zesiluje dojem, že starý voják nechtěl a ani nedovedl vystoupiti ze svého řádu, povznést se nad obzor, jež vytyčil mu skrovný rod i služební minulost . . . Ale v duchu výkladu výše položeného mohl by Žižka dobře vzkázati do Prahy, ve shodě s Chelčickým, že *křesťanští* lidé krále nepotřebují — Eneovo: *svobodní* lidé zní jistě příliš humanisticky moderně pro biblický Tábor.“

Po svém příchodu do Čech Korybut dobyl rychle významných úspěchů. Byl slavnostně přijat v Praze na Starém i Novém městě a dosáhl toho, že na Novém městě byl učiněn konec panství konšelů, kteří byli v úřad svůj dosazeni za bouře po popravě Želivského. V této obratnosti, s jakou takřka hravě dosáhl svého cíle v Praze, spatřuje Pekař (str. 158) svědectví, že Korybut „měl šťastnou ruku a dobré rádce.“ On i tito

jeho rádcové řídili prý se zásadou dosáti obnovení pokoje a pořádku cestou smírnou, laskavým slovem spíše než mečem. „A tato methoda laskavého slova, smíru a dorozumění byla podle všech známek zvolena i pro překlenutí rozporu, jenž zemi rozděloval nejpovážlivěji, pro dohodu s Táborem a Žižkou.“ Tak vysvětluje si Pekař vznik zápisu pamětní knihy pražské, podle něhož 11. června Žižka s jinými správci lidu táboorského přijali knížete Zikmunda Korybutoviče. Uznává význam tohoto skutku Žižkova, Pekař nevěří, že by zápis o tom byl věrným výrazem jeho názorů, poněvadž prý příkře odporuje jiným projevům a skutkům Žižkovým. Soudí, že motivace v něm se objevující je „kusem a dílem smiřovací politiky Korybutovy“, že tu jde jen o program politické pravice české a o taktiku, které vůbec užívala, rovnajíc cesty Korybutovi. Pekař však přece přiznává (str. 162), že „hlavní ovšem je, že dal se Žižka přesvědčiti, že byl ochoten vzdáti se nepřátelství tak okázale ohlášeného a slíbiti Korybutovi pomoc i poslušenství“, a dodává, že „zde po prvé zcela určitě setkáváme se s Žižkou jiným než jak jsme jej dosud poznali: revolucionář ustupuje státníku, jenž podrobuje se . . . autoritě řádné moci zeměpanské, ba slibuje jí podporu proti revoluci“. Vidíme prý tu, že Žižka „přes všecken fanatismus . . ., jenž jakoby neznal kompromisu s ohledy jinými, třebaš byly sebe vyšší povahy, byl v dané chvíli přístupen porozumění pro hodnoty, jimiž zásadně povrhovala revoluce, byl ochoten zapsati se k pomoci a poslušenství knížeti, jenž hlásal pevný řád, pokoj a odpuštění“. Mýlili prý se ovšem (str. 163), kdo „v projevu z 11. června spatřovali pravou tvář Žižkovu“, neboť „vskutku je projev ten úspěchem politiky Korybutovy a dílem jejím“, takže k nám ze zápisu nemluví Žižka, nýbrž Korybut. „Na chvíli (prý) se sice podařilo starého bojovníka božího pěknými slovy získati, ale skutek ukázal v zápětí, že nelze smířiti to, co je nesmířitelné.“ Žižka se svými slíbil 11. června knížeti zemskému pomoc a poslušenství, ale ve skutečnosti dávali potom „nanejvýš jen pomoc nepřímou, nebo pasivní neutralitu, která po několika měsících přešla v nepřátelství.“ Tábor nejen bojům Prahy Kory-

butovy neposkytl podpory, nýbrž se pokusil (30. září 1422) o násilný převrat, jímž Praha měla býti vyrvána zástupci požádaného krále českého a obnoveno panství strany Želivského (str. 165). „Spolehlivého poznání o poměru Žižkově k pokusu o zvrácení panství Korybutova v zemi . . . se nedohledáme,“ praví Pekař (str. 167), ale vyslovuje zároveň podezření, že Žižka, třeba sám se toho pokusu nezúčastnil, nebyl by se vyslovil proti němu, kdyby se byl zdařil. Co a jak v prvních měsících pobytu Korybutova v Čechách působil Žižka, nelze spolehlivě zjistiti. Víme jen, že Tábor a s ním Žižku od jara 1422 zaměstnávala drobná válka s Rožmberky, a Pekař (str. 174) má za „dosti pravděpodobné“, že tím Tábor prokazoval slíbenou pomoc Korybutovi, k němuž se pán z Rožmberka nepřidal. Ale do konce srpna či do měsíce září klade již Pekař (str. 175) roztržku mezi Tábořem, event. Žižkou a kníž. Korybutem. Slib pomoci a poslušenství z 11. června „nedočkal se v skutečnosti vyplnění; ze všeho se zdá, že úmluva z 11. června stvořila jen jisté blahovolné příměří, jež později změnilo se v skryté nebo zjevné nepřátelství“ (str. 180).

Přehlížeje vývoj situace na českém bojišti roku 1422 „toho roku, kdy po prvé *slovanská velmoc polsko-ruská* zasáhla — podléhající dvouletým usilovným žádostem Prahy a jejích spojenců — do českých dějin“, Pekař upozorňuje (str. 180) na podstatnou změnu v poměru Korybuta a jeho českých přátel k Zikmundovi. „Od zděšeného útěku kr. Zikmunda od Hory a Brodu neuplynul ani rok — a Čechové nabízejí sami nepříteli dlouhé příměří“. To se dělo jistě v souhlase s politikou polskolitevskou. „Bylo-li“ — píše Pekař (str. 181) — „v úmyslech polského dvoru kus opravdového zájmu o bratrský národ slovanský v Čechách — a o tom lze sotva pochybovat — nesl se jen tím směrem, aby Čechové očistili se před církví obecnou a zaujali znovu jako dobří křesťané čestné místo v křesťanstvu. Zdar takových úmyslů mohl a v politické spekulaci polskolitevské, jak uslyšíme, přímo měl vyznítí dříve či později ve prospěch opětného uznání Zikmunda v Čechách.“ Vitold jistě nezamýšlel ujmouti se českého trůnu: „tomu šlo přede

vším o zájmy Litvy a zcela vzdálena byla ho dobrodružná myšlenka dáti se k vůli Čechům v nekonečné války se Žikmundem . . .“ Podobně politika Korybuta a jeho přátel směřovala k „vedení země české v pokoj a řád“ a cestou k tomu jim bylo „veřejné slyšení před křesťanstvem, jež mělo prokázati českou pravověrnost a donutit církev k míru; rozehod s Tábořem, k němuž došlo ne tak pro rozdíly v programu jako v metodě k dosažení jeho, byl zároveň vzpruhou pro jednání o smír s nepřítelem.“ Tak se „vytvářela v Čechách situace taková, jak si ji přáli a představovali horliví kališníci pravice od podzimu r. 1419: pohříchu během tří let vyrostl Tábor na imponující moc vojenskou . . .“ Korybut si podle Pekaře (str. 182) „musil býti vědom dočasnosti své české misse pro případ, že by mezi vlastní jeho a králem Žikmundem došlo k dohodě“, a věděl patrně, že se o takovou dohodu začalo jednat kolem 1. prosince 1422. Na Štědrý večer opustil Prahu a zůstal na české půdě, neznámo kde, ještě skoro tři měsíce. Koncem března 1423 na schůzce mezi kr. Vladislavem a Žikmundem v Kežmarku pak došlo nejen k urovnání starých sporů a hněvů, ale k uzavření spolku na výboj a odboj. Hned dne následujícího oznamoval král Žikmund pánům moravským, že mu Vladislav a Vitold slíbili pomoc proti českým kacířům a kníže Korybut že je již z Čech odvolán. „Jak byla ohromující zvěst“ — táže se Pekař (str. 183) — „přijata v zemi, kde strana státotvorná od bezmála dvou let utvrzovala se v naději, že s pomocí velmoci slovanské na východě podaří se Čechům ve veliké při jejich s Evropou obstátí?“ A odpovídá si sám, že tam „bylo přece bolestnou a patrně nenapravitelnou ranou poznání, že úhelná idea husitské politiky (rozuměj politiky Prahy a husitské šlechty) z posledních let, t. j. opřít se v těžkém boji s Evropou o pomoc polsko-litevskou, dáti zkoušené zemi nového pána a krále z příbuzného kmene slovanského a s ním řád a pokoj revolucí zvrácený, se po dvouletém úsilí ukázala neuskutečnitelnou.“ Zbývala prý jen dvojí cesta: buď se odvážit boje s celým světem, k čemuž bylo potřebí pomoci Tábořa, nebo cesta „kterou připravoval Korybut a ke které radili důrazně přátelé

polští: hledati smíření s církví . . .“, cesta, která nutila „pomýšleti na dohodu s nenáviděným Zikmundem i přes odpor radikální menšiny s Tábořem v čele.“ Pekař má za to (str. 185), že by v straně kališné, u Pražan a šlechty, myšlenka na smír se Zikmundem počátkem r. 1423 sotva byla ještě dosáhla rozhodné většiny. A Tábor, jehož sebevědomí vzrostlo dosavadními úspěchy, byl odhodlán „řešit starou methodou nesnáze situace“. Proto soudí Pekař, že pro Táboř a také pro Žižku byl odchod Korybutův ze země „událostí vítanou“.

Přehlížíme-li celý, jistě vážný a důmyslný výklad Pekařův o poměru Žižky a jeho Tábora k pokusu dáti Čechům řádnou vládu s knížetem Korybutem v čele, vidíme, že všechny jeho sympatie jsou na straně tohoto zmocněnce „slovanské velmoci polskoruské“ a jeho českých přátel a že domácím odpůrcům tohoto pokusu, čítaje mezi ně i Žižku, má za zlé jejich neochotu podporovati úsilí o jeho zdar. Ale sám výklad Pekařův ukazuje, myslím, zcela jasně, jak vratký byl základ politiky Korybutovy a jeho přátel a zejména jak nespolehlivá, ba přímo neupřímná byla přízeň polského krále Vladislava i knížete Vitolda k husitským Čechům a jak málo na jejich politiku působily jejich slovanské nebo prostě přátelské city k „bratrskému“ národu českému. Třeba bychom tedy věřili s Pekařem v upřímnost dobré vůle kníž. Korybuta a jeho stoupenců, třeba bychom s ním souhlasili v názoru, že vytvoření řádné vlády, třeba s Korybutem v čele, bylo by zemi přineslo prospěch, nemůžeme se ubránit pochybnostem o schůdnosti cesty, po které k tomu cflí chtěli dospěti, a nemůžeme také nepřiznati značnou míru oprávněnosti zdržlivému stanovisku Žižky a jeho Tábora k podniku Korybutovu. K lítosti, že tehdy nedošlo k sblížení Čech se „slovanským“ státem polskolitevským, pak dokonce nenacházíme vážného důvodu ani ve výkladu Pekařově o tehdejší i pozdější politice obou náčelníků onoho slovanského státu, tím méně v dalších jeho osudech.

*h) Žižka přechází k Orebským. Tažení na Moravu.
Domnělá jízda do Uher.*

Vlivem nové situace, kterou stvořil smír Polska se Zikmundem, nastává sblížení mezi vlastním Tábořem a Pražany. Vrátiv se na jaře 1423 z porad kežmarských, dal polský král Vladislav „znovu výmluvný výraz svému zájmu o české osudy“ listem poslaným po zvl. poslu „vší obci národa českého“, jímž Čechy napomínal, „aby ustali v ničení vlastní země a aby se srovnali se svatou církví katolickou“. Pekař je přesvědčen (str. 192), že za celou akci polskou stál vlastně kr. Zikmund, neboť myslí (str. 189), „že tu šlo o taktiku smluvenou přímo s králem Zikmundem v Kežmarku, taktiku, jež sice hrozila pro konec června vojenským tažením proti Čechům, ale dříve chtěla jim umožniti po dobrém dohodou smírnou.“ Přes to však soudí (str. 190), že se „tato výmluvná intervence polská neminula dojmu zcela,“ že (str. 192) „výsledek důrazných výzev polských, stavících stranám před oči nevlastenecké a nebezpečné sebeničení jejich, záležel přece v tom, že došlo k smíru mezi Prahou a Tábořem.“ Dodává ovšem (str. 193), že „co nepodařilo se naléhavým domlouvám polským, t. j. sjednocení Prahy a kališnické šlechty se Zikmundovou šlechtou v Čechách, aby tak soustředěná veliká většina země pokusila se energicky o obnovení pokoje a právního řádu, to se podařilo brzy na to — Žižkovi.“ Dosáhl toho arci tím, že „rozbil“ mír konopištský, sjednaný na jaře 1423 mezi Pražany a Táboř, a vrhl zemi do těžké vnitřní války, již „vášnivostmi a ztrátami podobné země dosud nepoznala“.

Žižka, který se jednání u Konopiště podle Pekaře (str. 193) nezúčastnil, totiž tou dobou „připravoval akci velikého dosahu, jež měla zvláštním způsobem změnit jeho postavení ve vlastní straně, ano v celé zemi“. Podstatu této události vyjadřuje Pekař (str. 186) slovy: „Tábor dříve jednotný, ale již vnitřními neshodami ohrožený, rozpadá se takřka v Táboř dva. Žižka, jak se zdá, se odděluje od moci, již stvořil a velikou učinil, a jde vlastní cestou.“ Odděluje se od svého Táboře, sblížil se Žižka se stranou *Orebských* — zvali se tak

podle hory u Třebechovic v Hradecku, jíž dali biblické jméno „Oreb“ — nebo Hradeckých, v níž byl vedoucí duchovní silou patrně kněz Ambrož, vládnoucí v Hradci Králové. Orebští — píše Pekař (str. 196) — „původem vyšli z venkovského radikalismu náboženského let 1419—20; nenávisť ke klášterům a mnichům byla jim vlastní jako na jihu, ale cizí jim bylo patrně chiliastické blouznění Táboru a jeho program trestání hříšců veřejných, i jak se zdá, jeho novoty věroučné a liturgické.“ Kněz Ambrož sám „byl ovšem horlivec typu Želivského, jenž převrat provedený v Hradci Korybutem nesl s odporem.“ Podle dohadu Pekařova (str. 196) utekl se snad Ambrož se stížností na Korybutovy změny v Hradci k Žižkovi. Žižka pak, chtěje se sjednotit s Hradeckými, dorozuměl se především s p. Divišem Bořkem z Miletínka, „mocensky i vojensky hlavním činitelem Hradeckých“, o němž se Pekař domnívá (str. 208), že jeho hejtmanování nad Hradcem bylo podle všeho založeno knížetem Korybutem. Když někdy v dubnu 1423 Žižka postavil se takřka v čelo Orebských, přidružil se k němu p. Diviš s Hradeckými. Ukázalo se, že „Žižka již nikdy neměl vrátiti se do svého Táboru; novou pevností Žižkovou, novým Táborem měl se státi Hradec, Žižka měl přistíti moc svou opřítí o svaz měst a obcí kupcích se kolem Hradce; v Hradci, nikoli v Táboře, v Hradci, svém domově posledním a vlastním, měl býti pochován.“ V Hradci našel Žižka také nového Želivského v knězi Ambrožovi, jehož „surová energie a neoblomná důslednost“ představuje prý výborně ideál muže, jež Žižka chtěl mítí za „pomocníka a přítele“ (str. 203). Poněvadž Žižka znal Ambrože z dřívějšíka, nebylo nesnadno, když jejich společná nenávisť k Zikmundovi a jeho straníkům byla nebo zdála se politikou Korybutovou vyburcována k činu, dosíci potřebného dorozumění. Plánem jeho bylo nepochybně vyrvati Hradec a s ním i královská města v sousedství panu Diviši Bořkovi z Miletínka a dáti je do rukou Žižkových. Když Diviš Bořek vytrhl na Moravu s Pražany v červnu 1423, kteří chtěli tam zjednati převahu husitství a podrobiti zemi, v níž moc Zikmunda a jeho zetě Albrechta byla značná, svému vedení, zmocnil se

Žižka, jenž se výpravy na Moravu nezúčastnil, Hradce Králové a v zápětí nepochybně měst Jaroměř a Král. Dvora. Podnět k tomu dal patrně kněz Ambrož, jemuž šlo o to, aby se Hradec zase dostal do moci jeho radikální strany, vytlačené zásahem Korybutovým z vedoucího postavení. Dobyť Hradce Žižkou mělo v zápětí „povstání celých husitských Čech proti Žižkovi a Táboru a s ním domácí válku dosud nebývalé povahy.“ „V případě hradeckém“ — praví Pekař (str. 209) — „vskutku vidíme, že Žižka se nerozpakoval rozbítí nedávno zcelenou jednotu mezi Tábořem a Prahou a vrhnouti zem do nové občanské války (jež musila vésti konečně k sjednocení husitů se stranou Zikmundovou proti Táboru), že neváhal poškoditi první větší akci vojenskou, jež chtěla rozšířiti na Moravu panství kalicha a vyrvati zem z moci Zikmundovy, že dovedl vpadnutí do zad spojenci, s nímž ještě před třemi měsíci stál na jednom bojišti proti pánům strany královské.“

Mezi tímto postupem Žižkovým a mezi zápisem z června 1422, jímž Žižka spolu s Táboři sliboval poslušnost Korybutovi a vyzýval Pražany k svornosti, shledává Pekař rozpor takřka nepřeklenutelný. Vidí v tom (str. 210) potvrzení svého názoru, že onen zápis není věrným výrazem zásad Žižkových, neboť „víc než příležitostná slova platí činy“ a „Žižka jedná jako bezohledný revolucionář, nikoli jako smířovatel a státník.“ Poněvadž se k otázce Žižkova podílu ve vzniku onoho zápisu ještě vrátíme, stačí zde poznamenati, že naznačený Pekařův názor snažil se vyvrátiti F. M. Bartoš (v Jihoč. sborníku VI., 96) také dohadem, že Bořek z Miletínka, o němž prý je prokázáno, že později r. 1427 byl „ve zcela velezrádných tajných stycích se stranou katolickou, již r. 1423 se dostal na tyto cesty.“ Kdyby tento dohad byl správný, bylo by prý sesazení Bořkovo plně odůvodněno. Protože však, jak Bartoš sám přiznává, „není o tom dokladu“, nelze takto vysvětlovati Žižkovo vystoupení proti p. Bořkovi. Naopak arci neznalost skutečných pohnutek Žižkových v této věci ukládá nám přijímati zdržlivě a ne bez výhrad přísný soud Pekařův o tomto činu tábořského vojevůdce.

Vracejíce se z Moravy, přitrhli Pražané k Hradci, aby „mstili věrolomnost Žižkovu i vzpouru Hradeckých“ (str. 210). Byli však poraženi v bitvě, v níž Žižka zabil palcátem kněze pražského nesoucího svátost oltářní. Žižkův „plán založiti moc svou pevně na severovýchodě země, se podařil. Čtyři pevná města královská, Čáslav, Hradec, Jaroměř a Dvůr Králové, byla v moci jeho a Hradeckých; panství Prahy ve vých. Čechách bylo prolomeno táborskými pevnostmi. Nový „menší Tábor“ Žižkův na severovýchodě země byl s to, zejména operoval-li by v dohodě s Tábořem starým, aby čelil i dobře připravenému útoku. K akci takové se Praha teprv připravovala, a to na širokém základě, na němž měla býti řešena česká otázka vůbec.“

Do podzimních měsíců 1423 klade Pekař (str. 212) *tažení Žižkovo na Moravu*, kde by byl 19. září oblehl Telč a jeho dobyl. Ale v opravách a dodatcích otištěných ve čtvrtém svazku (str. 207) se dovídáme, že toto tažení třeba položit do r. 1422, aniž se tu naznačuje, jak se tím mění celé pojetí tohoto moravského tažení Žižkova. A přece není zajisté jedno, zda je Žižka podnikl za pobytu Korybutova v Čechách nebo později, před dobytím Hradce a založením nového Tábora či po něm.

Další slavné *tažení Žižkovo do Uher* škrtá Pekař z historie, ukazuje, že se zpráva jednoho rukopisu starých letopisů o něm týká pozdějšího tažení do Uher (z listopadu 1431), podniknutého Sirotky sedm let po smrti Žižkově. Výklad ten — praví Pekař (str. 221) — „zbaví nás nutnosti vytýkati Žižkovi, že v situaci tak politicky napjaté a důležité, před velikým bojem, k němuž se schylovalo mezi oběma táboři v Čechách, dal se v podnik politicky bezvýznamný a zcela podřadný, jenž strategicky nic neznamenal“. Pekař poznamenává, že takto z dějin mizí ovšem i Žižkovo „první tažení mimo země koruny české“, jak to pojmenoval Tomek, a dodává, že pokud víme, Žižka vojensky nikdy nepřekročil ani hranice země české, s jedinou výjimkou vzpomínuté již výpravy moravské spojené s dobytím Telče na Moravě.

Proti Pekařovu výkladu domnělé Žižkovy jízdy do

Uher, resp. na Slovensko ozvaly se hlasy odporu. Zejména Boušek (v Jihočes. sborníku V.) a Hromádka (v Bratislavě VII.) zastávali skutečnost Žižkovy jízdy slovenské z r. 1423. Otázce věnoval zvláště úvahu F. M. Bartoš (O Žižkovu jízdu na Slovensko, Jihoč. Sb. VII. 1934, str. 124—127). Souhlasí s Pekařem v tom, že vypravování Starých letopisů o Žižkově slovenské jízdě sluší pokládati za pozdní legendu. Ale myslí, že historickým jádrem toho není ústup sirotčí výpravy r. 1431, jak se domníval Pekař, nýbrž že jeho předlohou bylo „líčení těžkého ústupu husitské, převahou sirotčí výpravy z jara 1430“. I tak bylo by třeba škrtnouti (podle slov Pekařových) z dějin tří- až čtyřnedělní uherskou epizodu Žižkova života, což by znamenalo, že po celé poslední čtvrtletí 1423 zůstaneme bez přímé zprávy a jeho činnosti. Přeložíme-li — možno dodat — Žižkovu moravskou výpravu dobytím u Telče na r. 1422, jak to činí Pekař sám v uvedeném již poznámce v IV. díle, prodlužuje se tato mezera ještě více. Od dobytí Hradce (v druhé pol. července) a okolních měst (asi v srpnu) nic se pak o Žižkovi neví.

i) *Žižkův vojenský řád. Příčiny jeho rozchodu s Tábořem.*

Právě do této doby klade Pekař (str. 223) vznik t. zv. *vojenského řádu Žižkova*. Má za to, že vyšel ze shromáždění členů nového svazu (t. j. nového hradeckého Táboru Žižkova), jež se konalo někdy v říjnu nebo listopadu 1423 v Hradci nebo Čáslavi. Naproti tomu Bartoš, jenž jinak souhlasně s Pekařem vidí v tomto řádu zápis nového bratrstva Žižkova vzniklý po Žižkově rozchodu s Tábořem, zastává (v Jihoč. Sb. VI. 102) své starší datování významného dokumentu, soudě, že je to zápis německobrodského sjezdu svolaného Žižkou na 7. dubna 1423. Tento časově nevalný rozdíl v datování t. zv. vojenského řádu Žižkova souvisí s nestejným názorem obou badatelů na poměr Žižkův ke Korybutovi a na příčiny jeho rozchodu se starým Tábořem. To je arci otázka nemalého významu.

Pekař vidí v zápise vojenského řádu jen důrazné

vyhlášení starého programu Žižkova, program násilného potírání všech hříchů smrtelných atd., a snaží se tím vysvětliti záhadu, proč se Žižka oddělil od starého Tábora a zakládal s Roháčem z Dubé nové vojsko vlastní. „Závěrem logicky nejbližším“ se mu jeví (str. 228), „že v starém Táboře nabyl převahy směr, který Žižkův program nelítostného trestání smrtelného (smrtelných hříchů?) neschvaloval.“ Možnost toho nelze prý zásadně vylučovat, ale „protože jsme o vývoji věcí v Táboře r. 1423 beze zpráv vůbec, těžko mu bez dalších indicíí nebo svědectví dáti přednost před dohady jinými.“

S jiným takovým dohadem setkáváme se u Bartoše (v Jihoč. Sbor. VI. 102). Podle něho Žižkův rozchod s Tábořem nastal o Korybuta, resp. o dodržení slibu z 11. června 1422, poněvadž prý Táboři „nedovedli jíti v podržování vlastních zájmů zájmům státu tak daleko“ jako Žižka. Korybutův odchod pak ovšem podle Bartoše přispěl k smíru tábořského bratrstva s Žižkou, neboť „jím byl odvalen kámen úrazu mezi nimi“. Co viděl Žižka v Korybutovi, ukazuje prý nejlépe „velikost oběti, jakou neváhal přinést podrobením tábořského bratrstva vládě knížete a rozchodem s Tábořem“. „Odchodem Korybutovým“ — praví Bartoš dále — „za nímž v zápětí přišlo okázale přísné přetržení jakýchkoli styků s velkoknížetem Vitoldem, jenž dosáhnuv vlastního osobního cíle od Zikmunda, úplně mu husity obětoval“, zhroutila se „víra v založení slovanské dynastie v Čechách“, která „vzpírala a sílila husitskou revoluci v nejkritičtějších chvílích jejího zápasu.“ V té situaci vznikl prý vojenský řád, jímž Žižka vztyčil starou vítěznou korouhev z počátku odboje. Svými vojenskými úspěchy zachránilo nové bratrstvo Žižkovo východní Čechy a podepřelo nemálo morálně i Prahu, kde bylo již nebezpečí, že bude stržena do spojení s katolickou stranou Zikmundovou.

Jak viděti, vysvětluje Bartoš rozchod Žižkův se starým Tábořem zcela opačně než Pekař. Kdežto podle Pekaře rozešel se Žižka s Tábořem, poněvadž mu nebyl dosti radikální, nachází Bartoš důvod tohoto rozchodu v tom, že se příliš radikální Tábor nedal Žižkou získati

pro jeho umírněnou politiku. I to je arci dohad, jehož oporou je skoro jen Bartošovo základní pojetí Žižky jako moudrého, prozíravého a umírněného státníka. Pekaře naopak jeho podstatně odlišné pojetí Žižky vede k dohadu opačnému, jež rozličně odůvodňuje. Uvažuje o něco dále (III., str. 253—260) znova o poměru starého Tábora k Žižkovi, vyslovuje se proti domněnce, že by jejich rozchod byl býval způsoben rozdíly v náboženských názorech (mešní ritus, svátost oltářní), neboť prý tu šlo „o rozpory povahy světské“. Z kroniky Biskupcovy má Pekař (str. 258) „dojem“, že „pokrokoví kněží táborští, především Biskupec písecký, neschvalovali krutosti postupu Žižkova“. Jiné zprávy vedou jej k závěru, že bylo to „smíru a slitování nebo slušného kompromisu neznající stanovisko Žižkovo, jež některé z nových i starých náčelníků Tábora odpuzovalo.“ Soudí (str. 259), že se i v Táboře po čtyřech letech revoluce projevovalo snad jisté vystřízlivění, že rozchod Žižkův se starým Tábořem tkvěl z velké míry i v rozdílu stanovisek, z nichž „jedno patrně neodmítalo mír s dosavadním protivníkem, druhé chtělo boji, jenž měl býti bojem bez konce a rozumu“. Ale hlavní příčinu rozchodu hledá Pekař konec konců v rozdílech a nechutech osobní povahy, jež prý asi plynuly ze sebevědomí Žižkova, naplněného vírou v božské poslání a proto těžko přístupného sebe přesvědčivějším argumentům světské povahy. A oslabuje značně svůj původní dohad, praví výslovně (str. 259), že „pro krutosti válčení Žižkova, t. j. jenom pro nelítostné metody boje jeho, by bylo sotva došlo v obci tábořské k rozvratu“, neboť „tyto krutosti mohly (prý) překážeti kněžím rázu Biskupcova, ale sotva ostatním vojenským vůdcům bratrstva. Nepřítel“ — dodává Pekař— „choval se ostatek s krutostí podobnou a po smrti Žižkově není o křesťanském vedení války, jak o něm učili kněží pražští i táborští, u Tábořů a Sirotků (a namnoze ani u Pražanů) ani stopy. Žižka je mrtev, ale s ukrutnostmi jemu podobnými setkáváme se stále.“ Tato, po mém soudu velmi správná poznámka, nutí nás přijímat i zdržlivě Pekařův výklad o příčinách Žižkova rozchodu s Tábořem, v němž, jak viděti, zůstává stále mnoho záhadného.

j) *Žižka a Praha od podzima 1423. Druhý příchod Korybutův. Žižkova smrt.*

Současně s Žižkou, ovšem jinak než on, starali se na podzim 1423 o vytvoření nové situace Pražané a jejich spojenci. Někdy v polovině září svolali sjezd svých měst do *Nymburka*, kde se dospělo k rozhodnutí, že k uvedení země v žádoucí řád a pokoj je především třeba přiměřit se stranou Zikmundovou a pokusu o dohodu s ní. Pekař přiznává (str. 229), že v tomto rozhodnutí „nemůžeme sic spatřovati pohnutky výhradně vlastenecké, jenom na obecné dobré cílí“, poněvadž prý „Praze šlo zajisté o stavení rostoucí moci Tábora a ztrestání method při tom Žižkou užitých“, ale soudí přece, že „není možné neviděti v odhodlání tom zároveň projev politického rozmyslu, jenž měl svou stránku mravní a patriotickou“. . . „Bezohledný žižkovský postup v šíření moci táborské na úkor Prahy“ — soudí Pekař (str. 230) — „a celá politika Tábora, jež musila vésti jen k bojům bez konce a dokonalému zhubení země, nutila Prahu a s ní obec šlechty kališné, aby nábožensky politického programu svého hleděla dosáhnouti v dohodě se stranou katolickou. Jak vývoj pozdější ukázal, byla to jediná cesta, jež mohla vésti ven z chaosu a přiněsti zemi mír — otázka byla, je-li situace dosti zralá, aby snesla již pokus společné akce českých husitů s českými katolíky, a může-li postup takový prospěti v otázce nejdůležitější, eventuelně bude-li moc jím získaná s to, aby čelila meči Žižkovu.“ K dohodě se chtělo dospěti tak, že by se strany podrobily výroku rozhodčích stranami zvolených na sjezdu v Brně, jenž měl se konati na zač. r. 1424. Pekař uznává (str. 231), že „v myšlence, že by politický národ český (s Táboři nepočítaje) mohl sám si stanoviti podmínky smíru náboženského a hájiti jich jako celek třebas proti autoritě církevní, je ovšem kus velkorysé smělosti“, ale upozorňuje správně, že „výsledků takové audience (t. j. slyšení před rozhodčími, zvolenými od stran) by církev nemohla uznati nikdy.“

Než mohlo dojít k slyšení v Brně, jímž se měly řešiti otázky náboženské, stal se pokus o úpravu svět-

ských věcí v zemi. Na sněmu *svatohavelském* 1. listopadu 1423 byla ustanovena nová dvanáctičlenná vláda správců a hejtmanů zemských s p. Čeňkem z Vartenberka v čele. Zápis o usneseních sněmu svatohavelského „je svědectvím nepochybně vlasteneckého a ve své dalekosáhlé odvaze k novému lepšímu řádu a životu imponujícího smýšlení“, ale „budí ovšem“ — podle Pekaře (str. 232) — „také dojem, že v záchvatu mírumilovnosti troufali si smluvci obou stran příliš mnoho“; otázku náboženskou prostě odsunuli. Hlavní cíl a téma porad sněmu svatohavelského bylo zabezpečení pokoje země proti zhoubcům zemským. Zápisníci se tu zavázali pod ochranou příměří uzavřeného na celý rok, t. j. do 1. list. 1424, pomáhati si navzájem proti každému bezprávnému násilí. „Není pochyby“ — píše Pekař (str. 234) — „že tu jde o zápis proti Žižkovi a jeho Táboru a že obava, že by Žižka mohl se pokusit i o Prahu, jako se pokusil o Hradec, spolupůsobila velikou měrou“. Otázka uznání Zikmundova nebyla asi vůbec předmětem úvahy, neboť „veliká“ většina strany husitské byla ještě daleka myšlenky smřít se se Zikmundem. Pekař se dohaduje (str. 253), že k mírové smlouvě proti zhoubcům zemským, tedy také proti Žižkovi, přistoupil na sněmu svatohavelském také starý Tábor, „ne-li všecek, tedy aspoň s některými složkami svými“.

Srovnáváje (str. 235) zápisy obou stran vzniklé skoro současně — t. j. vojenský řád Žižkův a usnesení sněmu svatohavelského — vyslovuje Pekař názor, že „soudce, vážící důvody a prostředky obou stran, nemůže býti na rozpacích, kterou míti za politicky i lidsky zralejší a prozíravější.“ A kdyby se snad přesvědčený straník radikálního postupu postavil na stranu Žižkovu, nemůže prý tvrditi, že Žižka byl „milovníkem pevného pořádku, snažil se o ustavení řádné vlády zemské, staral o spojení vojenských sil rozdělených stran země“, jak to činil Tomek a po něm jiní. „Země česká“ — praví Pekař dále (str. 236) — „velikou většinou prohlásila Žižku na prahu posledního roku jeho dějinné činnosti za škůdce zemského a chystala se k obraně proti němu. Jen snad okolnost, že ho výslovně nejmenovala, byla plodem povinných ohledů k mužům, jenž o obranu hu-

sitské pravdy v bojích let minulých získal si značné zásluhy.“

Po sněmu svatohavelském byly oba politické směry země připraveny k boji proti sobě: „veliká většina šlechty a měst stála proti poměrně malému Táboru Žižkovu, za nímž, jak se zdá, nestál již Tábor velký“. „Že to bude Žižka, — praví Pekař (str. 237) — „jenž bude tasiti meč první, bylo lze ovšem očekávati — ale nedošlo k tomu až počátkem ledna r. 1424“. Tenkrát Žižka udeřil na některé katolické pány jeho hradeckým pevnostem nejblíží a sváděl drobné potyčky ve vých. Čechách. Někdy v první polovici května objevil se pak Žižka na druhé straně Čech, v Plzeňsku. Ale „většího rysu“ v těch všech bojích nebylo. Na konci května 1424 ocitl se Žižka se značnou mocí vojenskou na levém břehu Labe, snad poblíž Prahy samé. Praha proti němu vytrhla do pole patrně s velikou mocí. Žižka ujel do Kostelce na Labi, kde byl několik dní obléhán, ale potom unikl takřka nepozorovaně. Pražané stíhali Žižku a dostihli jej u Malešova. Tam Žižka 7. června v krvavé bitvě porazil Pražany. „Bitva u Malešova“ — píše Pekař (str. 241) — „znamená vrchol Žižkova vůdcovského štěstí i talentu; podle ztrát Pražan soudě, bylo to nejtěžší a spolu největší vítězství jeho života . . . Od hanebné porážky u Mostu z časů Želivského nebyla Praze zasazena rána podobná“. Ale hroznější byly následky: vítěz se obrátil neprodleně od Malešova k Hoře Kutné, a zmocniv se jí, založil v ní pevně své panství „ne bez obvyklých ukrutností na lidech, prý ženách a dětech“. Potom před Žižkou kapitulovala pevná města Pražan, Kouřim, Český Brod i Nymburk. Tím „zhroutila se moc Prahy na východě země a celé Polabí od Č. Brodu, s výjimkou jediného Praze zachráněného Kolína, vzhůru až k horám kladským bylo v moci Žižkově“ (str. 242). Tak „v jedno spojená většina země — města i šlechta kališná i část katolíků — při prvním opravdovém změření sil podlehla zhoubci zemskému, proti němuž se vypravila do boje“. Brzy potom pak pozorujeme, že Žižka shromažďoval síly své strany „k největšímu vojenskému podniknutí svého života, k podniknutí, jež bylo logickým důsledkem zápasu od jara vzpla-

nuvšího a malešovického vítězství — k tažení na Prahu“ (str. 246). V září 1424 stanul v Libni před Prahou.

Tam (v Praze) zatím došlo v obci k obratu, jenž „znamenal vlastně ústup od nedávno pojaté myšlenky hledati smíru s církví pomocí českých straníků Žikmundových“, což zároveň znamenalo, že se Praha znova odvrací rozhodně od jakékoli možnosti sblížení s králem Žikmundem. „Ve chvíli, kdy stál Žižka se svou armádou před Prahou, vládl v Praze nový král český, zvolený proti králi Žikmundovi, litevský princ Žikmund Korybutovič“. Jak k tomu došlo? V duchu úmluv sněmu kolínského a svatohavelského děly se do jara 1424 pokusy o smír náboženský mezi husity pražského směru a stranou Žikmundovou, a připravovalo se smluvené slyšení. „Král Žikmund“ — vykládá Pekař (str. 248) — „jenž bv si byl slyšení upřímně přál, spatřuje v něm cestu i k svému smíru s odbojnou zemí, pozoroval, že Praha nechová se upřímně, kdežto se strany Pražan zase ozývaly se stížnosti, že proti úmluvám minulého leta prohřešují se straníci Žikmundovi“. Hněvů přibývalo, až se někdy v první polovici března 1424 Praha se svými spojenci rozhodla nejednati dále se Žikmundem, nýbrž zvoliti za krále Žikmunda Korybutoviče a poslala hned posly do Polska se žádostí, aby Vitold nečinil překážky Korybutovu povolání na trůn český. „Nechuť, nedůvěra a nenávisť k Žikmundovi, jež od jara 1420 byla nosným pilířem husitské politiky, nabyla“ — podle Pekaře (str. 249) — „převahy“.

Poslové čeští přišli koncem března k Vladislavovi a o měsíc později dostali se až k Vitoldovi. Ten je příkře odbyl. Chtěl prý Čechům pomoci, aby se srovnali se svatou církví, ale vida, že jsou nenapravitelní, že chtějí býti lepší než všechno ostatní křesťanstvo, odvolal od nich Korybuta, uzavřel přátelství s králem Žikmundem a Čechům opověděl nepřátelství. Nechce proto dále s nimi jednati. Kdyby se však kníže Žikmund Korybutovič nebo kdokoli jiný z jeho lidí přidal k nim bez jeho vůle, bude jej míti za svého největšího nepřítele. O několik dní později dostavil se nový posel český ke králi Vladislavovi. Ten odpověděl podobně jako Vitold: jestliže prý by kdokoli mimo jeho vůli chtěl jíti k Če-

chům, bude prý jej míti za nepřítele. Nabádal je k smíru s církví, hroze jinak vojenským tažením. V červnu poslal král Vladislav Čechům opovědný list a 29. června vjel Korybut do Prahy. Vladislav posílal tehdy na všechny strany listy, v nichž se zapřisahal, že Korybut odešel do Čech bez jeho vědomí, a mluví o prokleté jeho zvrácenosti a konfiskuje statky jeho i jeho průvodců. Pekař k tomu poznamenává (str. 252): „Můžeme-li uvěřiti, že tentokráte Korybut, podléhaje ctižádosti, která si chtěla dobýti místa v dějinách, a snad i jistému rytířskému romantismu, jemuž lichotila knížecí role v národě takové proslulosti, jakým byli Čechové, se vydal do Čech proti vůli svého strýce krále Vladislava, můžeme také míti za to, že věděl nebo předpokládal, že polskolitevská politika neodvodí z toho důsledky, jež by vedly opravdu k válce mezi Čechy a Polskem nebo vůbec zhoršily situaci Čechů.“ Král Vladislav sice vypravil něco vojska na Moravu, kde se mělo spojití s vojskem vévody Albrechta Rakouského, ale Poláci, poleževše 14 dní u Olomouce, vrátili se domů, roztrpčeni prý urážlivou nedůvěrou, kterou k nim dávali najevo Němci Albrechtovi. „Nic víc“ — poznamenává Pekař (str. 252) — „z hrozeb polských Čechům a Korybutovi v skutek nevešlo.“ Pomoc, kterou Korybut přiváděl Praze, byla ovšem „skrovná“; ale počal se ihned titulovati „požádaným a zvoleným králem v království českém a markrabství moravským“ a ohlásil nepřátelství Zikmundovi a zeti jeho Albrechtovi.

Když v září 1424 Žižka stanul před Prahou, ovládanou Korybutem, ukázala prý se hloubka rozchodu Žižkova s Táboři. Neboť „zatím co starý Tábor činil příměří s Rožmberky, aby ho užil k vyjednávání s králem Zikmundem, stál Žižka vojensky před Prahou již Korybutovou, aby ji ztrestal nebo podrobil mocí svému programu zápasu proti nevěrným, pokrytcům a ovšem i králi Zikmundovi, zápasu do konce“ (str. 260). Chystaly prý se tu k rozhodnému zápasu „dva programy, jež spolu zápasily od počátku revoluce: na jedné straně ten, jenž chtěl obnovení vládní autority, pokoje a konsolidace království a hledání cest k smíru s křesťan-

stvem, na druhé straně náboženským fanatismem a revolučním duchem nesená vůle k boji proti pokrytům, t. j. všem, kdož nestáli v jejím táboře.“ Víme-li, že se Praha Korybutova tehdy stejně jako Žižka stavěla nepřátelsky k zákonnému dědici české koruny, králi Zikmundovi, jehož uznáním za řádného vladaře mohly se Čechy podle Pekaře již r. 1420 a také později zachrániti od hrůz husitské revoluce, nemůžeme se ubrániti pochybnosti, zda je správný úsudek Pekařův o rozhodném zápasu dvou programů zásadně tak protichůdných. Jistě nenasvědčuje správnosti toho úsudku skutečnost, že se „hrozící zápas na život a na smrt skončil smírem, k němuž se připojili v zápětí i katolíci i starý Tábor, aby odložice zbraně na půl roku připravili se k pokoji jakoby trvalému“, že od Prahy spěchal Žižka do boje „provázen svými i Pražany i knížetem Korybutem, tedy těmi, jimž byl před chvílí ještě nenáviděným zhoubcem zemským“, a že konečně ve chvíli jeho smrti „duha smíru, jak se zdálo, se sklonila nad boji a nenávisťmi rozdělenou českou zemí“.

- Zásahu o smír Žižky s Prahou přičítá Eneáš Sylvius mladému tehdy Rokycanovi. Známé vypravování Sylviovo o tom proti pochybnostem rozličně vysloveným (viz I. str. 161 pozn.) má Pekař v podstatě za pravdivé. Poslání Rokycanova k Žižkovi bylo prý (str. 263) jistě chtěno nebo schváleno Korybutem, takže „i jeho jménem a snad jeho především jednal Rokycana“. Probrav zprávy a dohady o smíru Prahy se Žižkou, doznává Pekař, že „nevíme pohříchu, jakého dosahu byly úmluvy libeňské, nevíme, řešily-li jen situaci chvíle, šlo-li jen o příměří na určitou dobu, či o smír myšlený na budoucnost a ujednaný na základě dohody o jeho vůdčích liniích ve věcech politických i náboženských“. První eventualitu má Pekař za pravděpodobnější. Obě strany měly nejvýznamnější důvody dáti přednost smíru před bojem. „Ale nepochybně“ — soudí (str. 265) — „je i tu třeba do jisté míry počítati zase s představou Žižky, starého bitce, jehož tvrdá a zlobná neústupnost dovedla podlehnouti v dané chvíli laskavému slovu. Ze této přátelsky domluvné metody bylo užito i nyní, zaručuje takřka účast Korybutova

jednání: jeho rytířské laskavosti a jeho vlasteneckým argumentům, dovozujícím nutnost sjednocení vší země, má-li boj o čtyři svaté kusy vésti k úspěchu, přičísti jest buď jak buď nemalý podíl na výsledku, jehož bylo dosaženo. Nejohrovnější krise, k níž ve vývoji vnitropolitických poměrů českých došlo v prvních pěti letech revoluce, v době Žižkově, byla tak šťastně zažehnána; situace podobně nebezpečná vrátila se až po desíti letech, aby vyřešena byla způsobem zcela odlišným: na bojišti u Lipan.“

Zažehnání tak hroživé krise smírem Žižkovým s Prahou Korybutovou přičítá Pekař, jak viděti, především neodolatelnému účinku výmluvnosti Korybutovy na slepého vojevůdce, unášeného jinak jen vášnivým fanatismem. Myslím, že tím příliš zjednodušuje situaci, ve skutečnosti zajisté mnohem složitější, a že proto jeho výklad nepůsobí příliš přesvědčivě. Nelze ubránit se dojmu, že i tu osobní takřka sympatie ke Korybutovi a nechuť k Žižkovi svedla Pekaře k podceňování Korybutovy zásluhy o smír a naprostému podceňování politického smyslu Žižkova.

To se zračí i v Pekařově úvaze o jednání na obecním sněmu ve Zdicích. Na sněmu tom jednalo se v září a říjnu mezi Pražany, starým Táborem a stranou Zikmundovou o obnovení úmluv sněmu svatohavelského. Úmluvy, k nimž se tu dospělo, jsou sice v podstatě jen opakováním myšlenek obsažených v zápise o sněmu svatohavelském, ale je tu přece „ustanovení, že lidé obojího stavu mají plnou svobodu choditi a jezdit k službám božím a na kázání, kamž se jim líbiti bude“, v němž Pekař (str. 267) vidí „odvrat úplný od stanoviska Žižkova a někdejšího Tábora.“ V zápise o úmluvách zdických chybí též důraz, jenž v zápise svatohavelském byl položen na boj proti zhoubcům zemským. „Otázka, zda a do jaké míry byl Žižka účasten v těchto jednáních a zda s nimi vyslovil svůj souhlas, zůstává“ — podle Pekaře — „stále otevřenou . . .“ O otázkách, zda „v Libni podlehl programu strany protivné sám Žižka?, zda zvítězila Praha? zda Žižka slíbil zase pomoc a poslušenství ve všech dobrých věcech Korybutovi?“, praví Pekař (str. 268), že na ně

„odpovědi pohříchu neznáme“. „Měly-li se však věci tak nebo podobně, znamenalo by to, že Žižka přiznal se k cílům a methodám, jež byl potíral; přiznal-li se jednou k nim slovem, vyvrátily skutky jeho slib v zá-pětí.“

O zprávě Sylviově, že tehdy král Zikmund učinil Žižkovi jakési „dalekosáhlé nabídky“, vyslovuje Pekař (str. 269) názor, že snad nějaké nabídky byly Žižkovi opravdu učiněny, ale ve shodě s jinými biografy Žižkovými „nevěří, že by Žižka svodu takového způsobu podlehl“. A dodává (str. 269): „Fanatismus, s nímž sloužil myšlence, byl jistě nezištný a prostý slabostí, s nimiž snad počítal král... Žižka, vydávaje se se svými na Moravu, nespěchal jistě, jak tvrdí Sylvius, k Zikmundovi, aby smlouvu smíru s ním dojednal, nýbrž aby pokračoval v boji proti straně Zikmundově.“ Cílem útoku byl především hrad Příbyslav za Něm. Brodem. V ležení před Příbyslaví roznemohl se Žižka od hlízy a 11. října zemřel. Jeho bojovníci zvolili si jméno Širotků, jež se „znenáhla ujalo obecně a zůstane nepochybným svědectvím oddanosti, s níž přátelé a lidé Žižkovi vzpomínali nepřemožitelného vůdce, ježž (podle slov Sylviových) smrt jediné přemoci dovedla“ (str. 273). Žižka umřel jako vojenský a politický náčelník svazu měst či obcí hradeckých (orebských, malého Tábora) — bylo proto přirozeno, že byl pohřben v hlavním kostele hlavního města jeho republiky, u sv. Ducha v Hradci Králové. Teprve když padlo panství kněze Ambrože v Hradci (r. 1436), bylo tělo Žižkovo přeneseno do Čáslavě (o tom má Pekař více v II. díle, str. 109.)

Definitivní konec Žižkova období ve vůdcovství Tábora nastal ovšem teprve brzkým úmrtím přímého nástupce Žižkova Jana Bzdinky (pravým jménem Hvězdy z Vícemilic). Vliv odchodu Žižkova na povšechný politický stav země se projevil zhoršením postavení Korybutova a jeho strany. Kdežto v posledním roce Žižkova života obě bratrstva vzešla z jednotného dříve Tábora stála „cize vedle sebe a Tábor od Žižky se odvrátivší byl patrně přístupný pacifičním snahám Korybutovým“, spojila se po smrti Žižkově obě proti

Praze a způsobila jí citelné ztráty. Korybut, jenž se zval již jen „knížetem litevským“, stál odtud v čele pánů, rytířů a měst strany pražské „takřka jen jako host a spojenec knížecího rodu“.

3. ŽIŽKOVA OSOBNOST A JEHO DĚJINNÝ VÝZNAM.

POZNAVŠE takto základní zjevy Žižkova života a jeho dějinné činnosti, jak nám je předvádí veliké dílo Pekařovo, přihlédneme ještě ke dvěma jeho kapitolám, věnovaným osobnosti slepého hrdiny, z nichž jedna poučuje nás o vlastních jeho projevech, druhá o úsudcích pamětníků o něm. V první z těchto kapitol, nadepsané „*Žižka sám o sobě*“ (II. 169—196), o níž napsal Bartoš (Jihoč. sb. VI. 97), že je to „jedna z nejpečlivějších kapitol jeho díla“, pokouší se Pekař sestrojiti duchovní a mravní podstatu osobnosti Žižkovy z jeho vlatních projevů. Žižka objevuje se mu v nich (str. 185) jako „vojevůdce, zaríčený přescvědčením, že je vyvolen samým Bohem, aby rozdrtil mocí všechny protivníky jeho“, naplněný „svatým fanatismem“, který ovšem „nemohl znáti kompromisu na žádnou stranu, nemohl býti přístupen radám rozumové úvahy nebo potřeby“. „Náboženské přesvědčení projevů Žižkových“, i „vroucnost jeho poměru k Bohu a zákonu jeho“, vysvětluje Pekař (str. 187) právě Žižkovým vědomím, že je „vyvoleným bojovníkem a vykonavatelem vůle boží“, ale shledává, že „souvisí i s mladým nadšením nového křesťanství, jehož duchem je prosycen a jemuž chce ve světě vybojovat vítězství“. Znamky „českonárodního vědomí a cítění“, jež se vyskytují v Žižkových projevech, „ustupují daleko do pozadí za jeho vášnivým zaujetím pro vykořenění hříchů smrtelných v církvi boží“, jež bylo mu základním bodem husitského programu. Vůbec „starosti světské mohly v zájmu Žižkově nabýti významu jen potud, pokud souvisely s povinnostmi k Bohu“. „Mystické vědomí, že jde o vůli boží, a fanatismus chiliastickými proroky vznícený dovoľovaly mu patrně“ — soudí Pekař (str. 187) — „nelekatí se úkolu, jehož hlavním obsahem bylo mstítí, trestati,

bořiti, nikoliv snad formulovati pro novou víru novou theologii“. Zdá se pak Pekařovi, že „Žižka pohlížel na svou akci a program její jakoby netuše, že plán vykonání všechno zlo z církve Kristovy a zákonu božímu t. j. slovu a vůli bible vybojovati platnost ve všech souvislostech života veřejného je vlastně revoluční podstatou, dosahem i rozsahem.“ Rozpoutal tak násilnou revoluci, která „žíznila zrovna po tom, aby mohla bořiti všecku antikristovskou nádheru klášterů, kostelů, far, obrazů a ornátů atd., třásla se touhou trestati krvavě ty, v nichž viděla smrtelné hříšníky a k nimž připočetla všechny ‚nevěrné‘ a ‚pokrytce domácí‘, kteří se jí postavili na odpor, aby se stali ‚nepřáteli zákona božího‘ a ‚nevěrnými kacíři‘.“ A poněvadž „v té touze po pomstě, trestání a boření vyčerpává se také zájem Žižkův patrně a především“, nelze v tábořském vojévůdci — po příkladu některých historiků — viděti státníka, který by se v svém jednání řídil především obecným zájmem a prospěchem své země, svého národa. Za důkaz státnického smyslu Žižkova pokládalo se zejména uznání litevského knížete Korybuta zemským správcem v červnu 1422, jež se stalo písemným prohlášením Žižky a dvou jiných hejtmanů tábořských. Pekař sice uznává význam skutečnosti, že Žižka se svými spoluhejtmany v dané situaci podepřeli svým jménem projev naplněný duchem moudré umírněnosti, vzájemné snášlivosti a lásky křesťanské i státnického rozumu, ale nevěří, že by Žižka spolu s oběma hejtmany tábořskými byli vlastními původci tohoto projevu, v němž prý není nic z toho, co nacházíme v nesporných projevech Žižkových. „Kdyby tento program“, soudí Pekař (str. 167) — „byl programem Žižkovým, nebyl by se Žižka nikdy stal vůdcem násilné revoluce“, a dospívá k názoru, že nejde tu o dopis Žižkův a přátel jeho nebo o zápis jimi zpečetěný, nýbrž o zápis některého písaře pražského o uznání knížete Korybuta Žižkou a jeho soudruhy, zápis „naplněný duchem i slovy“ předchozích obecních usnesení města Prahy (str. 168).

Proti tomuto Pekařovu názoru se vyslovil velmi rozhodně a obšírně F. M. Bartoš v úvaze Dva Žižkovy zápisy a problém jeho povahy (Jihoč. sborník VI.,

96 d.). Na rozdíl od Pekaře, který sice nachází v zápise také jeden „obrat čistě žižkovský“, ale jinak jej prohlašuje za nesrovnatelný s pravým duchem Žižkovým, soudí Bartoš (str. 99), že je „Žižkův zápis jakoby z jednoho kusu“ a vidí v něm „dokonalý výraz smýšlení Žižkova, stejně křesťanského jako státnického“, jak se podle něho projevilo i v jiných případech, na př. když v únoru 1422 podepsal smírný výrok nad stranami v Praze.

Také jiné důležité svědectví o smýšlení Žižkově t. zv. *vojenský řád* z r. 1423, vykládá Bartoš (ib. 106 d.) zcela jinak než Pekař. Rozchází se, jak jsme viděli, s Pekařem již v jeho datování, klada jeho vznik do jara r. 1423, do doby dubnového sjezdu strany Žižkovy v Něm. Brodě, kdežto Pekař (souhlasně s Tomkem) soudí, že vojenský řád vznikl teprve na podzim toho roku. Ale i sám smysl některých podstatných ustanovení vojenského řádu vykládá Bartoš naprosto odchylně od Pekaře. Jde tu zejména o ustanovení závěrečné, jímž se ohlašuje rozhodnutí strany Žižkovy přestupníky toho řádu „trestati i bíti, trestáním honiti, mrskati, bíti i zabíjeti, stínati, věseti, topiti, páliť i všemi pomstami mstíti“. Pekař myslí (II. str. 176), že „není dobře možno, aby tato katovská věta, zavírajíc a vrcholujíc jaksi trestné hrozby předchozí, myšlena byla jenom na přestupníky kázně ve vojště Žižkově“, a vidí v ní výraz odhodlání takto hubiti a vražditi všechny, kdo v očích Žižkových byli nepřáteli zákona božího, nebo, jak sám praví (II. str. 174), „program násilného obrácení všech křesťanů, Čechů především, všech bez rozdílu, k pravdě, jak ji chápal Žižka“. Naproti tomu Bartoš upozorňuje (str. 107), že se v prohlášení zápisu německobrodského platnost oněch krutých předpisů slovy „mezi sebou i u vojště“ výslovně omezuje na účastníky zápisu, kteří se prý takto zavázali zachovávat program čtyř artikulů mezi sebou, ať ve vojště nebo na svých panstvích a statecích bez jakékoli výjimky. Výkladem Pekařovým prý „z trestu výminečného soudu vojenského stanou se obratem prostředky brutálního šíření křesťanství po celém světě, především po ubohých Čechách“. Tyto závažné námitky Bartošovy proti Peka-

řovu pojetí vojenského řádu Žižkova, o nichž se, pokud vím, Pekař dosud veřejně nevyjádřil, uvedl jsem proto, abych ukázal, že základ velmi rozhodných soudů Pekařových není vesměs zcela nesporný. K zaujetí určitého stanoviska k věcným rozporům v názoru obou historiků na vojenský řád Žižkův bylo by potřebí hlubšího studia sporných otázek, než bylo možno podniknouti mně.

Druhá z kapitol výše vzpomenutých (II. str. 29—164) nadepsaná „*Žižka v podání pamětníků*“ je věnována podle slov Pekařových „výslechu svědků o Žižkovi“. Je to kritický přehled historických svědectví o Žižkovi z doby od jeho vystoupení na jeviště dějin (1419) až do r. 1526. Poněvadž se Pekař v každém případě pokouší vystihnouti povahu a hodnotu pramene, svědčícího o Žižkovi, stává se tento přehled „do jisté míry i kritickou revisí vši letopisné práce o našich osudech té doby“. Význam toho přehledu vystihuje Pekař sám v úvodě (II. str. XI) řka, že „celek kapitoly obsahuje v sobě zároveň prvý kritický přehled a rozbor vši analistické a historické práce české v 15. stol., po případě i ocenění dějepisců cizího původu, pokud psali o časech válek husitských“, a že „v nejednom případě seznamuje s prameny a výpověďmi dosavadní literatury neznámými nebo jí nedoceněnými“. Opravdu je v této kapitole veliké bohatství cenné látky, mnoho bystrých postřehů, skvělých charakteristik, mnoho poučení o duchu doby, o jejím veřejném mínění, a zejména o tom, jak se vytvářel názor na Žižku v rozličných složkách českého národa i u jiných národů. O podrobnostech se tu nemohu šířit. Stačí vzpomenouti výborných úvah o významných historických dílech té doby, počínaje Vavřincem z Březové přes Eneáše Sylvia a Staré letopisy až k spisovateli Kroniky pěkné o Žižkovi, jejíž vznik klade Pekař do doby okolo r. 1500 (proti Novotnému, jenž soudil, že vznikla v l. 1434—6, kdežto Bartoš v Jihoč. sbor. VI., str. 125 dovozuje, že Kronika vznikla ještě v době Jiřího z Poděbrad).

Výsledek svého záslužného a pracného přehledu svědeckých výpovědí o Žižkovi shrnuje Pekař v závěrečném „pokuse o resumé“ (str. 157—164). Odvozuje z nich

především jako „prvou nepochybnou jistotu“, že „Žižkův zjev dějinný zakotvil se hluboko v paměti vrstevníků i potomků, jinými slovy, že Žižka byl muž neobyčejný, zjev zcela mimořádný, jenž zaměstnal trvale zvědavou pozornost tří generací“. K „předním jistotám, jež vyplývají z výsledku svědků“ počítá však Pekař (str. 161) také „ukrutnost trestného vystupování a válčení Žižkova . . ., nemilosrdnost bez rozdílu stavu a osob, již vytýkají i táborští svědkové hrůzu, již jméno Žižkovo budilo proto u nepřítelů“, neboť to vše prý „je nám zajisté výpověďmi svědků všech stran dosvědčeno rozličně a bezpečně“. Dodává ovšem, že se z těch výpovědí hlásí zároveň vysvětlení a omluva té ukřutnosti. Dosvědčují souhlasně, že Žižkovi a Táborům i veliké části národní obce české šlo především o potrestání duchovenstva zle žijícího, „což vztaženo kva-
pem na všechny kněze a mnichy kalichu odpírající“. „A v té očistné snaze viděl Tábor Žižkův . . . nejen takřka vlastní smysl historické role Žižkovy, ale i titul mravně náboženské zásluhy a slávy jeho, co Žižka v tom směru vykonal, vykonal ve jménu božím, jako věrný sluha jeho“ (str. 160).

Na konec oceňuje Pekař sám (str. 163) velmi kriticky a zdržlivě výsledek a zisk provedené „svědecké ankety“. Přiznává, že probrané výpovědi zachycují skoro veskrze jen obraz Žižkových činů a reflexů jejich a že málo nebo nic poskytují pro pochopení Žižky vnitřního, a prohlašuje v celku za zřejmé, „že bychom k pravdě Žižkově a k pravdě o Žižkovi nepronikli hlouběji, kdybychom, obírajíce se výpověďmi a pamětmi svědků soudobých, nevyšli od vzniku, ducha a myšlenky revoluce, již byl Žižka hrdinou . . . a kdybychom nemohli se dotázati svědka nejdůležitějšího t. j. Žižky samého“. Slovy těmi dává Pekař jasně najevo, že sám za mnohem bezpečnější cestu k správnému pochopení Žižkova zjevu uznává studium jeho vlastních činů a projevů než studium všelikých svědectví jeho pamětníků.

Svůj vlastní názor na Žižku i svůj soud o něm vyslovuje Pekař souhrnně v předposlední kapitole celého svého díla, nazvané prostě „*Jan Žižka z Kalicha*“ (III. str. 283—303). Vychází od dvojího pojetí Žižky

v dosavadním dějepisectví, jehož původci byli jednak Fr. Palacký, jednak V. V. Tomek. To i ono charakterizuje velmi výstižně. Ukazuje, jak *Palacký* sice chtěl „proti předpojatosti staršího podání, jež z Žižky, jak praví, učinilo vzteklého jakéhosi ďasa mocí lidskou nepřemožitelného, souditi o Žižkovi věrně a spravedlivě“, že se však přes to u něho „obdiv mísí se zatracením a politováním“. Podle Palackého Žižka „naplnil národy a století celá hrůzou jména svého a husitismu dal, díky své geniálnosti vojenské, s níž pohříchu nebyl spojen věhlas politický, sílu také ve světě hmotném, že zatřásti mohl celou Evropou na drahný čas. Ale byl to fanatik, fanatik pro pobožnost, fanatik upřímný a nesobecký, jenž pokládáje svou víru za jediné spásitelnou, propůjčil se zákonu božímu samozvanec za mstitel; pro zákon boží plenil a vraždil nemilosrdně všechny, kteří dle něho živi nebyli.“ Palacký však v Žižkovi viděl také rozhodného demokrata, který zavrhuje plemenný rozdíl stavů, nenáviděl feudální panstvo, proto byl proti Němcům, kteří „ode dávna drželi se práva kastovního“, a „přilnul k Slovanstvu, jsa jeden z nemnohých lidí svého věku, kterým idea slovanství byla spolu pohnutkou k činnosti“. Jeho fanatismus překážel podle Palackého všemu sbližování a smiřování husitů se starou církví. Proto úmrtí jeho, ačkoli „dříveji později potáhlo za sebou také pád demokracie v Čechách“, musí (stále podle Palackého) býti pokládáno za „příběh pro zemi vítaný a prospěšný“, neboť „zabavilo ji ukrutných bojů o věc, která v duchu věku svého neměla dostatečného kořene a základu“.

Naproti tomu *Tomkův Žižka* je (str. 283), „nadšený patrot český, jenž bojuje sic v upřímném zápalu náboženském za zákon boží a stává se neúprosným hubitelem zkaženého duchovenstva, ale zápasí neméně cílevědomě i o obecné dobré, obranu české země proti cizozemcům, především pak o uvedení země v pevný řád, o obnovení moci královské; více záleží mu na sjednocení Prahy a Tábora nebo vůbec všech sil vlasti proti Zikmundovi, než na rozmíškách náboženských. Žižka Tomkův neznal se nikdy ke straně přepjaté, jež chtěla boření klášterů, kažení obrazů a památných věcí

kostelních, on lišil se duchem naprosto od vášnivých kněží tábořských, od nichž tyto a podobné zhouby původ vzaly, byl nepřítelem výstředních novot jejich, jež nenáviděl“... Tomkův Žižka byl dále „přivržencem a do poslední chvíle věrným straníkem restauračních snah Korybutových. Proti Pražanům se postavil teprve tehdy, kdy mínili pokusiti se o smíření s králem Zikmundem...; upřímné narovnání s ním bez újmy snah náboženských, vlastních to cílů svého úsilí, měl zajisté za nemožné“. Na samém počátku veliké ofensivy proti Zikmundovi zastihla jej smrt.

Tomkovo pojetí — vykládá Pekař (str. 286) — v českém dějepisectví zvítězilo nad pojetím Palackého, z něhož leda se doplňovalo myšlenkou, že Žižka „bojoval za věc pokrokovou, jež ducha svého času předbýhala a jen proto musila ztroskotati“. Avšak Pekař na základě svého badání prohlašuje, že „Tomkův Žižka je výtvar omylu“, kdežto „Žižka Palackého je mnohem bližší skutečnosti“. Názor Palackého, že „demokrat Žižka potíral rozdíly stavův i že nenáviděl panstvo feudální“ a „proto byl Slovanem, proto byl proti Němcům“, Pekař ovšem odmítá. Uznává sice, že účast selského lidu v bitevní činnosti Tábora znamenala „demokracii v tom smyslu, že i malý člověk, a snad on především, má býti účasten boje za pravdu Páně“, ale to prý „neznamenalo nikterak, že pán nebo šlechtic má býti ze společného zápasu vyloučen“. Je pravda, že Žižku sedláci rádi následovali, a máme prý právo předpokládati, že „Žižka byl nejen shromáždovatelem a organisátorem sedláků do řad bitevních, ale i přítelem a pomocníkem jejich; máme právo v užití selské síly jako účinné zbraně vojenské, a tím nepřímou i politické spatřovati zvlášť významný rys jeho dějinného zjevu“. „Ale nemáme“ — praví Pekař rozhodně — „právo vyhlášovati boje Žižkovy za zápas principu demokratického proti aristokracii a feudalismu: nic takového v úmyslech Žižkových nebylo: meč jeho není obrácen proti pánům jako takovým, nýbrž potírá prostě nepřátele jeho programu, bez rozdílu, šlo-li o urozeného pána, rytíře, měšťana nebo sedláka, stojícího v táboře protivním“. Přiznává-li však přes to Pekař, že byli to především páni, kdo proti Žižkovi hájili věci Zikmundovy,

vysvětluje nám tím, stejně jako svým výkladem o poměru Žižkově k selskému lidu, proč činností svou Žižka, třeba to ani nebylo v jeho úmyslech, tolik přispěl k demokracizaci tehdejší české společnosti.

Domnění, že „by Žižka byl proti Němcům nebo sloužil ideí Slovanstva jen proto nebo především proto, že smýšlel demokraticky“, zavrhuje Pekař ještě rozhodněji. Jestliže Žižka „byl a chtěl býti postrachem Němců“, sluší to vysvětlovati jen tím, že „Němci byli hlavními protivníky zákona božího“.

Přecházejí k výkladu svého vlastního pojetí osobnosti Žižkovy, prohlašuje Pekař (str. 290) s důrazem, „že bychom Žižkovi nemohli porozuměti ani mu býti právi, kdybychom nepoložili důraz na to, že je plodem duchovní bouře, jíž podobné nebylo nejen nikdy na české půdě, ale jíž hloubkou, účinem a pathosem se nevyrovnávala, lze říci, žádná v středověké Evropě.“ „Nikoli vyznavač umírněných zásad“ — pokračuje Pekař — „nikoliv muž kázně a pořádku, nýbrž právě naopak vůdce a hrdina revoluce — revoluce myšlenkového vznosu dosud nebývalého, jež chtěla ohněm a mečem připodobniti život křesťanstva rozkazu a vůli Kristově — to byl Žižka!“ Žižka nebyl jen „fanatik pro pobožnost“ jak praví Palacký, Žižka „byl víc, Žižka byl bojovník boží“. „Žádné slovo“ — dí Pekař, „žádná charakteristika nedosáhne obsahu a významu tohoto výměru — v Žižkovi a jeho bratrstvu božích bojovníků daly nám dějiny zjev svého druhu jediný: obraz vzepjetí nábožensky vzrušené chvíle k samému nebi, chvíle, jež bezpečna souhlasem božím, chce domnělý zákon jeho vnutiti mocí všem a všemu, co odporuje zjevné vůli jeho. Je to chvíle česká dějištěm i vnějšími okolnostmi, ale náleží do dějin evropských: mohla zajisté zroditi se jen z podmínek daných vývojem církve obecné, z temných chvil krise a bolestné křeče jejího života“. Fanatickými kazateli, kteří Žižku vychovali k úloze hejtmana božího, bylo prý mu „vštípeno přesvědčení, že je vůlí Boha samého, aby vykořeněno bylo z církve jeho všechno, co je peleší zkázy mravní nebo hříšným dílem pýchy a marnosti světské“, že „hodni jsou smrti, kdož hřeší smrtelně, že církev Kristovu třeba očistiti od původců zkázy, mnichů a kněží především“. A toto

presvědčení bylo zdrojem Žižkovy bořitelské vášně, jeho ukrutností páchaných na kněžstvu, jež se protivilo zákonu božímu. „Svět okolní neměl dosti slov, aby odsoudil hrůzu a vandalismus díla Žižkova — ale Žižka sám byl přesvědčen, že koná dílo bohumilé, že slouží oddaně Bohu a zákonu jeho“. My pak (podle Pekaře) „můžeme jen litovati, že opravdová horoucnost náboženská, nesená mocným ideálem mravním, vyrostla v revoluční mystice v chorobné blouznění, aby vytvořila dílo zkázy“. K tomu Pekař ještě dodává, že „i to dílo zkázy není jenom dílem Žižkovým“, neboť prý „bylo vedeno a legitimováno příkladem Hospodina, nelítostného trestatele Starého zákona“ (v němž prý jsou celé partie, jež by mohly mítí nadpis: Zpět k barbarům!).

K pevné „víře v správnost jeho Bohem posvěceného programu“ — píše Pekař dále (str. 292) — družila se u Žižky „nelítostná energie vojáka zvyklého mysliti mečem nebo palcátem“, „jednati a řešiti naléhavé problémy brachiálně“. Tato víra a tato energie prý především „položily základ jeho historického díla“, v němž „m hlo se dařiti jen úmyslům jednoduchým a přímočarým“. Tak třeba chápati i politické stanovisko Žižkovo, jehož základní složkou byl od začátku „nelítostný boj proti králi Zikmundovi a proti jakémukoli kompromisu v boji božím“. Žižkův poměr k Praze nelze však vysvětlovati jen jeho zásadním odporem proti Zikmundovi. Protiva mezi Prahou a Tábořem byla prý dána mnohem hlubšími příčinami, jež tkvěly „v zásadním rozdílu povahy, method, politického i náboženského vyznání, částečně i třídně společenské protivy obou stran, krátce dvou si nepodobných koncepcí českého boje za pravdu Páně, jež zápasily spolu od samého počátku a jež lze konec konců označiti za rozdíl strany konservativní a radikálně revoluční“.

Má-li Žižka sám chvíle, kdy se přibližuje myšlence strany druhé, zejména v svém poměru ke Korybutovi, soudí Pekař (str. 294), že „všechny ty známky ducha politicky zralejšího, smíru či kompromisu nakloněného jsou v nepochybném odporu se stanoviskem Žižkovým, jak se skutkem znovu a znovu projevovalo dříve i později“. Možno však v nich viděti svědectví, že „Žižkova

programová vůle, opřená o jistotu nadpozemské aliance, nebyla časem nepřístupna argumentům tohoto světa, že podlehlá vlivům starých přátelství a styků, že krátce v bojovníku božím ozval se někdy i člověk“.

Své přísné úsudky o ukrutnostech Žižkových zmírňuje Pekař i jinak. Upozorňuje (str. 294), že „vraždění a pálení bezbranných po stech není žádnou zvláštností pouze táboorskou či žižkovskou“, neboť „ukrutenství v našich očích barbarská jsou pravidelným zjevem ve válce středověké“. „Němci i Uhři počínali si v boji neméně barbarsky, podobných ukrutností dopouštěli se časem i Pražané a metody Táborů po smrti Žižkově — neliší se od hrůz doby Žižkovy“. Žižka a jeho Táboři prý ovšem „míru ukrutenství, v době obvyklou, překročovali patrně“, což Pekař vysvětluje jak jejich náboženským fanatismem, tak i tím, že „zbrojný lid Tábora záležel snad zejména na počátku hlavně ze sedláků a i žen jejich“ a choval se proto asi „pravidlem brutálněji než vojska rytířská, disciplinovaná jak kázní, tak společenskými a mravními ohledy“. „A přece“ — píše Pekař (str. 295) — „zdá se ze všeho, že tento Žižka, jež již osleplého vypravili proti nepříteli jen proto, aby Němcům hrůzu dal“, Žižka kat, jenž dovedl vyvraždit celé město a v bitvě sám zabít kněze kališného, nesoucího svátost oltářní, byl jako člověk muž dobrého srdce“. „Byl milován, opravdu milován svými bratry bojovníky“ a „musily to býti nevšední přednosti ducha a srdce, které bojovníkům Žižkovým činily žádoucím setrvání hejtmanovo v čele bratrstva, i když ztráta druhého oka další řízení bitev činila mu nemožným“. Se zvláštním důrazem vytýká Pekař dále (str. 296), že „Žižka myšlence, již své boje zasvětil, sloužil zcela nezištně, že umřel chud jako chud do boje, jenž mu vydal v ruce tolik měst, hradů a tvrzí, vstoupil“, že byl „pečliv víc o své vojáky než o sebe“, a především sloužil myšlence, symbolicky vyjádřené kalichem. Myslí, že v jeho povaze „netřeba hledat záhad psychologických ani čehos démonického — vše je jednoduché a v prostotě své nikoli bez rysu velikosti.“

O Žižkovi jako „válečníku, organisátoru vojsk a původci nových method bitevních“ promlouvá Pekař (str.

296 d) jen stručně. Pokud jde o hodnocení Žižky válečníka, není prý v zásadě sporu a problému, neboť „vojenská genialita Žižkova nemůže býti nikým brána v pochybu“. Ačkoli prý svou knihou vymýtil z jeho dějin jeden zvlášť skvělý čin válečnický“ (t. j. slavný ústup z Uher) a zmenšil také jeho zásluhu v bitvách u Hory a Brodu po případě i na hoře Vítkově, soudí Pekař, že „tím vším není nikterak dotčena skutečnost, že Žižka vtípem a originalitou svého vůdcovského talentu náleží k slavným budovatelům vítězství“. Bitevní úspěchy Žižkovy však sluší podle Pekaře (str. 297) vysvětlovati ne tak momentem taktickým nebo technickým, jako momentem psychickým. Vítězství dávala „především mohutná sebedůvěra, jíž vyzbrojilo vojáky Žižkovy přesvědčení, že jsou bojovníky božími, tedy jistota nadpřirozené pomoci a jí daný fanatický elán v obraně i útoku“. Tento „fanatický ráz boje spojen byl s nelítostností ve vraždění nebo mrzačení nepřitele, jenž podlehl“, a tato nelítostná krutost houfů táborských stvořila „hrůzu jména Žižkova, takže někdy pouhé přiblížení se strašného mstitele vyraželo zbraň z ruky posádce hradu nebo města“. „Tato hrůza plodící krutost vojáků Žižkových souvisela“ — píše Pekař dále (str. 298) — „namnoze s tím, že tu šlo o zfanatisované sedláky a rodiny jejich, kteří zejména z počátku tvořili podle všeho jádro malé moci Žižkovy“. V tomto „užití selského živlu jako vlastního jádra šiku vojenského“ vidí Pekař „nejen pronikavou změnu v dosavadním válečnictví, ale i projev postupující demokratisace doby“. — „Co poprvé (píše) postřehujeme ve 14. stol. v povstání Švýcarů, kde selská a městská vojska postavila se vítězně proti houfům rytířským, to je dílem Žižky a Táboru na naší půdě“. Poznamenav pak, že „novému živlu bitevnímu musila býti přizpůsobována i technika a taktika zápasu“, doznává Pekař, že „způsob, jak Žižka a spolupracovníci jeho problém rozřešili, je v jednoduchosti své vskutku geniální“. O vozové hradbě nemyslí Pekař, že by byla vynálezem Žižkovým. Ale uznává, že „teprve v bojích Žižkových (a v zápětí i u Pražan) bylo užito vozové hradby v tom smyslu, jak potom skoro sto let stala se nejznámější novinkou českého vojenství, napodobována jsouc sousedy“.

Stvořením lidového vojska v době Žižkově vysvětluje Pekař, že v zápase nabyly mnohem většího významu některé duchovní vlastnosti a metody, jež jsou spíše zbraní slabšího nebo menšího v boji proti silnějšímu, zejména všeliké „prostředky lsti, jimiž převaha moci nebo výzbroje protivníka má býti podlomena“. Ale praví výslovně (str. 302), že svými poznámkami o užívání lsti nebo zrady ve vojenství Žižkově, nechce nikterak zmenšiti jeho „superioritu vůdcovskou“, neboť uznává, že „bitvy jeho vybojovány byly vesměs převahou jeho důmyslu a statečností jeho bojovníků“.

Přehledem posmrtné historie Žižkovy končí Pekař tuto kapitolu. Praví (str. 303), že u nás vyvrcholila tradice žižkovská v Tomkovi a Palackém: „Konservativce Tomek stvořil prý „obraz umírněného vlastenec-kého politika, jednotitele země a strážce právního řádu“, liberál a protestant Palacký „fanatika zbožnosti, postrádajícího politického smyslu“. Pojetí Tomkovo u nás „zvítězilo na celé čáře, ano nabylo nových rysů oslavy a obdivu“. O své knize, která čelí tomuto vítěznému pojetí Tomkovu, soudí Pekař, „že jí bude přemoci mnoho nechuti a odporu“, ale „věří, že její Žižka konečně zvítězí“.

Zatím dostalo se Pekařovu obrazu Jana Žižky velmi rozhodného a prudkého odmítnutí F. M. Bartošem. V dotčené již úvaze o dvou zvláště důležitých projevech smýšlení Žižkova, v jejichž výkladu se tento důkladný znatel doby husitské — jak jsme viděli — úplně rozchází s Pekařem (jde o rozpravu Dva Žižkovy zápisy a problém jeho povahy v Jihuč. sborníku VI.), vytýká Bartoš Pekařovi, že nedoceňuje významu některých projevů Žižkovy lidskosti a že Žižku, „který neváhal natlouci chiliastickému knězi“, prohlašuje za „dokonalého chiliastu, věřícího s chiliasty, že je bojovníkem božím, vyvoleným k tomu, aby vykořenil hřích smrtelný v každém stavu“. Celkem je Bartoš přesvědčen, že se mu podařilo dokázati vratkost Pekařova pojetí Žižky jako fanatického kata, ženoucího národ do „boje bez konce a bez rozumu.“ V tom se Bartoš zajisté zmýlil velmi silně. Neboť vlastní projevy i činy Žižkovy, třeba nebylo možno ve všem přisvědčiti tomu, jak je Pekař vykládá, svědčí myslím

celkem jasně ve prospěch Pekařova základního pojetí osobnosti velikého vojevůdce táboorského. Žižka se tu opravdu jeví mnohem více neúprosným bojovníkem za svou pravdu, fanaticky věřícím ve svou vyvolenost k tomuto posvátnému úkolu, ve své právo a svou povinnost plniti tento úkol prostředky nejkrutějšími, než státníkem křesťanské umírněnosti i politické moudrosti, rozvahy a prozíravosti. A silně chiliastické zabarvení jeho projevů a skutků, které přes námitky Bartošovy zdá se mi nesporné a zcela přirozené, nelze odmítati s poukazem na zakročení Žižkovo proti některým chiliastům. Ale mám za to, že Pekař někdy Žižkovi přičítá více ukrutnosti a tvrdosti, více politické omezenosti a slepého fanatismu, než je slušno. Sám na př. v zápise z 2. června 1422, jímž Žižka uznal Korybuta, vidí (III. str. 162) důkaz, že „Žižka přes všecken fanatismus, k němuž jej vychovalo chorobně blouznivé náboženské nadšení doby a jenž jakoby neznal kompromisu s ohledy jinými, třebas byly sebe vyšší povahy, byl v dané chvíli přistupen porozumění pro hodnoty, jimiž zásadně povrhovala revoluce, byl ochoten zapsati se k pomoci a poslušenství knížeti, jenž blásl pevný řád, pokoj a odpuštění.“ Myslím, že samu tuto skutečnost je těžko srovnati s představou slepého, rozumné úvaze zhola nepřístupného fanatika a že Pekař zachází příliš daleko, upírá-li Žižkovi takřka docela schopnost politické rozvahy. Ale přes to soudím, že jeho obraz Žižky je mnohem bližší skutečnosti, než obraz státníka, nakreslený Tomkem a Tomanem a obhajovaný Bartošem. A vpravdě velikým a krásným vlastností Žižkovým i jeho nesmírnému dějinnému významu se dílem Pekařovým nikterak neděje újma. Napsal-li jsem jinde — v jubilejní úvaze o Pekařovi z r. 1930, str. 17, že „Pekařův Žižka, blízký Žižkovi Palackého, je zajisté bližší historické skutečnosti než Žižka Tomkův a těch, kdo po Tomkovi jeho obraz ještě více zidealisovali“, dodávám zde, že ovšem i od Žižky Palackého se Žižka Pekařův prospěšně liší tím, že v něm není rysů, které do něho vkládal Palacký v duchu svého dnes již překonaného chápání některých stránek naší starší minulosti. Není-li dílo Pekařovo posledním

slovem o všech podrobnostech dějin Žižkových, je jistě velikým pokrokem na dráze k jejich dokonalému objasnění a zároveň je skvělým a v podstatě zajisté věrným obrazem veliké osobnosti Žižkovy.

II

HUSITSKÁ REVOLUCE

ÚVOD

V předmluvě k poslednímu (IV) dílu (str. XII—XIV) vykládá Pekař souhrnně své stanovisko k husitské revoluci, o němž na konci praví, že k němu „m u s í dospěti historik, který není obdivovatelem revoluce k vůli revoluci, ale který v hodnocení doby velké bouře i s její vojenskou slávou vychází od otázky, co bylo zhoubné, co prospěšné pro osud národní“. Toto stanovisko Pekař sám ještě případně charakterisuje slovy (str. XII), že jeho kniha „nevyznívá v oslavu revoluce“. Své základní soudy o husitské revoluci pak vyjadřuje v podstatě takto: „Stejně jako jí (revoluci) nešlo a nemohlo jíti o politickou demokracii, tak jí byla cele cizí svoboda svědomí v moderním smyslu (podobně ostatek jako reformaci protestantské) . . . Vývojově neznamená pokrok k svobodnějšímu myšlení novověku, nýbrž právě naopak návrat do středověku, a to návrat v hlavních svých duchovních představitelích (jako byli Jakoubek a Chelčický) naplněný cele mnišsky asketickým názorem na svět.“ Jeho nauky „příčily se namnoze samé přirozenosti lidské“. „V duchu středověku byly to nauky pokrokové, vychovávající a vedoucí k svatosti, vrcholnému ideálu křesťanství; hlasatelé jejich byli a právem mohli býti přesvědčeni, že dostoupili kulturní výše, nad níž doba větší neznala. A i s hlediska naší doby máme právo tvrditi, že opravdovost a horoucnost toho úsilí o mravní přerod církve a společnosti v duchu zákona božího, jež vyznačuje všechny vůdce českého hnutí opravného . . . a jehož největším gestem jest smrt Husova a Jeronymova v Kostnici, jest a zůstane svědectvím velkého vzepjetí české

kulturní snahy v době gotické a titulem její slávy; zůstane zároveň hlavním svědectvím české spolupráce v duchovním vývoji západoevropského světa; v jeho středu jsme se odvážili zaujmout na čas vůdčí místo . . . Ale co následovalo potom s vypuknutím ničivé táborské vzpoury bylo neštěstím, bylo šklebem revoluce, v němž imponuje jen fanatismus poblouzení a branná zuřivost a nepřemožitelnost jeho . . . Vše to bylo provázáno a jakoby oslaveno rostoucími vítězstvími nad silami cizími i domácími, jež pokusily se zmocí revoluci, a vyvrcholeno zastrašením všeho sousedství i daleké ciziny — jakkoli Čech nemůže než s hrdostí vzpomínat vojenské moci a zdatnosti předků, nesmí zapomenout na konečné výsledku: po patnácti letech v Basileji nedocílono víc než čeho bylo lze dosíci po dobrém již r. 1420, země byla zpuštěna, zbavena většiny památek krasoumy a dílen kulturních, ochuzena o největší díl intelligence i o možnost ji vychovati, podlomena ve své neobyčejné kulturní vitalitě, odcizena duchovnímu proudění evropskému, izolována a zmalicherněna v neplodných kněžských hádkách — aby na konec, ochuzena i zmatena i v hrdém sebevědomí národním, jež jí dalo před časy tolik duševní síly, hledala záchranu v německém protestantismu; cesta s ním šla na Bílou horu“.

K této přísné obžalobě husitské revoluce, jejímiž jednotlivými body se později podrobněji budeme zabývat, připojuje Pekař (str. XIV) výraz svého přesvědčení, že „k těmto osudným koncům došlo jen nešťastnou souhrou okolností, že přijatelný mír husitských Čech s křesťanstvem mohl býti docílen již r. 1420 a vyražena zbraň táborské vzpoury . . .“ Přiznává, že nezdar tehdejšího pokusu o mír zavinil nejvíce král Zikmund, ale myslí, že znepřátelení českého husitského prostředí se Zikmundem, které „rozhodlo na víc než desetiletí o nesmířitelné válce na život a na smrt“, mohlo býti ještě v květnu 1420 „podle nepo-

chybné vůle většiny na obou stranách přijatelným kompromisem zabráněno“. Nebýti toho znepřátelení „mohlo k dohodě s církví o čtyry artykule s pomocí Zikmundovou dojíti ještě r. 1420, t. j. mohl všemu dalšímu vývoji našich dějin dán býti směr, jenž by pravděpodobně byl cestou k vzrůstu, ne ke katastrofě“. A poněvadž toto definitivní znepřátelení husitských Čech se Zikmundem a tím i zmar smlouvaného tehdy smíru s církví bylo především dílem Tábora jakožto hlavní bašty náboženského i politického radikalismu husitského, spadala by na Tábor a jeho vůdce, v tom zejména na Žižku samého, hlavní část smutné zásluhy o všechno toto národní neštěstí. Tím je víc než dostatečně odůvodněn Pekařův i náš zájem o původ a podstatu tohoto radikálního křídla husitského hnutí, o obsah a hodnotu zásad jím hláсанých. K těmto otázkám obrátíme se tedy, opírajíce se o dílo Pekařovo, nejdříve. Potom se budeme zabývatí otázkou, zda onen smír, ježž zmařili prý hlavně Táboři, byl opravdu možný, zda bylo jím možno zabrániti všemu tomu potomnímu neštěstí a dáti našemu vývoji podstatně jiný, prý šťastnější směr. Dále se pokusíme vyšetřit, zda následky husitské revoluce opravdu byly tak zlé, jak nám je líčí Pekař, zda neměla také následků dobrých a zda zejména šla od ní přímá cesta na Bílou horu. A konečně podrobíme úvaze otázku obecného dějinného významu, dějinné hodnoty husitské revoluce.

I. VZNIK A PODSTATA TÁBORSTVÍ.

V ÚVODĚ k poslednímu (IV) dílu svého Žižky (str. X) doznal Pekař, že Žižka nebyl jediným, ba ani ne hlavním úkolem jeho práce, nýbrž spíše příležitostí seznámiti se s duchem české revoluce a především se stranou, jíž Žižka stál vojensky v čele, s programem a historickým dílem Táboru. Tento druhý a patrně hlavní úkol jal se řešiti způsobem značně neobvyklým. Chtěje čtenáři dáti „možnost, aby poznal problematiku doby bezprostředně z žalob, hněvů a lásek jejích zápasníků“, věnoval první díl své práce z největší části „výsledkům hlavních duchovních vůdců a účastníků revoluce, nota bene mluvčích stran a směrů na zápasu zúčastněných“. Svědectví takto sestavená a probíraná jsou — jak připomíná Pekař v úvodě k dílu I. str. IX — „jen z části čerpána ze zdrojů dosud nedostatečně známých“, neboť „většinou jde o projevy a stanoviska z pramenů tiskem vydaných nebo v literatuře k nim se vztahujících rozličně přístupných a odborníkům známých, vskutku však dosud k studiu situace málo užitých“. Při tomto výsledku obracel se Pekařův zájem především „k mínění soudobých autorit o Táboru a táborství, o vzniku, povaze, o duchovní a mravní hodnotě jejich“. Projevuje-li Pekař v úvodě k I. dílu (str. IX) názor, že tato cesta k objasnění duchovního a dobového prostředí Žižkova „poměrně nejvíc zaručuje bezprostřednost a názornost informace a dokumentárním svým rázem slibuje poučení poměrně nejspolehlivější“, je možno míti nejednu pochybnost o správnosti toho názoru.

Ačkoli Pekař nejednou důrazně upozorňuje, že výsledku podrobil mluvčí všech směrů a stran, nelze popřít, že se k slovu dostali — nikoli ovšem jeho vinou — velikou většinou více méně rozhodní odpůrcové Táboru a táborství. Ale i kdyby tomu tak nebylo, měl

bych zásadní výhrady proti určování duchovní podstaty a hodnoty zjevu tak složitého a sporného, jako je táborství, svědectvími zúčastněných vrstevníků. Vedou mne k tomu jak mnohaleté zkušenosti badatelské, získané dosti podrobným mnohostranným studiem historických pramenů právě takové povahy, jako jsou svědectví studovaná Pekařem, tak poněkud i vlastní přímá účast v dobových zápasech zcela nepodobných těm, jimž je věnováno jeho dílo. Vzpomínám-li na rozličná středověká kázání, traktáty, mravokárné projevy a jiná svědectví vrstevníků, jimiž jsem se před lety pracně probíral, dovedu si živě představit, jak by asi, třeba vše to pocházelo od horlivců církvi plně oddaných a od ní dokonce za svaté uznávaných, vypadal obraz tehdejší církve a společnosti sestrojený na jejich základě. Dospěli bychom k představě stálého mravního úpadku, nepřetržitého zrazování vznešených ideálů církvi hláсанých, k představě, že se z církve stal sbor podvodníků, lhářů, zlodějů a vrahů. A třeba by v těch svědectvích bylo dosti mnoho pravdivého, přece se náš soud o tehdejší církvi nesmí opíratí jen o ně, přece musíme se hledět dopracovati pravdy jinak, přímým studiem poměrů, institucí, lidí, jejich mravního a myšlenkového světa, jež my dnes můžeme chápatí a posuzovati správněji a spravedlněji než kterýkoli vrstevník. Takové přímé studium, nucené opíratí se namnoze o prameny velmi střízlivé a nezábavné, o nichž se tu a tam také u nás mluvívá s přezíravým nepochopením, je a zůstane po mém soudu nejpevnějším základem správného poznání historického, mnohem pevnějším než výslech svědků sebe čtenějších. Představme si třeba jen, jak by asi dopadl náš soud o veliké revoluci francouzské, kdybychom si jej chtěli utvořiti na základě svědectví vrstevníků, jejich účinky rozličně postižených, zvláště kdyby to byli vrstevníci buď její ideály zásadně a od začátku odmítavší nebo jim se odcizivší pod dojmem revoluční skutečnosti se všemi jejími nezbytnými hrůzami! A je možno hledat a najít spolehlivé poučení o bolševickém převratě ve svědectvích vrstevníků, kteří ho jakkoli, činně nebo trpně, byli účastní?

Ani vzácnému historickému a spisovatelskému umění

Pekařovu, ani jeho vynikající erudici odborné, ušlechtilosti jeho mravního názoru a upřímné i usilovné snaze o zjištění vědecké pravdy nepodařilo se, tuším, obelouti četná úskalí, jež se mu naskytovala při výsledku vrstevníků tábořské revoluce. Ano, zdá se, že on sám podlehl svůdné působivosti rozličných těch soudobých svědectví tak, že se při jejich rozboru nejednou dal strhnouti k výrokům a úsudkům, které se vždy plně nekryjí s některými klidnými a hlubokými úvahami obsaženými v pozdějších částech jeho díla. Nebezpečí, které ze čtení těchto svědectví s temperamentním a sugestivním doprovodem Pekařovým hrozí čtenářům bez hlubší přípravy odborné a bez důkladnější znalosti předmětu, jest ovšem nepoměrně větší. Myslím vůbec, že i na tento výsledek možno do značné míry vztáhnouti vlastní úsudek Pekařův o podobné, jím v témž díle podniknuté anketě svědecké, v níž šlo o poznání osobnosti Žižkovy. I zde platí, že výpovědi a paměti svědků soudobých nestačí k poznání vnitřní podstaty táborství a jeho hodnoty, nemohouce nahraditi vlastní přímé všestranné a soustavné poznání všelikých jeho činů a projevů.

Tyto zásadní výhrady nezmenšují ovšem významu a hodnoty Pekařových poznámek a úvah o rozličných těch svědectvích, jež podrobil svému výsledku. Poznámky a úvahy ty vyplňují největší část prvního dílu jeho „Žižky“ (str. 32—168). V řadě kapitol, skvěle dosvědčujících Pekařovo mistrovství badatelské i spisovatelské, jeho zcela mimořádnou schopnost odhalovati ze zachovaných projevů podstatu duchovní i mravní bytosti jejich původců a s přesvědčivou názorností předváděti je svým čtenářům, zabývá se Pekař svědectvími rozličných, na mnoze vynikajících vrstevníků husitského převratu. Z českých svědků je to nejprve někdejší Husův kolega a přítel, profesor pražské university Ondřej z Brodu, vypuzený husitskou revolucí do ciziny, kde napsal svůj traktát o husitské revoluci naplněný nenávistí k husitství. Je to dále známý kronikář Vavřinec z Březové, stoupenec umírněného husitství a odpůrce Táborů. Jsou to mistři Jakoubek ze Stříbra, Jan z Příbramě a Šimon z Tišnova, z nichž první, ač byl (i podle Pekaře)

jedním z hlavních původců táboorského radikalismu, později se s hrůzou od něho odvrátil, druhý (Příbram), ač po celý život zůstal věrným a odhodlaným stoupen-
cem husitství, od začátku důsledně se stavěl proti všem radikálním jeho výstřelkům, třetí (Tišnov), ač zprvu rozhodný spolubojovník Husův, později se změnil v tvrdého odpůrce základních husitských nauk. Jsou to konečně umírněný stoupenec táborství kronikář a biskup táboorský Mikuláš z Pelhřimova a Petr Chel-
čický, původně velmi blízký Táboru, ale brzy od něho se odvrátivší z odporu proti jeho „bojům tělesným“ sváděným na obranu zákona božího. K těmto českým svědkům se druží ještě dva neznámí původcové zajíma-
vých českých skladeb veršovaných. Z nich jednu „Pře Prahy s Kutnou Horou před soudem Kristovým“, tlu-
močící stanovisko radikálního husitství, nazývá Pekař (I. 81) „znamenitým dílem, jež nás seznamuje s celou filosofií husitství tak bezprostředně a dává nám na-
hlédnouti v českou duši na počátku válek husitských víc než několik učených knih“. Druhá skladba „Václav, Havel a Tábor“ je naopak veršovanou obranou českého odporu proti husitskému kacířství.

K těmto svědkům domácím, převážnou většinou, jak viděti, Táboru a zvláště táboorskému radikalismu roz-
hodně nepříznivým, přibírá Pekař tři svědky cizí, jimž se nejen táborství, nýbrž i samo husitství jevílo hříšným kacířstvím, hodným rozhodného zavržení. Je to známý opat Ludolf Zaháňský, nenávistný odpůrce českých husitů a Čechů vůbec. Je to dlouholetý služebník krále Zikmunda Eberhard Windecke, „hovorný vypravěč o historických doby Zikmundovy“, u něhož, krom rozhod-
ného odporu proti husitům vůbec, lze postřehnouti „spodní tón národní nechuti a předpojatosti k Čechům“ (str. 152). Třetí a ovšem nejznamenitější z cizích svědků Pekařových o táborství je sám slavný Eneáš Sylvius, později papež Pius II. Stanovisko jeho českých dějin z r. 1458 k husitství vystihuje Pekař nadmíru případně. „Že Eneáš Sylvius, kardinál římské církve“ — píše (str. 162) — „chápal a líčil husitství jako veliké poblou-
zení, že kacířství mu bylo samo sebou něčím šíleným, zločinným a prokletým . . ., je se stanoviska jeho při-

rozené . . . Jistě již jeho humanistické vzdělání a snad i poněkud frivolní názor životní vzdalovaly jej možnosti viděti v duchovně čisté, ale obsahem a rázem středověké hlubiny české bouře; snad by sám v době svých basi-
lejských začátků byl zatracoval méně rozhodně, ale i r. 1458, kdy vývoj jeho od kultu svobody ke kultu autority byl cele dovršen, vidíme, že nechopil se pera jen nebo především k tomu cíli, aby vylíčil zavržitelnost husitství. Toho nedovolovalo mu jeho estetické labuž-
nictví a jeho smysl pro velikost, jež byly přece místy silnější než služba konvenčnímu zatracování.“ To jistě pomáhá vysvětliti zajímavou a Pekařem (str. 167) důraz-
ně vytčenou skutečnost, že „dílu jeho nebylo lze upříti stopy obdivu pro velikou roli dějinnou českého národa“, že „z něho měla se vzdělaná Evropa dovídati vlastně po prvé o hrdinné smělosti, o vojenské moci a velikých vítězstvích českých kacířů nad křesťanstvem“ a že konečně „dílo Eneovo stalo se necelé půlstoletí po svém prvním vytištění (1475) v reformačním prostředí němec-
kém oporou oslav české revolty náboženské proti Římu a zároveň knihou, jež právě v Čechách husitských patřila brzy k zvláště oblíbeným“.

*

Pekař arci nepřestává na tomto výslechu svědků, nýbrž podniká sám vlastní přímé studium aspoň některých stránek táborství. Jeho výsledky jsou uloženy hlavně ve dvou kapitolách I. dílu: v první nadepsané „*Jakoubek a Mikuláš z Drážďan. Vznik táborství*“ a v poslední (14) jednající „*O sociálně politickém obsahu táborství*“.

V první z uvedených kapitol zabývá se Pekař otázkou veliké důležitosti, z jakých zdrojů a jakými cestami pronikly do původního husitství radikální nauky, jimiž toto husitství nejen zašlo daleko za Husa, nýbrž se v mnohých vážných bodech odvracelo od něho, ba přímo proti němu, nauky, jejichž vrcholným souborem se potom stalo táborství. Již název, daný Pekařem této kapitole, naznačuje zřetelně, že hlavní úlohu v tomto vzniku a začátečním vývoji husitského radikalismu při-
čítá Husovu hlavnímu pomocníkovi a po něm vlastnímu

duchovnímu vůdci jeho strany, *M. Jakoubkovi ze Strážbra*, a německému stoupenci Husovu, učenému *M. Mikuláši z Drážďan*, jenž v letech jeho vrcholného zápasu a ještě nějaký čas po jeho smrti působil v Praze po boku Husově a jeho přátel jako učitel na škole „U černé růže“ na Příkopěch jako kazatel a plodný polemický spisovatel.

Radikální myšlenky hlášané nějaký čas Jakoubkem odvozuje Pekař ve shodě s jinými historiky jednak z Viklefa, jednak z Regulí Matěje z Janova. Vycházejí odtud, byl Jakoubek po několik let „neposledním mluvčím“ radikální propagandy, která zavedla husitství na dráhy myšlenkové, náboženské i politické revoluce. Ale „ve chvíli, kdy v táborském chiliasmu dospěla duchovní vzpoura česká k nejzazší metě své revoluční myšlenky, postavil se Jakoubek celou vahou své osobnosti proti ní, ba již nedlouho před tím odsoudil takřka vše, co směle opravného a revolučního vnesla (ona) radikální propaganda do náboženského kvasu doby“. Proto Pekař soudí (str. 3), že „Jakoubek v jádře svém revolucionářem nebyl, že jistý střízlivý nebo kritický realismus, počítající s poměry a důsledky, byl silnou složkou jeho duchovní bytosti a že radikální periodu jeho možno snad vysvětliti (cele nebo z části) okolnostmi vnějšími“.

K těmto vnějším okolnostem počítá Pekař (str. 3) především asi vliv, který na Jakoubka vykonával po řadu let jeho spolupracovník Mikuláš z Drážďan, „duch“ — podle Pekaře (str. 1) — „zřejmě původnější a radikálnější“. Mikuláš z Drážďan přičítá význačnou účast i v zavedení husitského kalicha, za jehož vlastního původce je ochoten uznati — ač ne bez výhrad — Jakoubka (str. 10). Přiznává také (str. 12), že se Jakoubkových vývodů dovolávali Táboři na obranu svých směлых novot liturgických, ale myslí, že „tak daleko, jak Táboři tvrdili, Jakoubek vskutku jíti nechtěl, následuje jaksi jen zdráhavě radikálního přítele svého Mikuláše z Drážďan, který byl vlastním původcem nauky o mši církve prvotní“. Brzy se však Jakoubek od těchto radikálních novot a stal se tak hlavní autoritou husitské strany pražské, vzniklé právě z odporu proti táborství. Naproti tomu (str. 13) „stal se, jak se zdá, jeho německý přítel a spolupracovník Miku-

láš z Drážďan, přímo nebo nepřímě, hlavním učitelem Táborů“. O něm pak věří Pekař se Sedlákem, jehož práci o mistru drážďanském silně podlehl, že „v Mikulášovi nelze dobře spatřovati žáka Viklifova, že formální odvislosti od Viklifa je u něho málo (více je závislý na Janovu), že Mikuláš je duch ku podivu samostatný, překvapující směs mystického vznětu a juristické britkosti, zcela nepodobný filosoficko-theologické spekulativnosti Viklifově“, a že „plně vysvětlení jeho nauky, jeho duchovního zjevu poskytuje pouze předpoklad, že to byl kacíř valdenský“. Ke dvěma „hlavním zdrojům, z nichž sílu brala česká duchovní vzpoura“, totiž k Viklifovi, „jemuž nesporně náleží první místo“, a k biblickému mysticismu Matěje z Janova, jenž do husitství uveden byl hlavně Jakoubkem, připojuje Pekař (str. 15) ve shodě se Sedlákem jako třetí hlavní zdroj „učené valdenství, jehož hlavním představitelem je Mikuláš z Drážďan“.

Ale dodává k tomu se zvláštním důrazem (str. 16), že „všechny ty tři reformně útočné systémy nedaly by pravděpodobně českému pozdvižení tak mocně vzplátnouti, kdyby nebyl spolupůsobil ještě živel jiný: *lidové kacířství*, v tom v první řadě valdenství“. Odmítnuv námitku (str. 16), že „Valdenští v Čechách, pokud je znají prameny, byli Němci a že rozdíl jazyka nedovolil, aby nauka jejich vnikla do českého prostředí“, prohlašuje Pekař (str. 17), že stížnost M. Křišťana z r. 1417 na lidi neučené, hlásající přes výstrahy mistrů pražských rozličné bludné nauky, podle Pekaře „typicky valdenské“, „nám takřka vnucuje myšlenku, že prvky valdenské byly podstatnou složkou jihočeského hnutí táborského“. A soudí, že tam „nauky Mikuláše z Drážďan mohly působiti nejvíce, protože kryly se nejvíce s valdenským základem lidového hnutí“. Tak si Pekař představuje vznik Tábora, ale dodává (str. 17), že „předpokladem tohoto pojetí, jež lze s dostatek... opřít o skutečnosti dokazatelné z pramenů“ jest, že „tento prvotní Tábor, naplněný duchem Mikuláše z Drážďan a Chelčického, t. j. především asi myšlenkami valdenství, je jiný než Tábor záchvatu chiliastického (r. 1420) a že zase jiný je Tábor pozdější, podléhající

patrně mistrům školení ryze viklifskeho.“ Vyloživ (str. 18), že lidové kacířství valdenské přišlo do jižních Čech s německými kolonisty, ale s nenáhlým počestvováním německých měst, městeček a vsí, neležících v kompaktním území německém, vnikalo i do českého lidu, takže „zdá se, že to byli již převahou čeští valdenští a jiní čeští kacíři, jimž bylo poslední vzpruhou slovo Husovo nebo kazatelů jím vychovaných“, označuje Pekař za „kus zvláštní dějinné ironie, že tyto německé (!) vlivy valdenské měly na naši půdě vydati květ nejplnější v ryze českém Petru Chelčickém a pomáhati budovati šiky tábořských bojovníků božích, kteří v Němcích spatřovali přirozené nepřátele jazyka českého a slovanského“. Netřeba tu snad připomínat, že o „německých“ vlivech valdenských možno mluvit jen potud, že ty vlivy k nám pronikaly ze sousedních krajín německých skrze německé kolonisty. Samo valdenství se zrodilo ve Francii a rozvinulo se v Itálii, odkud se teprve šířilo do krajín německých. Dovoláváje se rozličných svědectví soudobých usuzuje úhrnem Pekař (str. 23) „s plnou jistotou, že to, co zveme později Tábořem, je již v l. 1416—1417 na české půdě v bohatém rozvoji“, a ukazuje, že již zač. 1417 pražská universita vystoupila proti těmto novotám.

Pekařův, hlavně na pracích Sedlákových založený, výklad o vzniku tábořství nedošel obecného souhlasu. Vážné námitky přednesl proti němu F. M. Bartoš, který se otázkami souvislými s tímto thematem zabýval velmi soustavně, pronikavě a podrobně již před Sedlákem. Svůj názor na vznik a počátky tábořství shrnul Bartoš naposled v zvláštní kapitole své knihy Husitství a cizina z r. 1931 (původně 1926, v knize Do čtyř artykulů). Ač vznik tábořství odvozuje celkem z týchž hlavních zdrojů jako Pekař, liší se od něho velmi podstatně v oceňování podílu, jímž každý z nich přispěl ke vzniku husitského radikalismu, vyvrcholivšího v tábořství. Odmítá zejména Pekařův o Golla opřený názor o velikém vlivu lidového sektářství valdenského na tábořství, ukazuje „nepravděpodobnost značného rozšíření valdenství v Čechách a na Moravě počátkem XV. stol.“ a důrazně vytýká okolnost, že „tito valdenští

byli Němci, jejichž jediným poutem bylo živé slovo potulných kazatelů a jedinou literaturou překlad bible“, maje za to, že k rozšíření valdenství v českých vrstvách bylo by bývalo třeba „valdenství, lze-li tak říci, přeložiti do češtiny“, o čemž však není ani nejmenší stopy. Bartoš nevylučuje nadobro možnosti, že lidové valdenství nebylo bez vlivu na vznik nauky tábořské, „jí tak nesporně příbuzné a blízké“, ale doklady pro to dosud uváděné, zejména vzpomenutou stížnost Křišťana z Prachatic z r. 1417, neuznává za průkazné. A vyslovuje přesvědčení (str. 114), že „smíme Gollův výklad, pokud uznává působení starého domácího valdenství v lidu, nahraditi na základě rukopisného badání výkladem pravděpodobnějším: vysvětliti valdenské prvky v tábořství především hlásáním valdenských zásad v pražských universitních kruzích Mikulášem Drážďanským a Petrem Paynem“. Uznává Mikuláše z Drážďan, o němž vyslovuje odvážnou, Pekařem rozhodně odmítnutou domněnku, že je identický s ním. kazatelem v kostele p. Marie na Louži na Starém městě, synem německého měšťana staroměstského, stíhaným r. 1402 pro pohoršlivá kázání proti bohatství vyššího duchovenstva a proti nádheře v kostele, za jednoho z hlavních původců tábořského radikalismu, chápe a oceňuje ho podstatně jinak než Sedlák a Pekař. „Sedlák“ — praví o tom sám (str. 125) — „ho cení jako ducha vynikajícího a přesvědčením i původem valdenského, kdežto já ho pokládám za viklefovce a hodnotím mnohem střízlivěji“. Sedlák opravdu byl přesvědčen, že kořeny radikálního kacířství Mikulášova, jímž překonával Jakoubka i Husa, nelze hledati u Viklefa, ano že v něm vůbec není pozorovat vlivu Viklefova, že však naň působily vlivy valdenské, jež vysvětloval tím, že Mikuláš „žil asi v Německu ve valdském prostředí a nasákl jejich bludy“, zejména naukou, že každý, i laik i žena, může, ba má povinnost kázati, že není dovoleno ani přísahati ani usmrcovati, a konečně naprosté popírání očištee. Bartoš naopak soudí (str. 145), že i tu Mikuláš jenom „rozvíjel myšlenky svého hlavního učitele, kterým mu byl stejně jako jeho českým druhům Viklef“, dodává ovšem (str. 143), že „čtetbou Evangelického doktora objevil

zároveň myslitele snad ještě důslednějšího, který se mu stal potom mistrem a učitelem nejdražším“. Myslí tím t. zv. Pseudochrysostoma, ariánského bohoslovce asi z pátého století, z jehož díla (*Opus imperfectum in Matthaeum*) prý Mikuláš „přijal bez výhrad příkazy Kristova kázání na hoře a uvěřil v sen stoické filosofie o zániku bolestných sociálních protiv a o návratu starokřesťanského komunismu“. Odtud odvozuje Bartoš i Mikulášovy protesty proti trestu smrti i proti přísaze i jeho zamítání očištění. V kvas husitství vešly prý takto myšlenky „nahého, nesmlouvavého křesťanství Kristova kázání na hoře“ a způsobily tu těžkou krizi, které se již husitství nepodařilo překonat. Myšlenky ty ovšem plně domyslíl teprve Chelčický, kdežto Mikuláš byl ještě dalek jejich důsledného domyslení a vnitřního prožití.

Ačkoli hlavní kacírské názory Mikuláše z Drážďan odvozuje přímo nebo nepřímě z Viklefa, připouští přece Bartoš působení vlivů valdenských na Mikuláše v těchto věcech. Domnívá se (str. 134), že jej s valdenstvím seznámil oxfordský mistr Petr Payne, jež všeobecné pronásledování viklefovců v Anglii přinutilo r. 1414 prchnouti do Čech, kde se stal učitelem na pražské škole mistrů drážďanských U černé růže. Payne se již dříve sešel s vůdci německých valdenských a snad právě styky s nimi přivedly jej k naprostému zamítání přísahy. Jeho vlivu přičítá Bartoš rozhodnější vystupování Mikulášovo na obranu hlavních kacírských nauk valdenských, zejména rozhodné zamítání přísahy a očištění.

Rozdíl v Pekařově a Bartošově pojetí významu Mikuláše z Drážďan pro vznik radikálních nauk husitských a táborských není, jak viděti, ani tak v nestejném oceňování míry vlivu Mikulášova na proniknutí těchto nauk do původního husitství, jako v rozdílném názoru o jejich původu u Mikuláše samého. Pekař se Sedlákem hledá jej skoro výhradně ve valdenství, Bartoš ve studiu spisů Viklefových, jejichž výsledky byl by Mikulášovi takřka dodatečně potvrdil vliv valdenský zprostředkovaný Paynem. Je možno zde dodat, že Bartoš sice naprosto odmítá Sedlákův názor o značném vlivu Mikulášově na samého Husa, maje za prokázané

(str. 143), že Mikuláš „nepůsobil na Husa ani věroučně ani literárně“, kdežto naopak Mikuláš z Husa „čerpal myšlenkově i formálně“, ale v zavádění kalicha je ochoten přiznati mu účast nemalou. Ač se domnívá, že vlastní podnět k tomu vyšel z Jeronymových styků s pravoslavním na jeho litevské cestě — i proti této domněnce vyslovuje se Pekař velmi rozhodně — přece má za to (str. 71), že k „uchycení a přijetí kalicha v Čechách“ přispěl vedle vlivu Matěje z Janova a Viklefova rovnou měrou vliv Mikuláše z Drážďan, o němž dokonce praví (str. 143), že tu „arci jen v domyšlení staré zásady našeho hnutí náboženského předstihuje na chvíli Jakoubka“ (srov. o tom více str. 70) a že zápas o kalich „činí z Mikuláše hlavního a důvěrného Jakoubkova spolupracovníka“.

Srovnáváme-li hlavní rysy Pekařova i Bartošova názoru na vznik táborství, vidíme, že rozdíly mezi nimi nejsou tak zásadní a hluboké, jak bychom se mohli domnívati, čtouce vzájemné polemické přestřelky obou stran. Vidíme arci, zvl. když podrobněji stopujeme odůvodňování odchylných názorů té i oné strany, že tu zpravidla stojí dohady proti dohadům, že se tu i tam buduje a musí budovati na předpokladech a domněnkách — stále a stále se tu ozývají obraty jako „zdá se“, „asi“, „podle všeho“ a j. v., že se tytéž zprávy pramenů vykládají a oceňují rozdílně podle stanoviska předem zaujatého, na něž arci nejsou bez vlivu ani osobní sklony a názory autorů. Jsem dalek toho, abych chtěl rozhodovati, kdo z obou má v tom či onom pravdu. Zdá se mi — ani já se nemohu vysloviti jinak — jestliže na př. Pekař pod vlivem Sedlákovým snad skoro přeceňuje vliv valdenské na vznik husitského radikalismu, že je Bartoš přezírá více, než je slušno. Ne neprávem, myslím, opakuje Pekař v dodatečné poznámce (na str. 192 dílu IV) názor, že „valdenství mělo na vzniku a povaze táborství podíl nejdůležitější“, dodáváje ovšem, že úspěchu valdenství „připravily půdu nauky Viklefovy“. Dovolává se při tom novější cenné práce, R. Holinky *Sektárství v Čechách před revolucí husitskou* (Sborník. filos. fak. bratisl. 1929). Tam se pilným a kritickým přehledem všech zpráv o valdenství v před-

husitských Čechách ukazuje, že valdenství bylo u nás rozšířeno mnohem více, než připouští Bartoš, a to nejen mezi německými kolonisty, nýbrž i v selském lidu jihočeském, a dovozuje se, že nejvýznačnější nauky prvního táborství, jimiž se nejostřeji odlišilo od universitního husitství pražského, nemohouce pocházeti z viklefismu, mají svůj původ v tomto lidovém valdenství. Ani odmítavá kritika F. M. Bartošova (v Jihoč. sb. III) nezviklala Holinky v jeho názoru. Svědčí o tom jeho odpověď uveřejněná s názvem „Vznik táborství a valdenství“ r. 1931 (Bratislava V) i novější stat „Z počátků husitství“ určená neodbornému čtenářstvu a vydaná r. 1934 (v II. ročníku revue Řád). Tu Holinka vykládá, jak se v prostonárodním hnutí jihočeském „prolínají dva proudy různého zřídla: vlastní husitství pražské a lidové sektářství valdenské provenience“. Prohlašuje, že opomíjením této druhé složky jest „každý výklad raného táborství neúplný a spíše zkreslující“. Nauka tábořská se prý zrodila „z té jarní bouře jihočeské, v níž rozličně se křížila odbojná hesla odvozeného valdenství (anonymního a již dobře českého) i husitství pražského“. Jak viděti, věří Holinka v „počeštění“ valdenství, jež Bartoš má za nemožné. V uvedené stati odmítá výslovně názor, jako by valdenství bylo zůstalo u nás omezeno jen na kolonizované obce německé. Lzeť prý „zjistiti takřka statisticky, že na rozhraní mezi oběma národnostmi, v onom komplexu starých dědin slovan-ských a nově kolonizovaných obcí... vznikala postupně plynulý pás obcí více méně dvojjazyčných, v nichž se potýkají a splývají dvě kultury. Cestou podobné spontánní výměny názorů pronikalo v český živel i valdenství.“ A tak se zdá (Holinkovi) „pravdě podobno, že celý ten problém prosakování valdenského myšlení v český živel z německých a poloněmeckých vesnic lze vysvětliti, jestliže chápeme vznik a expansi valdenství mezi prostým lidem v našich zemích jako průvodní, byť již závěrečný a spíše přepychový projev celé kultury kolonizační; jako jiné vymoženosti této novotářské epochy ztrácejí u nás velmi brzo, díky přízpusobivosti a vitálnosti českého lidu, přízvuk svého původu a umocněny probuzenou českou aktivitou stávají se

pomalu majetkem celku, tak se ujímají v českém prostředí i novotné ideje a směry“.

Nutí-li nás studie Holinkovy dáti v otázce vlivu lidového valdenství na vznik táborství spíše za pravdu Pekařovi než Bartošovi, myslím, že v oceňování významu Mikuláše z Drážďan Pekař, jda zase za Sedlákem, zachází příliš daleko a že mnohem strážlivější soud Bartošův je dobře odůvodněn. Ale rozhodnutí o tom o všem, pokud je tu vůbec možno mluvit o rozhodnutí, třeba přenechatí budoucímu badání.

Když mluví o hlavních zdrojích tábořského kacířství má Pekař na mysli vlastně jen „počátky Tábora a táborství“ (str. 19), o nichž je přesvědčen, že byly naplněny myšlenkami valdenskými, objevujícími se u Chelčického i Mikuláše z Drážďan. Poznamenává, že později nabylo v Táboře působením M. Engliše (Payna) a Jana Němce ze Žatce vůdčího vlivu vikliffství, které i v jeho očích bylo „hlavním a vlastním podpalem celého hnutí“, dotýká se Pekař (str. 19) jen zběžně působení jiného kacířského učení na Tábořské zmínkou o příchodu francouzských *Pikardů* do Čech r. 1418, kteří prý podle Vavřince z Březové vnesli do husitství popírání skutečné přítomnosti Kristovy v svátosti oltářní čili „pikartství“. Novější, cenná a důkladná práce F. M. Bartoše „Pikardi a Pikarti“ (původně v ČČM 1927, znova v knize Husitství a cizina z r. 1931), založená na neznámých dříve pramenných zprávách z archivů francouzských, ukazuje, že význam francouzského pikartství pro rozvoj výstředního radikalismu na Táboře byl zajisté velmi značný, mnohem větší, než jsme se dříve domnívali*) a než připouští Pekař, domnívající se ve shodě se Sedlákem, že tábořské pikartství, zvl. také v otázce svátosti oltářní, vzniklo vlivem staršího kacířstva. V dodatečné poznámce (na str. 277 dílu IV.) se Pekař na potvrzenou tohoto svého názoru dovolává studie R. Holinky, „Počátky tábořského pikartství“ (Bratislava VI., 1932). Tam Holinka ukazuje, že do

*) Pekař IV. 193 s uznáním se zmiňuje o práci Bartošově, ale poznamenává zdržlivě, že „co předpokládá Bartoš o naukovém vlivu těchto cizinců na české prostředí, tkví jen v nejasném dohadu“, což nemám za odůvodněné.

táborství pronikly prvky učení katarského, jimiž bylo namnoze prosyceno učení některých sekt valdenských, a zejména shledává v počátcích tábořského pikarství „jasně vyjádřenu katarskou nauku eucharistickou, zprostředkovanou katarovaldenskými sektami, objevujícími se sporadicky po celé XIV. i poč. XV. stol. v střední Evropě.“ Nechtěje nijak popíratí možnost, že toto katarovaldenské kacířství působilo na vznik tábořského pikarství, soudím přece, že nám jej může vysvětlit také a snad spíše přímý, jasně dosvědčený, zcela konkrétně se uplatnivší vliv francouzských Pikardů.

Bartoš upozornil ještě na jiný, podle jeho přesvědčení velmi významný pramen tábořského radikalismu, a to v oboru politickém. Nachází jej v učení, jež vlácký profesor pařížské university *Marsilius z Paduy* v době velikých bojů mezi papežstvím a císařstvím za Ludvíka Bavora uložil v svém slavném díle „*Defensor pacis*“. Clánkem „Myšlenka svrchovanosti lidu v husitské revoluci“ (pův. v ČČM 1928, znova v knize Husitství a cizina z r. 1931) snažil se dokázati, že tato myšlenka, hlásaná Marsiliem z Paduy, nemálo působila na politické názory husitů a zejména Táboř pohnula k volbě vlastního biskupa již r. 1420 bez ohledu na kanonickou poslušnost. Bartoš tvrdí, že již Hus četl Defensora *pacis* a užil ho, a Jakoubek učinil to měrou mnohem vydatnější. Oba užívali jen druhé církevněpolitické části Marsiliova díla, které by se mohlo dobře nazývat *De ecclesia*, ale Bartoš je přesvědčen, že jak Hus, tak také Jakoubek „četli nepochybně i prvou státovědeckou část tohoto díla, které na ně musilo působit dojmem zcela neobyčejným“. Že Hus zásadu Viklefovou o hříšných kněžích přenesl ve slyšení na koncilu i na krále, tvrdě, že král není králem před Bohem, je-li v smrtelném hříchu, „i to smíme snad — Bartoš (str. 173) — přičíst aspoň nepřímou vlivu Marsiliovu“. R. 1433 v Basileji užil Biskupec Defensora v obraně artykulu o kažení veřejných hříchů, podobně tamtéž Rokycana. Mnohem významnější je, že revoluční knihy Marsiliovy užily husitské traktáty týkající se volby vlastního biskupa již r. 1420. Jeden z nich, jež Bartoš připisuje

Paynovi a klade do r. 1420, dokazuje, že větší právo biskupů než kněží v církvi pochází nikoli z pravdy evangelické, nýbrž toliko z lidského zvyku, a při tom výslovně se dovolává Marsiliova Defensora. Podobně když r. 1435 „i Praha sáhla k táborskému vzoru a přes protest církve a proti všem dosavadním církevním řádům dala zvolit husitského arcibiskupa a dva biskupy na zcela laickém fóru zemského sněmu“, užila k odůvodnění smělého činu vydatně výkladů Marsilia z Paduy. Traktát husitský z té doby řešící otázku, zdali obcím podobojí náleží právo voliti jednoho nebo několik biskupů bez posvěcení římského papeže nebo jiného biskupa, sestavuje z Defensora delší výklad. Pekař v čtvrtém díle své Žižky (str. 194) odmítá skoro bezvýhradně názor Bartošův. Výklad Bartošův o volbě biskupa 1420 nazývá „smělými domněnkami“ a podrobněji se jimi nezabývá. Myslím však, že v tom bodě nemá pravdu. Z výkladu Bartošova po mém soudu vysvítá s velikou pravděpodobností, že v úvahách, jimiž se připravovala nebo provázela volba biskupa táborského r. 1420 a tří biskupů husitských r. 1435, užívalo se také argumentů čerpaných z Defensora, kterého se příslušné traktáty v té souvislosti vzniklé přímo dovolávají. Možno tedy souhlasiti s Bartošem, že k činu tak revolučnímu, jako nesporně byla jedna i druhá volba — Pekař si toho patrně dosti neuvědomuje — dali se nejprve Táboři, a potom i Pražané pohnouti také důvody Marsiliovými, který jim tedy opravdu „pomáhal řešiti krisi“. Ani citování Marsilia na koncilu basilejském není bez významu a Bartošovo tvrzení, že Marsilia znal též Hus a Jakoubek, není tak bezpodstatné, jak myslí Pekař. Proto nelze docela odmítati myšlenku, že také znalost Marsilia působila na radikalisaci politických názorů husitských, resp. táborských.

Právem však se Pekař vyslovuje proti příliš modernímu pojmání nauky Marsiliovy o suverenitě lidu, když praví (v díle IV. str. 194), že „Marsilius byl dalek toho mysliti na panství ‚lidu‘ v našem široce demokratickém smyslu slova“, že „i jemu jde o lid ‚svobodný‘, šlechtu a měšťanstvo městských států italských“. Chápeme-li Marsiliovu theorii střídlivěji v duchu jeho doby, netřeba,

myslím, tak kategoricky odmítati možnost jejího působení na vývoj politických názorů husitských a zvl. tábořských, když je nesporně dosvědčeno, že jeho dílo nebylo tehdy u nás neznámo.

Táborský, ovšem i do jiných složek husitské obce se rozlévající radikalismus, jež Pekař zřejmě pokládá za neštěstí nejen pro husitství samo, nýbrž pro celý národ, vznikl, jak viděti, z rozličných zdrojů, o jejichž působení v tom směru nebylo jistě knihou Pekařovou řečeno poslední slovo.

Důležitou složkou táborství zabývá se kapitola „*O sociálně politickém obsahu táborství*“. Pekař se tu obrací zvláště proti představě o moderně pokrokovém, revolučně demokratickém duchu tábořské theorie i praxe sociálně politické. Obšírně uvádí projevy Palackého o těchto věcech, o nichž sám praví (I. str. 173), že „jde tu skoro veskrze o celkové úvahy vstupní a závěrečné, jež nejsou podepřeny svědectvím pramenů a jejichž stanoviska i v kapitolách, běh událostí výpravně sledujících, jsou jen výjimkou doložena odkazy na texty listin nebo kronik“ a že „věty Palackého jsou místy temné, místy samy s sebou v nejednom rozporu“. A zvláště poznamenává, že „o omylu, jenž je organickou součástí Palackého základního pojetí českého vývoje dějinného, t. j. že v demokracii tábořské probudil se znovu k životu staroslovanský duch demokratický, bylo by zbytečno se šířiti; nauka ta je, tuším, již obecně uznána za fantom doby romantické“. Zdá se mi, že snad také ani nebylo třeba polemizovati tak obšírně a ostře s ostatními názory Palackého, které jsou zřejmě více plodem dobové a osobní filosofie než vědeckého studia a dnes jsou celkem překonány ve vědě, třeba se tu a tam ozývají a nepochybně mutatis mutandis budou ozývati v projevech politických a tiskových.

Pekař se pak zmiňuje o Bezoldově známé a významné studii o husitství z r. 1874. Bezold dal prý v podstatě Palackému za pravdu, ovšem jen pokud jde o sociálně politickou theorii Táborů, dovozuje, že byla v praxi nejen opouštěna, nýbrž přímo popírána a nohama šlapána. Ani Palacký ani Bezold prý „nepoznali, že Tábor teprve vznikající je naplněn jiným duchem, než Tábor

mocensky organizovaný“, a „neodlišili blouznění chiliastická od pochiliastického táborství, jinými slovy přirklí Táboru vlastnímu program, jenž ozval se vskutku rozličně v počátcích jeho, ale Tábořem pravým (můžeme říci snad i: Tábořem historickým) byl zapřen a opuštěn“.

O tomto pravém Táboře, jenž od jara 1420 začínaje po tři pětiletí zasahoval jako zvláště mocný faktor do vývoje současného dějinstva, prohlašuje pak Pekař (str. 174), že „nebyl demokratickým ani v theorii ani v praxi“. Korunním svědkem je mu zde Chelčický svým spisem „O trojím lidu“. Jak odtud vysvítá, nemůže prý býti řeči o tom, že by Táboři byli zamítali rozdíly stavů nebo vyšší právní postavení šlechty. „A také postavení sedláků, sedících na gruntech svých pod panstvím Táborů, bylo právně totéž, jako za jiných vrchností před tím i potom“. Záchvat chiliastický z počátku r. 1420, za něhož někteří, nikoli všichni, kněží táborští vskutku hlásali, že zmizí rozdíl mezi pánem a poddaným, nemohl míti vlivu na vytvoření nového programu sociálního mezi Táboři. Blouznění chiliastické jako davová horečka mohlo trvati jen několik měsíců a pozdější Tábor se k chiliastickému programu znáti nechtěl.

O požadavku komunismu, který prý jen „z neporozumění dostal se mezi artykule chiliastické“, jsa nepochybně staršího původu, soudí Pekař (str. 182), že tu jde o asketický komunismus z lásky křesťanské, jenž byl dalek jakékoli myšlenky na změnu ústavy sociálně politické i myšlenky majetkové rovnosti, o pouhý komunismus spotřební. Ale tento pokus obnoviti starokřesťanskou pospolitost spotřební ztroskotál velmi brzo na realitě života. Tento počátečný tábořský komunismus, třebaš trval jen krátce, je přece Pekařovi (str. 183) „důkazem opravdovosti, s níž prvá (můžeme říci) bratrská obec pokusila se uvésti v život příklad prvotních křesťanů a slovo evangelia“. „V chiliastickém blouznění mluví k nám“ — jak Pekař dále vykládá — „duch Táboře ještě neustaveného, toho, k němuž by se hlásil Chelčický, jemuž cestu upravoval Mikuláš z Drážďan i Jakoubek, v jehož duchu psali a kázali již před půlstoletím Milíč a Matěj z Janova, t. j. duch té radikálně

biblické sociální filosofie, jež u prvotního Tábora má své opory ve valdenském a františkánském zbožnění chudoby a pokory, i ve valdenském pohrdání mocí světskou . . .“ Nemyslí patrně na to, jak by své opravné touhy smířil s dosavadním řádem světa, nýbrž je to duch naplněný více nebo méně nadějí převratné proměny. Všude však pozorujeme, že ty myšlenky převratu spojeny jsou s vírou, že Kristus sám podle zaslíbení svého povede tu velkou osvobozující revoluci. Jen ve vznikajícím Táboře z l. 1415—9 bylo místo také pro Chelčického. Ač „nebyl blouznivcem chiliastickým“, přece „jeho obraz žádoucí ústavy světa křesťanského byl jen ohlasem snu ‚o zlatém věku‘, jež po příchodu Kristově očekávali chiliasté“. Soustava Chelčického, vybudovaná ovšem na argumentech Písma sv., je celou povahou svou velmi vzdálena toho, co my zveme demokracií nebo vládou lidu. Třeba sice položití podle Pekaře (str. 187) důraz na to, že „nikdo ve středověku nepotíral tak uvědoměle rozdělení společnosti ve stavy a v pány a poddané, nikdo nehlásal tak houževnatě potřebu křesťanské rovnosti všech lidí jako Chelčický. Ale byli to právě Táboři, kteří odvrátili se od nauky jeho . . .“

Než poněvadž Chelčickému samému plány jeho na změnu řádu společenského jevíly se v praxi nemožnými, ano nebezpečnými, uznává Pekař (str. 188), že „lze prý sotva vytýkat Táborům, že si je neosvojili“. Uhrnem pak soudí že „myšlenky přeměny a vzpoury, jež lze po stránce sociální a politické postihnouti v počátcích táborství a v chiliasmu, byly plodem náboženského blouznění, jehož argumenty a požadavky vyčteny byly nebo násilně odvozeny z bible; původem svým sahají daleko zpět do středověku a do ciziny; na české půdě, kde čerpaly svou sílu především asi z valdenství, usilují o proměnu života a společnosti v duchu prvotní církve nejdřív cestou pokojnou (v hnutí, jež zveme prvotním táborstvím) a potom násilím v záchvatu chiliastickým“. „V neporozumění tomuto stavu věcí“ — píše Pekař dále (str. 189) — „dospěl ne jeden novodobý historický výklad k závěrům falešným a to tím více, čím více moderní historiografie obracela pozornost k hospodářským a právně sociálním příčinám bojů ideových, nemluvě ani

o zásadách materialistické filosofie dějinné, již revoluce jako tábořská byla ovšem též vděčnou příležitostí k závěru, že tu šlo o povstání utiskovaného „proletariátu“ proti bezohledným držitelům moci“.

Ačkoli je přesvědčen, že „mocné hnutí opravné, jež vyústilo na naší půdě v táborství, prozrazuje znovu a znovu, že je původu náboženského“, že jeho konkrétní požadavky změn v rádech světských vyplynuly jen ze „živelného odporu proti světskému panování kněžstva a simonii jeho“, dává si Pekař otázku (str. 190), zda „blouznivé představy chiliasmu o příštím zlatém věku, kde nebude pánů a kde malí a ponížení budou povýšeni nad jiné, nebyly spolu podmíněny nespokojeností se sociálním údělem malého člověka“. Možnosti takové nelze prý popírat, ale vše, co víme o hospodářských a právních poměrech českého lidu poddaného v době předhusitské, dává prý nám právo hájiti thesi, že chiliastičtí kazatelé apelovali spíše na sebevědomí selského lidu než na jeho sociální bídu. Neboť postavení českého sedláka na poč. 14. stol. bylo prý na rozdíl od všech časů potomních až do konce poddanství i na rozdíl od dob starších poměrně *nejpříznivější*.

Obširnějším výkladem o příčinách toho (něm. právo, pokles hodnoty roční dávky, „osvícenský“ duch doby a j.) dospívá Pekař k úsudku (str. 192), že „dojem, jenž ze všeho se hlásí, je, že by bylo omylem spatřovati v selském stavu českém před r. 1420 zbídačelý proletariát. Pozorujeme naopak, že jde o lid společensky a hospodářsky dobře si stojící a sebevědomý...“ Ostatně „první výzvy chiliastické žádaly od sedláků jenom obět“, aby totiž sedlák prchl od statku svého, peníze své odevzdal obci a žil s ním v komunismu společné chudoby. „Sám ten fakt stačí, tuším, aby nás poučil, že nadšení tábořských selských bojovníků nevyplynulo především z hmotných důvodů, ať již sociálních nebo hospodářských, ale že bylo živeno výzvami extase náboženské“.

Pekař ovšem nikterak netvrdí, že „momenty povahy hospodářské a sociální neuplatnily se rozličně v české bouři“. Ale stopy jejich působení, spíše než u selského lidu, nachází v jiných vrstvách tehdejší české společ-

nosti. Vrstvou, která získala aspoň s počátku z revoluce nejvíce, bylo drobné řemeslnictvo v městech královských; v něm prý myšlenky prvotního táborství, hlásající zkázu mocným a pyšným, přijaty byly asi s porozuměním největším, a to patrně víc z důvodů světských než náboženských. „Zde bylo vskutku“ — praví Pekař str. 193 — „výsledkem revoluce, ale nejen v městech tábořských, nýbrž i v Praze a městech strany pražské, ovládnutí obcí těmito nižšími vrstvami, dosud z politické moci vyloučenými. Zde teprve můžeme mluvit o *městské demokracii* v Čechách té doby (ač i tu nikoli ještě v našem smyslu slova); zvítězila nejen v jednotlivých obcích, ale ovládla největší část země.“ Při tom pokládá Pekař za významné, že „v těch svazech měst, jež usurpovala moc veřejnou, není městeček poddanských“, odvozuje z toho, že „jen svobodným městům, zejména královským, slušelo panování“.

Avšak více snad než kterýkoli stav jiný byla prý *šlechta* interesována hmotně „na problémech, jež vzbudilo náboženské rozčilení doby. Nesla těžce nesmírný vzrůst statků církevních a lákaly ji výzvy Husa, Viklefa, Jakoubka, aby král a páni zabrali zboží duchovenská.“ „Není asi pochybnosti“ — soudí Pekař (str. 193) — „že tento stav věcí (vedle pohnutek mravně-ideálních, jichž nemůžeme šlechtě té doby upřít) přispěl k vstupu největší části šlechty do strany reformní . . . Vskutku anichilisté táborští vesměs pánů a šlechty nezavrhovali; platy věrných poddaných měly odepřeny býti jen pánu, jenž by držel s protivníky zákona božího. To je v podstatě i stanovisko Tábora vlastního . . .“ Boje mezi Táboři a šlechtou sváděné vyplynuly tedy ne ze zásady, nýbrž ze skutečných poměrů, z toho, že se páni, jak pochopitelně, postavili proti zhoubnému řádění Táborů.

Tábor nezamítal ovšem ani *monarchie*. V záchvatu chiliastického blouznění byli tam proti volbě krále, poněvadž čekali příchod Boha, který měl sám kralovat. Později odpor proti Zikmundovi prodlužoval bezkráloví. Ozývá se ovšem u husitských revolucionářů nebezpečná nauka Viklifova, že král je ten, kdo je v stavu milosti boží. A „zdá se, že části Táborů tkvěla s počátku na mysl i jiná myšlenka Viklifova, že by totiž

nejdokonalejší formou zřízení státního bylo, kdyby národové byli spravováni od soudců a to podle zákona božího. Ale kromě nejasných náznaků všeho toho v době prvního roku bouře, nenajdeme později žádné zprávy, jež by nasvědčovala tomu, že by Táboři zavrhovali feudální monarchii, jak ji vytvořil pozdější středověk, nebo chtěli dokonce *republice*“.

Přecházejí k obecnému zhodnocení Tábora po stránce sociální, přiznává Pekař (str. 195) že „první Tábor, shromážděný fanatickými kazateli chiliastického převratu, jemuž vojenskou organizaci a programovou kázeň dali panoši a zemani z drobné šlechty, skládal se velkou převahou z lidu *chudého*, z vesnic i měst a městeček v jedno shromážděného“. Neučinil prý však nic pro právní nebo společenské povznesení těchto předních svých bojovníků a pomocníků. „Táborství, čím víc nabývalo moci, tím víc zbavovalo se ohledu na selské a poddanské vrstvy, jimiž vyrostlo především, aby organizovalo se jako svobodná obec městská, jako jeden ze stavů privilegovaných . . . Nedivno, že selský lid, pokud nezvojančil úplně ve vojácích tábořských a naučil se žít z lupu a zabíjení, poznal konečně, že je přední obětí tábořských válek a odvrátil se od bratří úplně . . .“ Zatím „vojska ‚bratří‘ plnila se řemeslnými násilníky všeho druhu, i z ciziny příchozími . . . Je znamením, že mravní a rozumové síly národa nebyly ještě vyčerpány (!) úplně, dovedli-li ostatní Čechové sjednotit síly své, aby dalšímu neštěstí učinili konec . . . Tak došlo k Lipanům — přišli se ještě dnes, že u *Lipan* byla poražena demokracie česká, víme již bezpečně, že je to omyl zaviněný nesprávnými představami Palackého“.

Pekařův výklad o sociálním obsahu táborství dospívá, jak viděti, k těmto základním poznatkům:

1. Vlastní program tábořský neobsahoval požadavků sociálního převratu nebo sociálních proměn, jako byl na př. požadavek, aby odstraněny byly rozdíly stavů. Tyto požadavky byly hlášány jen za chiliastického blouznění a oficiální Tábor jich nepřijal.

2. Myšlenky sociálního převratu, hlášané v době chiliastické horečky, byly plodem náboženského blouz-

nění, byly spojeny s vírou v příchod Kristův na svět, odvozeny z bible. Jejich původ a ráz byl tedy náboženský.

3. Chiliastické blouznění o sociálním převratu bylo snad podněcováno a živeno i nespokojeností se sociálním údělem malého člověka. U lidu selského, jehož stav byl velmi příznivý, působilo však tu spíše jeho sebevědomí než sociální bída a patrně u něho úplně převládá moment náboženský. Spíše u řemeslnictva možno připustit, že se hlásilo k programu prvotního táborství více z důvodů světských než náboženských. A také šlechta se k němu přidávala z důvodů hmotných, z odporu proti nesmírným statkům duchovenským a z touhy po nich.

Myslím, že v tom ve všem má Pekař plnou pravdu. Nemohu ani jinak, poněvadž jsem se sám, pokud jsem psal o těch věcech, hlásil k názorům téměř stejným. V poznámce k svému výkladu o sociálně převratných požadavcích tábořského chiliasmu uvádí Pekař (str. 282), že stanovisko jím výše hájené „kryje se v podstatě“ s tím, co jsem o tom vyložil v mém Přehledu dějin selského stavu. Tam (str. 39) jsem výslovně napsal, že převratné názory a požadavky, hlášené některými stoupenci radikální strany tábořské, „byly rozhodně zamítnuty nejen mírnou stranou pražskou, nýbrž i většinou strany tábořské“, které ve shodě s obecným názorem středověkým uznávaly za slušné, aby lid obecný sloužil stavům vyšším (šlechtě, duchovenstvu), že zejména „myšlenky tábořských blouznivců o zrušení selského poddanství a osvobození sedláků od úroků a jiných dávek nenašly ohlasu v žádné z velkých stran husitských a vůbec v hnutí husitském nenabýly většího významu.“ Také o náboženském základě sociálních požadavků, jež se vynořily za hnutí husitského a vyvrcholily v tábořském chiliasmu, nikdy jsem nepochyboval. Řekl-li jsem r. 1918 v populární přednášce o „hnutí husitském po stránce sociální a národní“ (vydané teprve 1928 v Naší době), že přes známé projevy a skutky výstředních stran tábořských, jejich pokusy o komunistické zřízení společenské, o zrušení poddanství atd. nesprávné bylo by spatřovati v hnutí husitském především hnutí sociální, poněvadž to bylo „hnutí svým původem

a podstatou církevní, náboženské a mravní“, vyjadřoval jsem tím jen obecný takřka názor všech, kdo se u nás tehdy odborně zabývali dějinami husitství, a zejména názor nejpopovlanější tehdy autority v tom oboru, Jar. Golla. Tím arci nikdo z nás nevyučoval působení prvků sociálních na hnutí husitské. V oné přednášce z r. 1918 pojednal jsem právě o tom poněkud šíře. V podrobnostech jsou sice některé rozdíly mezi mým tehdejším výkladem a tím, co Pekař, který ho arci nemohl znáti, o těch věcech později napsal v prvním díle svého „Žižky“, ale v základních rysech je mezi námi úplná shoda. Proto nemohu než souhlasiti s názorem Pekařovým o náboženském základě sociálních požadavků, jež se ozvaly na Táboře v době chiliastického blouznění, jako nemohu se vzdáti názoru, že hnutí husitské vůbec bylo svou podstatou hnutí náboženské.

Ani ostrý útok, který na tento názor nedávno podnikl Jan Slavík svou knihou „Husitská revoluce“ (vyd. 1934), mne v názoru tom nemohl zviklati. V této své práci, již dává název „studie historickosociologické“, prohlašuje Slavík (str. 27) „schema dávající z hnutí náboženského vyrůstati hnutí politickému, sociálnímu a nacionálnímu“ za velmi jednostranné, odmítá (str. 41) časté prý tvrzení, že „hnutí náboženské bylo vyvoláno horliteli pro nápravu církve a mravů“. Výslovně pak zavrhuje (str. 66) thesi, že „husitská revoluce je hnutí náboženské, během něhož vyšlehlý pokusy o změny sociální“, tvrdě, že „opak je pravda“. Vytýká, že někteří historikové „dali se svést zevním náboženským rázem revoluce, ač právě historikovi mělo by býti jasno, že koncem středověku veliká sociální revoluce nemohla míti jiný háv než náboženský“. Na jiném místě (str. 38) vykládá, že tentokráte „politické a sociální hnutí všude hledalo opory v důvodech náboženských“, dodává, že právě tato okolnost „prozrazuje, že žádná sociální vzpoura proti tehdejším řádům nemohla míti trvalejší úspěch, nebyla-li podepřena důvody náboženskými“. Nemohlo prý ani býti jinak v době, kdy „veškeré politické a sociální řády založeny jsou na představě po tisíciletí vštěpované křesťanstvím“. „Jestliže (prý) se tedy mluví o revoluci husitské jako o hnutí nábožen-

ském, třeba si uvědomiti, že v podstatě jde o sociální revoluci zdůvodňovanou nábožensky“.

V jedné z pozdějších kapitol knihy Slavíkovy však se objevují podstatně odchylné formulace autorova názoru na husitskou revoluci. Po tom, co jsme četli na začátku, překvapí nás tam tvrzení (str. 94), že „husitské hnutí náboženské je současně hnutím sociálním“. A jinde (str. 104), když byl nazval revoluci husitskou „grandiosním pokusem o zvrácení feudálně-theokratického ústrojí lidské společnosti“, dále pak „pokusem o úplnou změnu postavení církve v lidské společnosti“, Slavík dodává, že tu ovšem „nešlo o opravu církve, ani o její návrat k původní formě dob apoštolských“, ale připouští (str. 105), že „Hus a jeho následovníci byli přesvědčeni, že o nic jiného neusilují“. Zmíniv se pak o tom, jak husitská revoluce na čas vedla k silnému zatlačení šlechty, přiznává, že „Hus a jeho následovníci ovšem neměli nic takového v plánu“, že však to bylo „důsledkem jejich učení“. Hus prý ani netušil, že připouštěje, aby prostý lid vystoupil proti svatokupectví, jestliže světská vrchnost nejeví dosti ochoty k takovému kroku, „dává tím sankci širokým vrstvám, aby uplatňovaly vliv také na jiném poli“. „I kdyby bylo možno“ — uvažuje Slavík dále — „české hnutí husitské udržeti v rámci revoluce proticírkevní, třeba mít pochybnost o tom, že by se svým programem prorazilo. Jakmile však husitství začalo ohrožovati také světské křídlo středověké vládnoucí vrstvy, nemohlo zvítěziti. Znamenalo to změnití řády politické a nově upravit poměry společenské. Na tak dalekosáhlé změny husitští revolucionáři nepomýšleli a nemohli na ně také stačiti. Domnívali se, že jejich požadavky se týkají zákona božího, zatím co silně sáhli do starých zákonů lidské společnosti.“ O něco dále (str. 107) Slavík ještě praví: „Revoluce náboženská, resp. proticírkevní, stala se protišlechtickou, dala dokonce vznik útvarům, k nimž tehdejší společnost ani hospodářsky nedozrála. Tím bylo především četné stálé vojsko. Vytvořila je několikaletá *nutnost obrany zákona božího* proti zahraničnímu nepříteli, když feudální branná moc revoluci opustila nebo se ukazovala nespolehlivou.“ Ostatně již předtím

Slavík napsal (str. 52), že v době lipanské bitvy selský lid, dříve mocný spojenec revoluce „zdola“, „nemá už zájem o boj, zejména když je jisto, že zahraniční nepřítel *nové víře* nemůže už ublížiti“. A dále (str. 64), vykládaje, jak za husitské revoluce u nás vzniklo národní uvědomení, napsal: „Veliká většina, ač stavovsky velmi rozdílná, byla spojena společným vyznáváním a dlouholetou obranou nových ideálů (kalicha) proti nelítostnému zahraničnímu nepříteli“.

Slavíkovy projevy, sestavené v předešlém odstavci, jistě nelze dobře srovnati s jeho příkrým zavrhováním názoru zastávaného Pekařem o náboženském základě husitské revoluce. Naopak smíme v nich spatřovati přímo potvrzení tohoto názoru, při němž tedy můžeme klidně setrvati. Přesvědčení o náboženském původu a náboženské podstatě husitství nebrání nám arci náležitě oceňovati význam sociálního prvku v husitské revoluci. A všichni, myslím, jsme ochotni uznati, že je mnoho pravdy v Slavíkových slovech (str. 68): „Domnívati se, že chudý může povstati pro nápravu církve, aniž by se na dně jeho duše tajila touha po zlepšení svého společenského postavení, znamenalo by neznati člověka.“

Ani v podrobnostech rozpor mezi pojetím Slavíkovým a Pekařovým není tak hluboký, jak by se na pohled mohlo zdáti. Slavík sice zavrhuje (str. 78) výklad „historiků, kteří jsou v zajetí myšlenky, že celé revoluční hnutí vyrůstá jen z náboženského vzrušení“, výklad, jakoby chiliastické blouznění v prvních letech bylo „dílem náboženské extase vybičované vášnivými kazateli.“ Tvrdí, že „blouznění a excesy se dostavují, když revoluce je ohrožena“, zvláště ve chvílích zahraniční intervence protirevoluční. Také u nás teprve ve chvíli, kdy král Zikmund s křížáckým vojskem vtrhl do Čech, prý se začíná „překotná agitace v nižších vrstvách, v lidu městském a venkovském“. K tomu však Slavík dodává: „Tato agitace nemohla míti jiný ráz než náboženský. Jiné argumenty v době, kdy ve všech vrstvách je zakořeněn názor, že společenské řády jsou dílem božím, by nepůsobily“. Bliží-li se takto Slavík uznáváním převážně náboženského rázu soci-

álněpřevratného blouznění v době chiliastického zá-
chvatu pojetí Pekařovu, shoduje se s ním v názoru na
sociální obsah husitské revoluce ještě více. Souhlasně
s Pekařem pokládá ji (str. 43) v podstatě za revoluci
českých měst s Prahou v čele. Jejich spojenci byli prý
„chudá šlechta, zemané či rytíři, po mnohé stránce
blíží městskému, plnoprávnímu občanu“, dále „měst-
ský proletariát a jemu sociálně blízké obyvatelstvo
selského venkova“. Účast selského lidu v revoluci
chápe Slavík skoro stejně jako Pekař. Vycházejí z vše-
obecné poučky, jež není nikterak nová a jejíž obecná
platnost je zajisté více než pochybná, že prý (str. 28)
sociální vření a výbuchy vznikají nikoli z bídy nesnesi-
telné, nýbrž „v době pokroku hospodářského a politic-
kého, kdy do širokých vrstev vniká sebevědomí a vůbec
poznání, že lze společenské řády solidární akcí tříd
změnit“, tvrdí, že v době předhusitské „je všude
patrné, jak povšechně vzrostl proti starší době blahobyt
hmotný“, tvrdí (str. 48), že zvláště „stav selského
obyvatelstva se před husitskou revolucí podle souhlas-
ného mínění dějepisců značně zlepšil“, a dodává, že
„právě to bývá nebezpečný moment v společenském
vývoji“, neboť prý „vzniká větší sebevědomí, které
nechce již tak lehce snášeti, co trpělo dříve“. Souhlasí-li
Slavík v této věci úplně s Pekařem, odmítá jeho ná-
zor o velikém zhoršení stavu selského lidu válkami
husitskými. K otázce té však se dostaneme teprve
později.

Zde je záhodno doplnit výklad o Pekařově pojetí
Tábora a táborské revoluce některými jeho projevy
ze závěrečné kapitoly celého jeho díla, otištěné na konci
dílu třetího. Tam (str. 314) Pekař takto formuluje svůj
názor na Tábor: „Jako elementární výbuch dlouho
zrajeícího a dlouho dušeného hněvu zaslouží plným
právem jméno revoluce, ano lze říci, že táborství je po
útěku Pražan od převratných myšlenek, jimiž viklifis-
mus, valdenství a jiná kacířstva naplnila zemi, vlastní
českou revolucí. Má také všechny duchovní známky
pravé revoluce“. „Na činy revoluce“ — praví dále (str.
315) — „jež děkují za vznik svůj cele nebo z velké části
kolektivní psychické nákaze, porušení duševní rovno-

váhy v společnosti, nemůže historie bráti normální měřítko mravní, tím více, že ideálnost ryze opravného cíle, za nímž hnutí blouznivě špelo, je nesporná... Úmysly byly nepochybně ve shodě s mravně-náboženským základem hnutí; jen prostředky, jen metody byly popřením jeho a znesvěcením jeho... Je pravda, že Tábor vlastní neužíval násilí... sám, že v něm více nebo méně měla podíl i Praha... Ale Tábor sám je přece vlastním a hlavním reprezentantem těchto method násilí a to násilí programově, cílevědomě pojatého a organisovaného“.

Dále odmítá Pekař v téže kapitole (str. 318) znovu Palackého pojetí Tábora jako „zastávce politické demokracie, takřka jako hlasatele programu rovnosti, volnosti a bratrství, podobného veliké revoluci francouzské“, a v poznámce (díl IV. str. 207) dodává, že „proti oslavnému pojetí Palackého, tolik lichotíci mu české národní pýše a naději, třeba zdůraznit, že Čechové v době, když již humanismus a renaissance budovaly novou svobodnější kulturu, zanítili se vášnivě pro myšlenku založení slávu jména českého horoucím přilnutím k ideálům světa středověkého kat exochén“.

„Od opravdu demokratického úsilí“ — píše Pekař dále v textu závěrečné kapitoly (str. 318) — „jímž se snažil Tábor na poli náboženském zrovnoprávnit malého člověka, nevedla vskutku cesta k pokusům o zrovnoprávnění občanské“. Ani u Táborů ani u Chelčického „nejde o konstrukce racionalistického nebo liberálního ducha novověku, o nic podobného osvícenské revoluci 18 stol. a jejímu obrazu světa, nýbrž o nejryzejší středověk, představám a moderní svobodě až ironicky se přící“.

„Ta nauka tábořská ve své charakteristické podobě, se svým od tohoto světa zlobně a nedůvěřivě odvráceným obzorem, se svou nenávistí ke vši učenosti lidské... se svým pronásledováním vši velikosti a krásy světské..., se svým zapuzením vši radosti ze života a spoutáním jeho puritanismem patrně omezeným, jenž hřích hříchů viděl v přestoupení šestého přikázání... to vše je středověk a to temný středověk, nikoli ten jemný se podivujeme v katedrálách gotických, nýbrž ten jenž v sektářském poblouznění v době Žižkově zaníti

se myšlenkou vyhladit mečem a ohněm s tváře země
všechn hřích smrtelný.“

K těmto názorům Pekařovým se ještě vrátím.

O HUSITSKÉM převratném radikalismu, jehož hlavní baštou se stal Tábor, smýšlí Pekař, ač neváhá uznati i jeho kladné, zejména mravní hodnoty, celkem, jak jsme viděli, velmi nepříznivě. Hlavním zdrojem toho je vedle neskrývané osobní nechuti k revolučnímu radikalismu vůbec Pekařovo přesvědčení, že tento radikalismus zmařil smírné narovnání husitských Čechů s církví obecnou, jež podle jeho názoru bylo od prvních výbuchů husitské revoluce nejednou dobře možné, a tím uvalil na Čechy všechny hrůzy a všechno neštěstí revoluce se všemi osudnými následky pro další vývoj českého národa. Přesvědčení o možnosti smírné dohody mezi českými husity a Římem v prvních letech po smrti Husově je jednou ze základních myšlenek Pekařova názoru na husitský odboj a jeho význam v dějinách našeho národa. Je proto třeba všimnouti si poněkud blíže jeho věcného základu.

První zmařenou možnost smíru husitských Čechů s Římem zjišťuje Pekař s lítostí již v l. 1417—1419 (Žižka I., str. 23 násl.) Ukázav, že „to, co zveme později Tábořem“, bylo již v l. 1416—17 „v bohatém rozvoji“, uvádí, že počátkem r. 1417 pražská universita, vystupující snad prvně jako rozhodčí ve věcech víry, vyslovila se velmi rozhodně proti tábořskému kacířství. A buď o něco dříve nebo něco později došlo (str. 26) mezi pražským arcibiskupem Konradem a rektorem university (M. Kardinálem) k „dohodě v tom smyslu, že veškeré duchovenstvo podrobí se poslušenství a kázni církve římské a že restaurovány budou poměry dřívější; pokud jde o kalich, žádal rektor pouze, aby zachován byl v některých kostelích pražských a to až do rozhodnutí příštího papeže“. Tato „kapitulace“ byla „podle všeho podporována Prahou a snad i páný a králem“.

Zikmund se jí ujal, ale theologové koncilu, o dobré zdání žádaní, vyslovili se proti ní; nový papež Martin V. pak v únoru 1418 obnovil a potvrdil dekrety koncilu proti viklifismu a proti kacířství v Čechách. K tomu Pekař poznamenává (str. 27): „Co Praha tenkrát marně žádala, měla povolití církev teprve po 15 letech hrozného zápasu... Ale r. 1418 patrně neměli otcové v Kostnici za to, že by o tuto otázku, jedinou vlastně, jak se zdálo, již spornou otázku, mohl vzplanouti boj, jenž by otrásl střední Evropou. Vše spíše nasvědčovalo tomu, že universita kromě novoty s kalichem nedotkne se ničeho, co by konečný smír s církví ohrozilo nebo znemožnilo a že postaví se se vším důrazem proti kacířskému hnutí, šířícímu se v zemi. Důkazem toho je konečné jednomyslné usnesení mistrů a kněží ke kalichu se hlásících, vydané po několikerych poradách ke konci září 1418“.

Podrobný rozbor tohoto významného dokumentu dává Pekařovi podnět k zajímavé úvaze (str. 30): „Tak by se zdálo, že nebezpečné hnutí, vyšlé z university pražské, že převratný program, za nějž dva mistři téhož učení položili život na hranici, pro který řada mistrů též university jedla chléb vyhnanství a pro nějž interdiktů a klateb a hrozeb vydáno bylo bez počtu, chýlí se k smíru s církví a to zásluhou university samé, polekané důsledky, jež reformní úsilí doby Husovy přivedilo v národní společnosti, hotové místy ke kacířské revoluci. Hlavní a v podstatě jediná překážka, jež tomu stála v cestě, byl kalich, který vlastně nebyl vůbec kusem učení Husova...“ A vůbec prý tehdy (str. 31) „vše, až snad na počínající se ‚tábory‘ na Bechyňsku jakoby ukazovalo k tomu, že veliká bouře, která od desíletí zmítala Prahou, upokojí se znenáhla a najde dříve či později smírné vyřešení“. Avšak „v tom nenadále ke konci července r. 1419 otrásl Prahou výbuch revolučního fanatismu. Tábor, proti němuž byla husitská Praha vztyčila sebevědomě své: ‚Až sem a ani o krok dále‘, odpověděl úředním opatrovníkům dědictví Husova násilím v Praze samé. Na krvi zalité scéně objevují se v popředí dvě nové postavy, dvě nová jména: Želivský a Žižka...“

Ačkoli toho Pekař výslovně nepraví, vzbuzuje zajisté jeho dramatické líčení situace před letem r. 1419 dojem, že nebýti vystoupení Táboru s Žižkou a Želivským v čele, mohlo již tehdy šťastně dojít k smírnému rozřešení českého sporu s církví. Mluví-li tu Pekař o „hlavní a v podstatě jediné překážce“ takového rozřešení, o kalichu, tak, jako by to byla věc nevalného významu, věc, která vlastně ani nenáležela k původnímu Husovu učení, vzpomeneme si bezděky pěkných slov, jimiž o něco výše Pekař sám vyjádřil význam kalicha pro husitství: „Kalichem teprve“ — čteme na str. 11. téhož dílu — „obdržela česká obec Husova viditelné znamení svého odlišení od církve oficielní; v něm získala mocný a zvlášť ušlechtilý symbol své snahy po zvnitřnění, prohloubení náboženského života, své touhy po vyšším, plnějším, krásnějším křesťanství“. Ani tím není zajisté význam kalicha pro spor Husových stoupenců s církví vystižen plně — kalich byl zároveň výrazem snahy o odstranění povýšenosti duchovenstva nad prosté věřící, výrazem přesvědčení, že proti pozdním lidským nálezům a ustanovení sluší zjednatí platnost příkazů Písma a obyčejů církve prvotní, byl konečně a zvláště živým protestem proti nedávným rozhodnutím obecného koncilu kostnického — ale stačí to, abychom si uvědomili, že ani kdyby r. 1419 opravdu jen kalich byl býval překážkou smíru českých husitů s církví, smír ten nebyl by býval nijak snadný. Ale bylo a je možné přiznati těm, kdo tehdy byli ochotni spokojiti se kalichem, tolik mravní autority i skutečné moci, že by se jejich rozhodnutí byla podrobila celá obec ctitelů Husových? Ačkoli nepřijímám bez vážných výhrad sociologických teorií J. Slavíka o revolucích, myslím, že je mnoho pravdy v tom, co napsal (Husitská revoluce, str. 68 násl.) o této zmařené dohodě husitů s Římem. „Usnesení pražských mistrů ze září 1418 je typický pokus o hašení revoluce ‚mírnými‘, když se revoluční plamen začíná rozhořovati . . . Mírní utíkají od revoluce, jakmile poznávají, že začíná je ohrožovati. Při tom dostávají se do tragické situace. Učinili revoluční kroky, jež činí jim návrat k staré autoritě nemožným. Jsou většinou ideovými původci revoluční akce . . . Usnesení

pražských mistrů a kněží ze září r. 1418 je opuštění toho, co sami hlásali a do lidu zasévali . . . Je prvním ideovým pokusem postavit revoluci hráze. Musil neodvratně skončiti tak, jak skončily podobné pokusy „mírných“ na počátku každé revoluce.“*)

Opravdu myslím, že utišení bouří rozpoutanou v Čechách smrtí Husovou na základě onoho usnesení pražských mistrů a kněží bylo r. 1419 i dlouho potom zhora nemožné. Ale ani na druhé straně nebyla situace zralá pro takové smírné řešení, neboť, jak Pekař sám doznává, otcové v Kostnici patrně ani netušili, jak vážné nebezpečí pro církev skrývá se v husitském odboji, jaké doby nesmírného úsilí a jakých obětí bude třeba k zápasu tak málo úspěšnému s tímto odbojem. Svalovati vinu za zmar dohody mezi Čechy a církví r. 1419 jen na Tábor Želivského a Žižkův bylo by proto jistě nesprávné.

Mnohem vážnější a bolestnější jeví se Pekařovi zmar málo pozdějšího pokusu o smírnou dohodu husitů s církví, jenž se stal jednáním na jaře r. 1420. K této události vrací se Pekař v své knize opět a opět. I v předmluvě k poslednímu svazku, kde shrnuje podstatný obsah svého díla a jeho hlavní výsledky, věnuje celou stranu (str. XIV—XV) úvaze o zmařeném pokusu o dohodu na jaře 1420, poznamenávaje, že historický význam toho okamžiku nebyl v starších pracích náležitě pochopen. „Přímo tragickým“ nazývá poznání možnosti, že k husitské revoluci se všemi jejími neblahými následky „došlo jen nešťastnou souhrou okolností, že přijatelný mír husitských Čechů s křesťanstvem mohl býti docílen již r. 1420 a vyražena zbraň táboreské vzpoury, jejíž metody počali zavrhovati konečně sami duchovní vůdcové Tábora tím více, čím více se nauka jejich racionalisovala a zbavovala vlivu chiliastického blouznění počátků“. Vyloživ pak hlavní okolnosti, jejichž „nešťastnou souhrou“ byl zmařen smír husitských Čechů s církví r. 1420, vyslovuje znova pevně

*) Vykládá-li Slavík dále, str. 73, že kořen nechuti „mírných“ k revoluci „tkví především v tom, že revoluce ohrožuje vlastní jejich zájmy“, že „mírní“ (jako celek) v obavě za osud vlasti skrývají obavy o sebe a své postavení ve společnosti“, nelze tomu přiznati obecnou platnost.

přesvědčení, že nebyti znepřátelení českého husitského prostředí se Zikmundem, jemuž prý se mohlo ještě v květnu 1420 zabrániti přijatelným kompromisem: „mohlo k dohodě s církví o čtyry artykule s pomocí Zikmundovou dojíti ještě r. 1420 — t. j. mohl všemu dalšímu vývoji našich dějin dán býti směr, jenž by pravděpodobně byl cestou k vzrůstu, ne ke katastrofě“. Proto prý v třetím díle „tomu vzrušujícímu jednání Prahy s králem Zikmundem na jaře 1420 a prvému hádání o čtyry artykule v červenci potom v Praze, — chvilím, kdy český osud na staletí byl na vážkách osudu — věnoval tolik úzkostné pozornosti“.

Chceme-li si utvořiti správný úsudek o této nadmíru závažné thesi Pekařově, je třeba přihlédnouti blíže k jeho výkladu oněch prý tak osudných událostí z r. 1420. Východiskem mohou nám býti „Artykulové“ podání králi Zikmundovi po smrti krále Václava od pánů českých a obce pražské. Tento soupis žádostí, vzniklý nejspíše v září 1419, svědčí o tom, že jeho původcové, v nichž třeba spatřovati politické zástupce země, věřili v dohodu s novým králem a přáli si jí. Praví-li Pekař (III. str. 21), že není v něm „stopy myšlenky, že by se počítalo s možností, že by situace vyvinula se v revoltu proti dědičnému králi“, sám přece hned poznamenává, že „dalekosáhlá povaha některých žádostí dávala tušiti, že dohoda s králem nebude snadná“, neboť „postuláty náboženské takřka naznačovaly, že prozatím do rozhodnutí papežova nebo příštího koncilu, chce země dalekosáhlou autonomii po nejedné velmi důležité stránce církevního života“. Šlo o to, jak se k těm žádostem zachová Zikmund. U něho Pekař (str. 22) nachází dobré předpoklady pro smírné rozřešení české otázky. Sloužil (prý) na koncilu kostnickém „oddaně a vytrvale nejen myšlence odstranění zhoubného schismatu v církvi, ale i pronikavě opravě církve ve hlavě a v údech“ a „nebylo věru vinou jeho, že toto úsilí, jež bylo státnickým pendantem Husovy vzpoury, podlehl na koncilu sobectví prelátů a politickým žárlivostem národních stran“. Chtěl takto „cestou nejúčelnější a nejsprávnější staviti zlořády, proti nimž v Čechách zdvihaly se hněvy vždy vášnivější“, ale

koncil „nedovedl hledati lék leč v zakročení mocenském“. Nyní stanul před těžkou otázkou (str. 23): „jak zachovati se k žádostem, jež podávala novému králi v důvěře a způsobem ústavně bezvadným většina země, k žádostem, jež znamenaly de facto vzepření se autoritě koncilu a hrozily nebezpečím sektářské secesse Čech od církve obecné?“ Ačkoli Zikmund byl — str. 24 — jistě odhodlán „vykořeniti kacířství“ v Čechách, jeho vzkazy do Čech o tom „nemluvily nikterak“. „Prozrazovaly naopak, že si je vědom toho, že třeba konejšiti rozbourané mysli a smírným a slibným slovům dáti přednost před hrozbami. Ale je možné“ — poznamenává Pekař — „že tu šlo jen o taktiku, která čekala na příležitost, až bude možno odložit masku“. Smířlivé vzkazy a projevy Zikmundovy ovšem (str. 25) „jistě přispěly k tomu, že většina země . . . byla ochotna dalšího vyjednávání s králem, po případě s církví, v pokoji vyčkati“. Ale naproti této Čechii usilující o dohodu s církví a se Zikmundem „ne asi bez rozpaků a obav, ale v dobře uváženém zájmu země“, stála Čechie jiná, táborsko-valdenská, zcela neochotná k smíru, jejíž vůdcové, zejména sám Žižka, byli odhodláni (str. 29) „uplatniti svou pravdu nikoli smírným jednáním, nýbrž mečem, jsouce si vědomi, že jejich výklad zákona božího neuzná nikdy nejen Zikmund, ale ani Čechie, řídící se slovem university“.

Oné Čechii, která si přála dohody s novým králem a doufala v ni, sliboval král, že jeho vláda nechce brániti přijímání z kalicha, dokud otázka ta nebude po jeho příchodu zásadně rozřešena. Tak mluvil ještě v prosinci 1419 v Brně k předním mužům z českého panstva i k poslům měst pražských, když mu tam slibovali podrobiti se jeho moci královské. To Pekařovi vnuká dohad (str. 40), že „kdyby byl Zikmund tenkrát přímo z Brna třeba s nevelikou mocí obrátil se do Prahy“, nebo kdyby to byl učinil ještě později, v lednu až březnu, že tento příchod „byl by mu zachránil ještě panství v zemi“. To se arci mohlo podle Pekaře (str. 41) státi jen za předpokladu, že by byl „jednomyslné pevné vůli většiny země, t. j. husitské šlechty i Prahy, vyhověl nějakým kompromisem v otázce kalicha, třebas by on

záležel zas jen v odkladu na další badání doktorů a na jednání s kurií nebo budoucím koncilem . . .“ „Boj, jež by mu potom bylo vésti“ — dodává Pekař — „byl by boj proti tábořským sídlům vzpoury; maje Prahu a většinu země na své straně nebo aspoň (!) ve své moci, mohl sotva v boji tom podlehnouti. Král však k neštěstí svému i neštěstí země neodebral se do Čech, nýbrž prodlel po tři měsíce ve slezské Vratislavi, naplňuje se, jak se zdá, čím dál tím více myšlenkou, že vstoupí do svého království s velikou mocí vojenskou, a to nejen jako král jeho, nýbrž jako vykonavatel trestné vůle všeho křesťanstva proti kacířské rebelii.“ Vyhlášení křížové buly papežským legátem Ferdinandem na žádost Zikmundovu „musilo“ se jeviti Čechům podobně jako upálení pražského měšťana Krásky „provokací přímo neslýchanou“. Místo pomoci proti kaceřování měl na Čechy vlastní jejich král vésti křížové vojsko, aby „vymýtilo ze země, jež se považovala za nejkřesťanstější a nejbližší slovu Kristovu, zločin kacířství“. „Podezření“ — poznamenává tu (str. 42) Pekař — „že dosavadní ochota a povolnost jeho byly jen přetvářkou, jež čekala pouze na shromáždění dostatečné moci vojenské, aby byla odhozena, nabylo tím důrazu přesvědčivého. Zikmund sám svou vinou rozhodl o svém osudu“. Vykládaje pak další chování Zikmundovo k mírným husitům, přiznává Pekař (str. 45), že „právě obojetná neurčitost této politiky to byla, jež způsobila tolik zlého a měla je působiti i později“.

Přes to přese všechno odebrali se zástupcové měst pražských v květnu 1420 ke králi Zikmundovi do Kutné Hory s žádostí za odpuštění a s prosbou za uznání kalicha. „Kolikrát již“ — píše o tom vzrušeně Pekař (str. 46) — „vzplanulo veliké město bojovným odhodláním za svou pravdu, aby znovu sklonilo zmateno hlavu, poddávajíc se kapitulaci nebo příměří. Těžký vnitřní zápas, jímž se po měsíce probíjovávalo, prozrazuje, že si bylo vědomo dosahu rozhodnutí; i potomek po staletích sleduje tep rozbouřeného srdce jeho v těch tragických dnech nikoli bez rozechvění; nemůže se zajisté ubrániti myšlence, že na rozhodnutí Prahy záležel vývoj dějin národních pro celá staletí, že s ním, buď jako buď,

souvisí stín Bílé hory i všeho, co potom následovalo . . .“ Odpověď, kterou pražští poslové přinesli z Kutné Hory od krále, byla taková, že shromážděná obec odmítla vydati se na milost a nemilost králi a zavázala se znova přísahou podstoupiti boj za pravdu kalicha až do těch hrdel a statků. Pekař má za zřejmo (str. 48), že „i v tomto osudném okamžiku byla vina toho, co následovalo, na straně Zikmundově. Nedovedl doceniti obět, již Praha, odvracejíc se od radikálů rázu Želivského, byla ochotna podstoupit, za to přecenil svou sílu a schopnost. Spoléhaje na nepochybné pokoření Prahy se zbraní v ruce, choval se zpupně a dvojsmyslně. Tak přispěl ke konečné porážce té Prahy, jež vedena dílem strachem, ale dílem i vlasteneckým rozmyslem, chtěla zabránit katastrofě, a připravil vítězství Želivského a Tábora“.

Po nezdaru kutnohorského jednání se Zikmundem vyzvali Pražané Táborny, aby jim pospíšili na pomoc. Praha brzy byla naplněna vojenským lidem tábořským a připravovala se na útok Zikmundův. Ale veliké jeho vojsko německých křižáků, když útok jednoho oddílu na horu Vítkovu zásluhou Žižkovou byl krvavě odražen, opustilo koncem července své ležení před Prahou bez dalšího boje. Poněvadž porážka Němců nebyla prý takové povahy, aby Zikmunda přiměla k odhodlání tak dalekosáhlému, má Pekař (str. 58) se zřetelem na celkovou situaci „za nejpravděpodobnější ten dohad, že Zikmund přitřhl k Praze nemaje vůbec úmyslu zmocniti se města násilím, nýbrž užiti síly a hrůzy svých vojsk jako nátlaku na povolnost Prahy v jednání o dohodu, v jednání, jež zahájil snad ještě dříve než se před Prahou položil“. Ačkoli „o logické promyšlenosti Zikmundovy politiky“ má „velmi skrovné mínění“, soudí, že na jeho rozhodnutí pro nové jednání o smír s Pražany musila působiti „úvaha, že cestou dohody a smíru lze bezpečněji dojíti cíle než rozpoutáním boje na život a na smrt s jeho neodvratnými zhoubami hmotnými a mravními“.

Na rozdíl od svého chování v Kutné Hoře, kde (str. 58) „povolností mohl ještě získati mnoho, snad všechno“, kde však o naléhavě žádaném veřejném slyšení

o pravdách zákona božího nechtěl vůbec mluvit, povolil Zikmund toto slyšení (str. 59) „Pražanům zjevně rebelujícím snad ještě dříve než přitrl s vojskem svým před Prahu nebo přímo v dnech vojenského příchodu“. S jeho vědomím a souhlasem oznámil to někdy koncem června Pražanům papežský legát Ferdinand, biskup Lucký, jenž od jara dlel v průvodu Zikmundově. List legátův „tlumočí po prvé poměr oficiálního zástupce církve římské k české otázce, která právě vyhlášením čtyř artykulů nabyla nové podoby. A zároveň prozrazuje, jak jevil se v té chvíli celý problém husitství papežskému legátovi ve světle v podstatě jiném, než ve dnech březnových, kdy týž legát ohlašoval ve Vratislavi bullu papežskou, slibující dalekosáhlé odpustky všem, kdož přijmou znamení kříže do boje proti Viklifistům, Husitům a jiným kacířům nebo kdy dával vléci koni a upáliti pražského obránce kalicha Krásu“. „V listu legátově“ — vykládá Pekař dále (str. 62) — „zaujme nás nejen skutečnost, že legát patrně omlouvá královu neochotu k Pražanům, jak ji dal najevo v Kutné Hoře, nejen fakt, že rozeznával okázale zločiny Táborů od počestnější vůle Pražan . . ., ale zaujme nás především patrně smířlivý a o dohodu usilující duch celého elaborátu. Smysl jeho je zajisté: pokud jde o tři z vašich čtyř článků, není vážné překážky k uznání jich, jestliže slovný výraz jejich srovnává se s duchem jejich; překážkou je jen otázka kalicha, rozhodnutá již koncilem kostnickým. Ale i tu naznačuje se srozumitelně, že cesta k dohodě není uzavřena cele: koncesí papežskou bylo by možno i takového privilegia vám dosíci . . .“ „Celkem pak lze říci“ — usuzuje Pekař (str. 62) — „že v listu legátově slyšíme nejdalekosáhlější slova ochoty, jež pronesena byla se strany církve před rokem 1431.“ „Co byl Zikmund v Kutné Hoře odepřel Praze prosící“, — poznamenává k tomu Pekař (str. 63) — „to nabízel nyní Praze rebelující, Praze již naplněné Táboři a zavázavši se k boji s králem na život a na smrt“.

Právě ve dnech podání nabídky legátovy rozesílala husitská Praha do tábora Zikmundova i daleko do všeho křesťanstva novou konečnou formulaci programu náboženského, slavných čtyř pražských artykulů. Až

v textu nových artykulů není nejmenší narážky na nabídku legátovu, přece — podle Pekaře (str. 63) — „smírný duch celého elaborátu budí dojem, jako by chtěl býti základem úspěšného jednání i jako by v něčem respektoval námítky legátovy. Mistři universitní, jimž Praha textování svého reformního programu svěřila, přáli si patrně shody s církví upřímně a učinili vše možné, aby ji usnadnili. Formulovali své artykule tak, aby zbavili je skoro všeho, co mohlo buditi odpor zásadní . . .“ Publikujce tento text čtyř artykulů, dokládali Pražané a jejich spojenci, že za program svůj jsou odhodláni státi do posledního dechu, ale vždy hotovi přijmouti lepší poučení z Písma. „To je věta“ — píše o tom Pekař (str. 65) — „lze říci, husovská; není tu zajisté: jsme ochotni *podrobiti* se autoritě a rozhodnutí církve, uznávajíce její moc učitelskou, nýbrž: dáme se poučiti, budete-li míti proti nám silnější argumenty z Písma. Ale celek není přece myšlen (!) jako akt sporu a vzdoru proti církvi, nýbrž jako instrument obrany, jako důkaz, že Čechové s Prahou stojící, nechťi nic jiného než býti dokonalejšími následovníky Kristovými, poslušnými vyznavači evangelické pravdy, křesťany skutkem; dokument patrně úmyslně pomíjí vše, co by svědčilo přímo o nějaké zásadní oposici proti učení církevnímu. Proto mohl dobře státi se základem jednání o dohodu — zloba situace, dodal bych mimochodem, byla ovšem v tom, že tlumočil stanovisko rozmyslné a smířlivé menšiny; lid, jenž vstával k boji za program tak pěkně napsaný, chtěl vskutku něco jiného, chtěl daleko více . . .“

Ale ani Praha, která přece „měla slovo hlavní a rozhodující“ a své smýšlení projevila tak smířlivou formulací svého programu, nedala se zlákat nabídkou legátovou, která byla tou dobou opakována „způsobem co nejdůraznějším i jménem krále a jménem 24 pánů českých z jeho okolí, tedy ve vši formě jménem ústavní výsosti zemské“. „Nikdy dosud“ — praví Pekař (str. 66) — „způsobem tak určitým, slavnostním a zavazujícím nebyla audience, do nedávna Prahou opětovně horoucně požadovaná, slíbena; nyní byla přímo nabízena. Čekali bychom, že Praha chopí se horlivě

ruky podávané — skutečnost ukazuje, že hledala cesty, jak by se jí mohla vymknouti“. Tak se jednání rozbilo. Zprávu o tom doprovází Pekař (str. 69) úvahou, zajisté hluboce procitěnou. „Potomek“ — píše — „jenž vrací se se vzrušenou pozorností k těm osudovým dnům měsíce července r. 1420, kdy po kutnohorské audienici (a nyní s platností konečnou) rozhodovalo se o osudu Čech na dalekou budoucnost — a lze říci o osudu Čech na celá staletí — nemůže smlčeti bolestné zklamání, že k dohodě nedošlo. Obě strany si byly zajisté tak blízko, jako nikdy po celé desetiletí později; vše, čeho po hrozných ztrátách na statku a krvi bylo docíleno na koncilu basilejském, mohlo býti, jak se zdálo (!), dosaženo již nyní. List papežského legáta, jenž naznačoval zřetelně možnost zvláštní koncese papežské pro Čechy, namítal přece přímo východisko ze situace . . ., jiné východisko bylo lze hledati v odkladu sporné otázky k příštímu koncilu; od krále mohlo býti žádáno, aby se zavázal podepříti českou žádost vším vlivem svým, od církve, aby strpěla kalich, dokud koncil znovu nerozhodne. Šlo přece jen o otázku, je-li přijímání z kalicha nezbytné k spasení . . .“ Ovšem tu stála v cestě (str. 70) „husovská odvaha Pražan popírati autoritu církve i církevního koncilu, kde se střetla se slovem evangelia“. A přece „instance, která by samovolným výkladům odporujících si nebo nejasných vět a slov Písma čelila, byla — jak se přesvědčili mistři sami mnohonásob — nezbytna“. Ale „jí se Praha vzepřela a to prý konec konců pro jedinou otázku, jež náležela více do oboru kultu než víry, pro heslo podružného významu, jež bylo ještě cizí boji Husovu“. I táže se Pekař, zda „stálo vůbec to heslo kalicha, jediné kalicha, za to, aby v obět jemu přinesl silný a nadaný národ svou přítomnost a budoucnost?“

Hned potom však Pekař uvádí v pochybnost váhu a cenu toho soudu, připouští, že soud „víc k tomu, co následovalo, než k tomu, co předcházelo, obrácený, není práv všem okolnostem, v nichž osudové rozhodnutí uzrálo“; a sám velmi případně a výstižně upozorňuje na řadu takových okolností. „Třeba (prý) počítati především s psychologickou situací chvíle, s tím stavem

patrné duševní exaltace, v níž žila Praha od doby Husovy, s tím blouznivým zápalem, jenž vskutku chtěl tomu, aby český národ vyznamenal se a předstihl ostatní svět dokonalostí a slávou svého křesťanství; v kalichu nalezen byl šťastně symbol, jenž měl býti znamením toho duchovního povýšení nad sousedními národy. Kalich byl dále jaksi znamením a ukazovatelem myšlenky, jež je jedním z nosných pilířů celého hnutí, že totiž slovy, že vůlí evangelia třeba korigovat vše, co je zkažené a neevangelického v životě soudobé církve. Čtyry artykule podle slovního znění jejich, jak bylo opětně formulováno od mistrů smíru s církví přejících, bylo lze vskutku, až na nesnáz s kalichem, srovnati s učením církevním, ale skoro zoufalá byla otázka, bude-li lze srovnat se stanoviskem církve ne snad kacířské nauky Tábora, ale i pražské chápání artykulů v praxi, jak bylo již od let prováděno...? Uvedení pražských artykulů v život, podle textu jejich universitou upraveného, předpokládalo, lze říci, pevný právní řád v zemi, potlačení revoluce“, ale zatím ve chvíli, kdy se o tom vyjednávalo, „byla města pražská naplněna zbrojnými zástupy, jež jim poslala na pomoc revoluční Čechie, Tábor a Tábora příbuzná některá města venkovská“. Praha by se byla mohla dohodnout s Římem jen v přesvědčení, že „úkolem nejbližší budoucnosti bude společná akce krále Zikmunda a jeho strany s městy pražskými proti naukám i činům dosavadních revolučních spojenců Pražan“. To však nebylo možné ve chvíli, kdy boj vzplanul vášnivě na celé čáře a kdy úspěch na Vítkově dal za pravdu Želivskému. „A bylo lze“ — táže se sám Pekař velmi důvodně — „spolehnout na sliby legáta papežského nebo na ujišťování Zikmundovo, že vznesením sporu na papeže nebo na příští koncil bude hlavní a bezvýjimečné žádosti Pražan o kalichu vyhověno měrou dostatečnou?“

„Je pravda“ — pokračuje Pekař v své úvaze (str. 71) — „že odvaha voliti raději zoufalý zápas se vším křesťanstvem než spoléhati na ujišťování taková slibovala sotva větší záruku úspěchu, ale co stálo v cestě dohodě a smíru hlavně a především, byl nepochybně král Zikmund... Praha a její spojenci již o Zikmundovi nechtěli slyšeti, nepřáli si dohody s ním ani o čtyřech

svatých kusech, za něž vstoupili do boje . . . Bylo snad lze najít základ dorozumění s církví o čtyřech kusech pražských, ale nebylo možno zapomenouti, čeho dopustil se Zikmund proti vlastnímu národu od vratislavského vyhlášení kříže proti kacířům počínaje . . .“

Na konec (str. 73) dává si Pekař ještě otázku, „zda by snad vítězství královských na Vítkově nebo opakování Prahy králem bylo přivodilo šťastnější obrat v situaci“, a odpovídá na to sám záporně: „Zikmund vítěz byl by se choval pravděpodobně stejně nepoliticky, jako kdysi v Kutné Hoře, a nemůžeme říci, bylo-li by se českým pánům v jeho okolí podařilo situaci zachrániti“. A opakuje důrazně, že „hledáme-li vinníky katastrofy, je vina Zikmundova poměrně největší.“ Praví dokonce, že „po tom, co učinil vyhlášením kříže na Husity a Viklifisty, po tom, jak se choval v Kutné Hoře, po zhoubách a násilí, jež jeho německá vojska způsobila v zemi, pochopíme, že mu Praha těžko mohla uvěřiti...“ A mluví o velikém zlu, jež Zikmund způsobil „nedostatkem státnické rozvahy, svým kolísáním mezi záchvaty zpupného sebepřeceňování a povolné bezradnosti“, kolísáním „mezi radami legáta Fernanda, vybízejícího k násilí, a domlouvami českých pánů, doporučujících cesty laskavé dohody . . .“ Končí nicméně svou úvahu (str. 74) trpkým závěrem: „Trvalo to dlouhá léta, bohatá vítězstvími i kořistmi, ale i rostoucím vědomím o tom, že země řítí se do záhuby, než Praha propracovala se k poznání, že jen cesta, jíž byla zcela blízko v červenci r. 1420, vede ven z labyrintu. Ale těch dvanáct let bojů za právo kalicha vyhloubilo příliš roztržku mezi husitským národem a římskou církví — nevyhladitelná pamět na tolik zloby, tolik obětí, tolik slavných vítězství a potupných porážek byla překážkou na obou stranách, aby vytvořena byla atmosféra, nezbytná pro smír opravdový. Zcela jinak byla by se utvářela situace, kdyby kompaktní byla smluvena nebo připravena již r. 1420.“*)

*) V předmluvě k d. IV. str. XIX praví Pekař podobně, že po rozbití prvního pokusu o dohodu r. 1420 „k novému podobného významu došlo až po třinácti letech, v době, kdy již dějiny nezapomenutelného obsahu prohloubily propast mezi stranami tak hluboko, že ji bylo lze jen vnějškově, ne skutečně překlenouti“.

V závěrečné kapitole celého díla, nadepsané „Husitství a české dějiny“ (III., str. 304—330), Pekař znovu uvažuje o nezdařeném pokuse o dohodu husitských Čechů s Římem z r. 1420. Začíná upozorněním, že veliký zápas husitských Čechů s křesťanskou Evropou byl sice odbojem proti autoritě církevní, hrdinným „zápasem za českou pravdu“, ale zároveň „od počátku do konce bojem o slyšení, o audienci, o náležité vyslechnutí a zvážení důvodů českých se strany církve“. Slyšení na koncilu basilejském po uznání t. zv. chebského soudce bylo proto velikým úspěchem husitských Čechů. „Jaké to vítězství Husovo, jaké vítězství české zásady po letech rozhořčeného zápasu!“ volá Pekař, ale hned potom upozorňuje na chudý poměrně výsledek basilejského slyšení. A projevuje domněnku (str. 307), že „byli by se Čechové, kdyby okolnosti byly dohodě příznivé, spokojili již r. 1420 prostým povolením kalicha, když se jím po slavném odolání v boji patnáctiletým spokojili v prozatímní listině kompaktát, odkládající otázku o závaznosti kalicha podobně jako otázku jeho zavedení v ostatním křesťanstvu nebo žádost o přijímání dětí na jednání další, na jednání, v jehož zdar sotva mohli doufat“. O čtyřech artykulích, které stejně r. 1420 jako v Basileji byly základem jednání, vyslovuje se Pekař dále (str. 308) takto: „Lze říci, že Čechové byli přesvědčeni a *právem*, že čtyry svaté kusy jejich jsou výrazem i životního úsilí Husova, že jsou ohlasem vůdčí myšlenky jeho o nápravu života duchovenstva, o návrat k mravní opravdovosti církve původní, o vzor Krista a apoštolů, o pravdu evangelia; *vskutku v nich z pravd Viklířových a Husových žilo více než prozradil text čtyř artykulů*.“ Nicméně další úvahou dospívá (str. 310) k závěru, že „strany, jež se mohly dohodnouti na zásadě soudce chebského a konstatovati na konec, že mezi nimi není vlastně rozdílu zásadního, nebyly od samého počátku od sebe tak daleko vzdáleny, jak by se zdálo ve výkladu těch, kdož v husitství chtějí spatřovati radikální odvrát od středověké církve a zdůrazňovati jeho obsah kacířský, nebo ještě více těch, kdož stanovisko husitských Čech z doby válek zaměňují nepozorně se stanoviskem někdy Husovým (t. j. stano-

viskem patrně mnohem radikálnějším)“. Potom Pekař píše (str. 311), že o smír na základě soudce chebského měla ovšem zásluhu „především česká vítězství, nátlak krále Zikmunda a německých knížat, potřeba vyrovnat se s Čechy, ale nepochybně i ta okolnost, že řiditelé koncilu byli ode dávna poučeni, že požadavky Čechů v čtyrech artykulích zavřené jsou pro církev přijatelné . . . Že mohou býti základem dohody, bylo již v první diskusi o nich se zástupci církve, konané v červenci 1420 . . . výslovně legátem papežským konstatováno“. Vytknuv (str. 312), že v dosavadní odborné literatuře nebyla dosud věnována náležitá pozornost skutečnosti, že „program čtyř artykulů byl od počátku zralý k dohodě“, hledá Pekař znovu příčinu, proč přes to nedošlo k smíru. Nachází ji v tom, že „boj za cíl mravněnáboženský proměnil se od počátku v politickou revoltu proti dědičnému králi, v revoluci, jejíž důvody a následky bylo mnohem nesnadnější překonat než neveliký rozdíl ve sporu náboženském. Bylo to konec konců povstání země proti Zikmundovi, jež v sobě zavírá a vysvětluje důvod i povahu všech bojů následujících. Neboť odmítnutí Zikmunda Prahou vedlo a musilo vésti v zápětí k alianci Prahy s Táborem — to znamenalo, že Čechy nevstupují do boje s králem a křesťanstvem jenom pod smírným programem čtyř artykulů, ale stavějí se po bok násilnému a nepochybnému kacířství, s nímž nemohl paktovati ani král ani kdokoli z křesťanstva . . .“ Že „vojenská zdatnost Táboru a vůdcovská převaha jeho velitelů přispěla podstatně k obhájení českého odboje proti Zikmundovi a křížovým výpravám křesťanstva“, má sice Pekař (str. 313) za nesporné, ale domnívá se, že „kdyby nebylo Táboru, nebylo by vůbec došlo k válkám husitským, tak jak je známe z historie“. Neboť „Zikmund by podle vši pravděpodobnosti neměl důvodu vstupovati do Čech s velikou armádou a ozbrojiti se bullou křížovou, kdyby nebylo mu staviti a trestati revoluční násilí, jež ohrožovalo pokoj země a pověst českou v křesťanstvu“. „Co mohl“ — táže se dále (str. 314) Pekař — „když Praha spojila se s násilím Táboru a díl obce pražské pomáhal venkovským hostům horlivě v díle zkázy, co mohl vůči

všemu tomu znamenati smírný program čtyř pražských artykulů? Ale Čechové a právě *Čechové kolem Prahy a panských spojenců* jejich se kupíci, si stěžovali stále, jakoby nepozorující, čím je pobouřena cizina, jakoby jméno české jen zásluhou Zikmundovou bylo zhaněno ve všem křesťanstvu nejohavnější potupou kacířství“.

*

Proti Pekařovu názoru o významu jednání o smír z r. 1420 ozval se brzy odpor s rozličných stran. Já sám jsem se k němu postavil odmítavě v své přednášce o Pekařovi, proslovené k jeho 60. narozeninám (vyšla v Česk. čas. hist. 1930 i v zvl. otisku). „Nevěřím“, řekl jsem tam (str. 32 zvl. ot.), „že hnutí podnícené u nás Husovým působením a jeho smrtí, bylo tak chabé, že mělo v sobě tak málo životní síly, tak málo mravního a myšlenkového obsahu, že by bylo bývalo možno zarazit je — jak se Pekař domnívá ve svém Žižkovi — povrchní dohodou r. 1420. Odporuje tomu všechen pozdější vývoj husitství a zvl. osud a zkušenosti těch, kdo jako Příbram, Rokycana, Jiří Poděbradský a j. upřímně toužili po smíru s církví a marně se o něj pokoušeli. Jsem přesvědčen, že v husitství bylo již za Husa a první čas po něm tolik živelné síly, tolik vpravdě revolučního kvasu, že všechno úsilí o jeho spoutání bylo předem odsouzeno k nezdaru“. K tomu jsem v otisku své přednášky připojil odkaz na úsudek Gollův vyslovený v jeho knize „Čechy a Prusy“ (str. 135): „Veliké konflikty historické se nekončívají vždy úplným vítězstvím jedné strany: častěji se dostavuje kompromis. Takovým kompromisem jsou kompaktáta. Než tak se zavírají zápasy obyčejně teprve po delším trvání; hned na počátku kompromis možný nebývá. A proto se nám v té době nejoprávněnějšími, a lze-li tak říci, nejrozumnějšími zdají nejednou býti strany radikální: v Čechách po smrti krále Václava (1419) katolická a tvořící se tábořská“.

Podrobněji se jednáním z r. 1420 zabýval F. M. Bartoš v své práci „Manifesty města Prahy z doby husitské“ (Sborník příspěvků k děj. hlav. m. Prahy VII. 1932).

Jednotlivé složky toho jednání hodnotí Bartoš ovšem podstatně jinak než Pekař. Uznává osudový význam jednání kutnohorského, ale nevěří, že mohlo dopadnouti jinak, než dopadlo. „Výjev, kutnohorský“ — píše (str. 259) — „nebyl arci než logický důsledek konfliktu zásad, než utkání principů, mezi nimiž nebylo smíru“. Pozdější nabídku papežského nuncia pak vůbec neuznává za možný základ zdárného jednání. „Přes všecku obratnost nabídky“ — praví (str. 260) — „nutno říci, že si nuncius představoval Pražany příliš zpozditými, věřil-li v úspěch svého kroku po zkušenostech, jakých Praha nabyla za několik roků konfliktu s církví. Kdo zajisté mohl věřití vážně v povolení kalicha papežem, který pro tento kalich vyhlásil proti husitům vyhlazovací výpravu křížovou a potvrdil ostatně slavnostně všecky rozsudky koncilu kostnického nad Husem, Jeronymem i nad samotným kalichem, a to v odpověď na úřední žádost sjezdu husitské jednoty z r. 1417?“ Podrobnějším vyličením červencového jednání z r. 1420 pak ukazuje, že rozpor mezi pražskými husity a katolickými doktory byl mnohem hlubší a zásadnější, než se nám jeví v líčení Pekařově. Dotýká se ve větší povšechné úvaze o Pekařově Žižkovi (otištěné v Jihoč. sborníku VI. 1933) tohoto bodu díla Pekařova, upozorňuje Bartoš (str. 90) na soustavný rozbor jednání z r. 1420 v své práci o Manifestech a vyslovuje přesvědčení, že tam „ukázal nesmiřitelnost principů, které se tu utkaly, a nemožnost onoho chudičského kompromisu v otázce kalicha; nemožnost, aby papež, jenž potvrdil slavnostní zatracení kalicha koncilem kostnickým v odpověď na žádost husitského panstva z r. 1417 . . . ustoupil, i nemožnost, aby v tuto možnost uvěřili husité na slovo krvavého nuncia, jenž svoje smýšlení projevil okázalou popravou Jana Krásky . . .“

Velmi rozhodně odmítl názor Pekařův o možnosti dohody husitů s církví a Zikmundem r. 1420 Jan Slavík v své knize „Husitská revoluce“ z r. 1934. Vedle některých velmi pochybných, třeba učeně sociologicky zdůvodňovaných tvrzení, najdeme tu poznámky hodné naší pozornosti. Zajímavý je třeba hned dohad Slavíkův (str. 79), vysvětlující ochotu husitských Čechů k jed-

nání s nunciem tím, že jim zřejmě šlo o propagandu v táboře křižáků, jak ukazuje jejich žádost, aby se jednání vedlo ve všech jazycích. Soudí (str. 80), že již tato „propagační touha jakýkoli smír vylučovala“. Nesmí prý nás klamati zevní situace: „Odvážní revolucionáři žádající novoty na mocné církvi jsou v jádře útočníci. Jestliže poznali novou pravdu, neobjevili ji jen pro sebe, nýbrž v jejich novotě je tendence — šířiti ji, zjednávati jí platnost . . . Nelze si tedy představit, že by se husité, dosáhnuvše hned v prvním roce svých požadavků, vzdali záměru propagovati své učení. To je možné teprve po letech, když revoluční fluidum vyprchá a dostaví se po době nepřetržitého vzrušení únava“. Velmi ostře zavrhuje Slavík (str. 80) „zcela nehistorické tvrzení, že by kompaktáta, sjednaná s Čechy r. 1420, byla týmž úspěchem jako kompaktáta skutečně povolená r. 1436“. „Což je možno“ — táže se — „měřiti světo-
dějné a národní výsledky husitské povolenými a ve smlouvě zapsanými ústupky?“ A odpovídá si sám (str. 81): „Ne kompaktáta, ne přijímání pod obojí, ale vítězný boj za ně, následky, které tato událost má doma i ve světě, to jsou úspěchy revoluce“. Nepravděpodobnost domněnky, že již r. 1420 mohlo dojít k dohodě mezi Římem a husity na základě čtyř artykulů vyplývá Slavíkovi (str. 81) také ze situace církve římské. Nelze si představit, že by ohromná křížová výprava proti Čechům skončila značnými koncesemi kacířům. I sebe menší ústupky znamenaly by krutou ránu autoritě papežské i císařské. Aby papež a císař slevili se stanoviska, že mají právo autoritativně diktovati, k tomu bylo třeba opravdových pohrom a několikrát za sebou se opakujících důkazů, že Čechy zbraní přemoci nelze“. Hlavní předmět sporu mezi husitskými Čechy a církví, kalich, nepokládá Slavík za tak málo významný, jak se někdy jeví ve výkladech Pekařových. „Odpor z jedné strany“ — praví (str. 82) — „a houževnaté naléhání z druhé strany prozrazuje, že na dně sporu o kalich skrývá se boj o základy římské theokracie“. Úhrnem pak soudí (str. 86), že r. 1420 „poctivý smír byl nemožný. Nejen, že církev římská žádných ústupků nemohla učiniti, ale za dané situace tyto ústupky nemohly revoluční horečku,

jsoucí na vzestupu, uhasiti, nýbrž posílit. Kdyby však bylo přece k uznání artykulů došlo, mohl to býti jen podvodný manévř... Slib kacírům byl by se držel potud, pokud by král Zikmund neovládl zemi vojensky. Ježto pak myšlenka nového náboženství pronikla do lidu, právem lze usuzovati, že by v Čechách rozhořel se boj, který mohl skončiti ohromnou národní pohromou. Smír se Zikmundem a církví r. 1420 na základě čtyř artykulů mohl býti jen etapou k udušení husitství a tím i národa.“

*

Ačkoli se Pekař rozličnými těmito námitkami nedal zvíklati, jak svědčí některé jeho projevy z nedávné doby (na př. jeho poznámky k mé jubilejní úvaze o Lipanech v ČCH. 1934, str. 438), v svém přesvědčení o možnosti trvalého smíru husitských Čechů s církví již r. 1420, nemohu po novém podrobném studiu celého jeho díla než setrvati na svém zcela odmítavém úsudku o této jeho domněnce, jak jsem jej veřejně projevil v své přednášce o Pekařovi r. 1930. Ano, neváhám říci, že se mi tato domněnka, Pekařem tolikrát, s takovým důrazem a citovým rozechvěním opakovaná, jeví dnes ještě více než před pěti lety těžkým, téměř nepochopitelným omylem, který ovšem nemůže dodávati přesvědčivosti rozličným, velmi závažným úvahám Pekařovým na domněnce té založeným. Škoda, že Pekař tak málo dbal vážných námitek, jež sám proti svému pojetí událostí z r. 1420 skvěle formuloval v závěru svého vyličení těchto událostí a jejichž hlavní obsah jsem podal výše. Nelze věru lépe, než to tam učinil Pekař, vyložiti, jak „psychologická situace chvíle“ byla r. 1420 naprosto nepříznivá opravdové a trvalé dohodě českých husitů s Římem a jaké těžké překážky se jí stavěly v cestu. A stačí pozorně sledovati všechn Pekařův výklad o povaze a stanovisku hlavních činitelů, v jejichž rukou bylo sjednání takové dohody, aby-
chom neklamně poznali, že k ní tehdy dojíti nemohlo. Hlavní z těchto činitelů byl zajisté Zikmund, poněvadž stoje takřka mezi stranami, mohl a byl by měl mezi nimi prostředkovati a poněvadž sám měl přímo životní zájem

o smírné rozřešení jejich těžkého sporu. Ale slyšeli jsme s dostatek od samého Pekaře, jak nerozumně, nedůsledně a nestátnicky postupoval v této věci právě Zikmund (od mravního oceňování jeho politiky možno při tom docela upustiti). Pekař, ač se jinak ujímá Zikmunda proti všelikým starým i novým žalobám, neváhá označovati jej za hlavního vinníka, jenž svým chováním zmařil pokus o smír z r. 1420, ano místy při čtení jeho výkladu o politice Zikmundově máme dojem, že ona sama, kdyby vše ostatní bylo se vyvíjelo příznivě, byla by stačila dohodu zmařiti. Řekl bych, že zde Pekař Zikmundovi skoro trochu křivdí, poněvadž myslím, že ani mnohem větší státnická moudrost, než jakou osvědčil Zikmund, nebyla by dokázala sjednati r. 1420 opravdový smír mezi stranami, mezi nimiž byla vedle hluboké vzájemné nechuti a nedůvěry nepřeklenutelná téměř propast těžkých rozporů zásadních. Ujišťuje-li nás Pekař několikrát, jak blízké si byly obě ty strany za jednání r. 1420 a jak se vlastně rozcházeły jen o kalich, odporuje to jeho vlastnímu výkladu o tehdejších stanovisku husitských Pražanů, ochotných k smíru a z odporu proti táboorskému radikalismu upřímně oň stojících. Upozorňuje-li na př., že ani umírněná formulace čtyř artykulů vydaná husitskou Prahou v červenci neprojevuje ochotu podrobiti se autoritě a rozhodnutí církve, nýbrž dáti se poučit silnějšími argumenty z Písma, je nám jasno, že tento dokument, třeba nebyl „myšlen jako akt sporu a vzdoru proti církvi“, byl výrazem stanoviska, jež r. 1420 církev jistě nebyla ochotna přijmouti. A to ještě, jak Pekař sám „mimochodem“ dodává, akt ten tlumočil jen stanovisko „rozmyslné a smířlivé menšiny“, zatím co „lid, jenž vstával k boji za program tak pěkně napsaný, chtěl vskutku něco jiného, chtěl daleko více“. Praví-li Pekař, že čtyři artykule v oné formulaci mistrů smíru s církví přejících bylo lze vskutku, až na nesnáz s kalichem, srovnati s učením církve, sám hned význam toho docela téměř ubíjí upozorněním, že „skoro zoufalá byla otázka, bude-li lze srovnat se stanoviskem církve, ne snad kacířské nauky Tábora, ale i pražské chápání artykulů v praxi, jak bylo již od let prováděno“. A později přímo

doznává, že v těchto artykulích „vskutku z pravd Viklifových a Husových žilo více než prozradil text čtyř artykulů“. Lze za těchto okolností tvrditi, že na straně pražské byla situace zralá pro smír s církví?

Na straně římské církve nebylo tomu jinak. Dává-li si Pekař sám otázku, zda bylo lze spolehnout na sliby legáta papežského nebo na ujišťování Zikmundovo, že vznesením sporu na papeže nebo na příští koncil bude hlavní a bezvýjimečné žádosti Pražan o kalichu vyhověno měrou dostatečnou, a nelze-li odvážit se kladné odpovědi na tuto otázku, jak máme uvěřit ujišťování Pekařovu, že nabídka legátova mohla se státi základem opravdového smíru? Prozrazuje-li tato nabídka podle slov Pekařových, „jak jevil se *v té chvíli* celý problém husitství papežskému legátovi ve světle v podstatě jiném než ve dnech březnových, kdy týž legát ohlašoval ve Vratislavi bullu papežskou, slibující dalekosáhlé odpustky všem, kdož přijmou znamení kříže do boje proti Viklifistům, Husitům a jiným kacířům, nebo kdy dával vléci koni a upáliti pražského obránce kalicha Krásu“, jak máme věřiti v trvalost tohoto chvilkového zmoudření legátova? Maje na mysli historii všeho pozdějšího jednání o smír husitských Čechů s církví, nechápu věru, že Pekař může opatrnému, diplomatickému, patrně přáním Zikmundovým a politickou situací vynucenému projevu papežského legáta, který své pravé smýšlení právě předtím tak zřetelně projevil svými skutky, přičítati tak nesmírný význam a viděti v něm záruku, že jednání o smír husitů s církví bylo by se skončilo úspěšně.

Úhrnem soudím, že r. 1420 bylo *snad* možno dojíti k dohodě povrchní a chvilkové se Zikmundem a papežským legátem u jeho dvora prodlévajícím. Tato dohoda jistě by nebyla bývala ani opravdová ani trvalá, byla by snad změnila ve prospěch Zikmunda a v neprospěch husitských Čechů vojenskou a politickou situaci v zemi, ale jistě by nebyla učinila konec husitskému odboji ani krvavým zápasům, které arci mohly dopadnouti pro Čechy podstatně jinak než potomní vítězné války husitské. Praví-li Slavík, že „smír se Zikmundem a církví r. 1420 na základě čtyř artykulů mohl býti jen

etapou k udušení husitství a tím i národa“, je to příliš odvážné proroctví do minulosti, ale ani názor, že smír jen byl by přinesl našemu národu štěstí, není, myslím, lépe odůvodněn.

Domnívati se, že dohoda z r. 1420 byla by pro Čechy měla stejný význam, stejnou cenu jako kompaktáta z r. 1436, říkati, že husitští Čechové mohli r. 1420 dosíci za příznivějších okolností téhož, čeho dosáhli o 15 let později po dlouhých bojích plných utrpení a hrůzy, nemám rovněž za správné. A zcela pochybený zdá se mi názor Pekařův, že smír r. 1420 byl by býval opravdovější, než pozdější smír na základě kompaktát, poněvadž prý „těch dvanáct let bojů za právo kalicha vyhloubilo příliš roztržku mezi husitským národem a římskou církví“ a „nevyhladitelná pamět na tolik zloby, tolik obětí, tolik slavných vítězství a potupných porážek, byla překážkou na obou stranách, aby vytvořena byla atmosféra pro smír opravdový“.*) Právě-li Pekař, že „trvalo to dlouhá leta, bohatá vítězstvími i kořistmi, ale i rostoucím vědomím o tom, že země řtí se do záhuby“, než se Praha propracovala k poznání, že jen cesta smíru s církví vede ven z labyrintu, možno říci totéž s nemenším právem i o straně druhé. Pekař sám uznává nejednou, že o smír vyjádřený kompaktáty měla zásluhu „především česká vítězství“, a stopujeme-li, jak se vyvíjel názor křesťanského světa západního i odpovědných činitelů římské církve na husitský odboj, poznáváme jasně, že teprve veliká husitská vítězství vytvořila atmosféru příznivou smíru. Nebyl-li ani to smír opravdový a trvalý, nemůžeme se rozumně do-

* Jinde (III., str. 323) praví Pekař, že zápas patnáctiletý rozdělil Čechy kališné a církev příliš, aby shoda mezi nimi mohla býti obnovena cele a doopravdy. „Vítězství, jichž dobyli Čechové, zveličila sebevědomí jejich a odcizila je vnitřně autoritě církevní, ba namnoze autoritě vůbec, spekulace míru čtyř artikulů překračující nebo rozličně přímo kacífská žila v zemi dál, budíc právem nedůvěru kurie a ohrožujíc od počátku schválení kompaktát“. Kdežto jinde slyšíme, že se Praha teprve za dlouhá léta po r. 1420 propracovala k pochopení, jak je potřebí smíru, zde se tvrdí, že Čechové myšlenkou smíru s církví byli po válkách husitských vzdálenější než před nimi. Může to i ono býti správné? A jak srovnati tento výklad o nebezpečné kacífkosti husitství v době kompaktát s tvrzením jinde opět a opět opakovaným, že z husitství již r. 1420 nezbyval než kalich?

mnívati, že k smíru takovému bylo by se mohlo dojíti r. 1420, kdy ani církev ani křesťanský svět nemohly mítí ještě tušení o síle českého odporu proti základním zásadám, na nichž byla založena tehdejší nesmírná autorita církevní.

Nevěříme-li, že opravdový smír husitských Čechů s církví byl r. 1420 možný, nemá smyslu zabývati se otázkou, kdo vlastně zmařil tento smír. Řekl jsem již, že po mém soudu nelze vinu toho svalovati na Zikmunda, a dodal bych, že nemám za správné prohlašovati za příčinu toho neštěstí Tábor. Ano, mohlo by se naopak říci, že právě Tábor svým radikalismem pudil pražské husity i Zikmunda k jednání o smír, a že nebyti tábořského radikalismu, byla by zvláště ochota Pražanů k jednání o smír s církví bývala nepochybně daleko menší.

Nevěříme-li v možnost opravdové dohody husitů s církví r. 1420, stejně jako v letech, jež přímo předcházela a následovala (na př. v době vladařství Korybuta, o jehož české politice se najde více nahoře v části o Žižkovi), netřeba se nám tu zabývati otázkou, bylo-li či nebylo-li neštěstím, že k takové dohodě nedošlo. Souhlasím úplně s Pekařem (III., 40), že „je vždy nebezpečno chtít opravovat dějiny“, a nechápu proto dobře užitečnost úvah o tom, co by se bylo stalo, kdyby . . . Ale v tomto případě jde přece o více. Kdo má za neštěstí, že r. 1420 nedošlo k smíru husitských Čechů s církví, a přesvědčí se, že tenkrát k němu dojíti nemohlo, nemůže, zdá se mi, logickým uvažováním dospěti leč k úsudku, že neštěstím národa bylo samo vystoupení Husovo proti církevní autoritě a setrvání jeho i jeho stoupenců v odporu proti ní. A nemůže nedati za pravdu slovům starého V. V. Tomka, napsaným za známých okolností v době bachovského absolutismu r. 1854 (v Čas. čes. mus. v úvodě k statí O nepokojích stavovských): „Hus (bude si že třeba v nejkrásnějším bludu, domnívaje se otevřítí novou dráhu ke zvelebení svého národa) opustil cestu, po níž se posavad kráčelo ku předu, k nenabytému škodě naší. Hloubání o náboženství ve směru proticírkevním nevedlo, jak se on domníval, k opravě společnosti církevní ani k lepšímu vzdělání

mravnímu, nýbrž jen k rozpuštění svazků církevních a k zlehčení náboženství; čehož následek byla značná zástava v utěšeném pokroku duchovním, jež spatřujeme předtím. Rozšíření Lutheránství, jemuž Husitismus připravil půdu, přivedlo pak zmatky na nejvyšší stupeň“. Bílá hora se potom ovšem Tomkovi jevila přes těžké pohromy, jež měla v zápětí, pro náš národ dobrodiním, ba takřka jeho spásou.

Ačkoli jsem se proti tomuto názoru Tomkovu vyslovil nejednou zcela rozhodně, neváhám přiznati, že dnes v něm nacházím více logiky a důslednosti než v tvrzení, že zmar pochybného pokusu o smír s církví r. 1420 dal vývoji našeho národa nešťastný směr, kterým neodvratně se dospělo k pohromě bělohorské. Dokazovati mylnost jednoho i druhého názoru nemůže býti úkolem této úvahy. Chci v závěrečné kapitole seznámiti čtenáře s důvody, jež Pekař uvádí pro své tvrzení o neštěstí uvaleném na český národ husitskou revolucí, resp. nezdarem pokusu o její včasné zaražení, a připojiti k tomu své poznámky.

3. HUSITSTVÍ V ČESKÝCH DĚJINÁCH.

(Následky husitství.)

JESTLIŽE, chtějící si zjednatí jasno o otázce, zda husitství opravdu bylo národním neštěstím, rozhlížíme se po tom, co nedobrého způsobilo v životě našeho národa, vybaví se nám v mysli, jak přirozeno, nejprve vzpomínka na všechno „hmotné spuštění, ochuzení, zloupení země“ (III. 316), s jehož barvitým líčením setkáváme se na rozličných místech díla Pekařova. Nesmírných škod, které tím utrpěla naše země a náš národ, nelze rozumně ani popíratí ani zmenšovati. Ale při oceňování jejich závažnosti v celkové bilanci husitské revoluce je třeba míti na mysli, že „tu jde“ — jak Pekař sám (III., 316) upozorňuje — „o škody, s nimiž v středověku i dlouho později byla spojena každá válka domácí a z nichž země tak bohatá jako Čechy byla by se restaurovala snáze a rychleji, kdyby revoluce nebyla v svém ničitelském díle pracovala tak dlouho, tak záměrně a nelítostně“. A třeba si také připomenouti výrok Pekařův (III., 315), že „na činy revoluce, jež děkují za vznik svůj cele nebo z veliké části kolektivní psychické nákaze, porušení duševní rovnováhy ve společnosti, nemůže historie bráti normální měřítko mravní, tím více, že ideální ryzost opravného cíle, za nímž hnutí špelo, je nesporná . . .“. Důležitější než zjišťovati rozličné podrobnosti onoho „hmotného spuštění, ochuzení, zloupení země,“ z jehož ran se ostatně Čechy, jak z části ještě uvidíme, zotavily poměrně rychle a brzy, je pro řešení otázky svrchu položené zkoumati trvalé účinky této revoluce na podstatné stránky našeho potomního vývoje národního.

a) *Vliv husitství na národní vědomí a na poměry národnostní.*

K nejosudnějším z takovýchto účinků husitské revoluce počítá Pekař (III., 316) „rozpolcení vůle národní

tím způsobem trvale založené (i s jeho dějinnými následky)“, jež dává za vinu především Táboru, který prý „přispěl jistě nejvíc k zjitření a prohloubení nenávisť vlastní rozdělivších i k nevyhladitelné paměti jejich“. Jinde (III., 323) praví, že husitskou revolucí „česká společnost zůstala trvale rozpolcena, při čemž osten rozporu tkvěl víc v paměti dlouhotrvalých krvavých zápasů minulých než v nábožensky již zcela nedůležitém rozdílu kalicha“. Přiznává sice Pekař, máje patrně na mysli především památnou smlouvu kutnohorskou, o níž se dohodly obě hlavní náboženské strany české r. 1485, že „zvítězilo časem přesvědčení, že vzájemná snášelivost je příkazem rozumu a vlastenectví“, ale soudí, že „našly dějiny dob pozdějších přece právě v tomto rozdělení Čechů na dvě si v jádře cizí strany přiležitost, aby jejich postavení mezi národy podvrátily“.

K tomu poznamenávám: Nikdy jsem nechápal nářků nad rozbitím jednoty a svornosti v našem národě spory náboženskými. Nevěřil jsem a nevěřím, že bezduchá svornost, mrtvolná jednota, za níž celý národ je jednoho názoru na veliké otázky lidského života a lidské mravnosti, nebo dokonce v tomto názoru je násilně udržován vyšší mocí ať duchovní či světskou, je lepší než prudké a třeba vášnivé zápolení o tyto věci mezi příslušníky téhož národa. Vždy, i v minulosti i v přítomnosti, dal bych před bezduchým klidem přednost rušnému životu. Je ovšem třeba, aby se při takovém zápolení mezi stoupenci rozličných názorů a zásad nezapomínalo zájmů všem společných, zájmů společného národa a společné vlasti, aby tito stoupenci rozdílných názorů a zásad dovedli spolu žítí a společně sloužiti svým společným zájmům, aby se dopracovali k vzájemné snášelivosti. To vše se u nás stalo měrou jistě neobyčejnou. Sama dotčená smlouva kutnohorská z r. 1485 je toho výmluvným svědectvím i historickým pomníkem. Nebyl to zajisté plod chvilkové smířlivé nálady ani nahodilých okolností, nýbrž výraz opravdového smýšlení stran poučených bohatou, a lze také říci: trpkou, zkušeností z dlouhých zápasů předchozích. Proto se smlouva kutnohorská stala jednou ze základních složek čes-

kého právního řádu, zárodkem, z něhož později za poměrů mnohem složitějších vyrostly společná Česká konfese z r. 1575 a Majestát Rudolfa II. se stavovským Porovnáním z r. 1609. Celý vývoj vyznačený těmito svrchovaně památnými dokumenty ukazuje, jak málo odůvodněny jsou nářky nad osudným rozpolcením národní vůle husitstvím a nad oslabením národní vůle z toho prý vzniklým. Skoro bych se naopak odvážil tvrdit, že v XVI. stol. bylo v Evropě málo národů a zemí, v nichž by se spory náboženské řešily tak klidně jako u nás, v nichž by rozličné strany náboženské byly osvědčovaly takovou snášelivost, takovou šetrnost k rozdílnému přesvědčení náboženskému nejen u příslušníků vyšších stavů, nýbrž — věc v tehdejší době jinde zhola nezvyklá — i u prostého lidu, jako tomu bylo u nás. Ani v politickém ani v společenském životě našich předbéllohorských předků se nesetkáváme s takovou vzájemnou nenávistí a vzájemným nepřátelstvím jako v některých jiných zemích té doby. Tento duch vzájemné nenávisti a vzájemného nepřátelství se u nás objevuje teprve v době, kdy se hlavně působením dynastie začíná u nás šířit románská kultura protireformační prosycená v oboru náboženském a mravním zásadami koncilu tridentského. Tehdy teprve nastává u nás znenáhla hluboké rozpolcení vůle národní, jaké Pekař přisuzuje husitské revoluci. I v této revoluci byly zajisté zárodky takového rozpolcení, ale svalovati všechnu vinu na ni nelze. Ano třeba si dáti otázku, zda by i bez revoluce husitské nebylo v XVI. stol. došlo k náboženským sporům v národě českém? Nevím, směli-li na tuto otázku odpovědětí záporně. Či možno si představit, že by národ český žijící v srdci Evropy, nadaný takovou vnímavostí, takovým citem náboženským, byl zachoval netečný klid v myšlenkové a mravní revoluci, již byl zmítán celý svět německý se všech stran jej obklopující? Možno věřit, že by byl býval ušetřen těžkých sporů a zápasů náboženských, které s větší nebo menší silou zachvátily všechny národy a státy v jeho sousedství? Stačí vzpomenouti, jakými spory a zápasy byly zmítány německé země rakouských Habsburků, jakými prostředky byla odstraňována

„rozpolcenost“ národní vůle na př. v zemích vnitro-rakouských, které předtím nezažily nic ani zdaleka podobného naší husitské revoluci. Hledíc k tomu ke všemu není odvážené tvrditi, že právě naše husitská minulost přispívala k zmirňování náboženských sporů v národě českém v době předbělohorské a že by se spory náboženské u nás byly rozřešily v poměrném klidu, kdyby do nich nebyla nešťastně zasáhla cizí dynastie. Jak za těchto okolností možno viniti husitskou revoluci, že rozdělením Čechů na dvě strany dala dějinám příležitost, aby jejich postavení mezi národy podvrátily, je mi naprosto záhadné. Rovněž nikterak nechápu, že možno mluvíti o oslabení českého národního vědomí tímto rozpolcením národní vůle.

Pekař ovšem o účincích husitské revoluce na postavení českého národa v jeho zemi a státě i na jeho národní vědomí soudí ku podivu nepříznivě. Kdežto se takřka obecně husitskému hnutí přiznává zásluha jak o mocné posílnění českého živlu zvláště v hlavní zemi českého státu, tak o vzrůst a prohloubení českého národního vědomí, Pekař obojí zásluhu buď přímo popírá, nebo zřejmě podceňuje. Již Goll říkával, že hlavní města česká byla by se přirozeným během věcí počestila i bez hnutí husitského, dovolává se na doklad toho výsledku Tomkova badání o Praze, Strnadova o Plzni a j. To se také skoro obecně uznávalo, ale zároveň se věřilo, že husitskou revolucí toto počestňování měst v Čechách bylo jednak podstatně urychleno a dovršeno, jednak rozšířeno na celý téměř obvod království. Potvrzení toho se nacházelo na Moravě, mnohem méně zasažené husitským převratem, kde si města vesměs zachovala svůj německý ráz až do nové doby. Pekař (III. 325) nyní nejen odmítá názor, že se nám zásluhou revoluce počestila města v Čechách, prohlašuje, že „nebýti revoluce, byla by se počestila, pokud ležela v českém okolí, zcela jistě cestou pokojnou, a při tom zachovala větší měrou svou hospodářskou potenci“, nýbrž dokonce „troufá si tvrditi, že by se počestila i města moravská“, v nichž prý „příklady revolučního počestňování českých měst musily jen zvýšiti opatrnost v přijímání nových sousedů české krve a moc panovníčů

sotva byla by nadále ochotna nadiktováním polovice českých konšelů, jako se to dalo v Čechách za Václava IV., přispěti k vítězství českého živlu“. Na jiném místě (III.322) jde Pekař ještě dále: svaluje přímo na husitskou revoluci vinu za nový příliv německého živlu do Čech v době předbělohorské a potomní podlehnutí Čechů Němectvu. Kdo z husitů se radoval, že se podařilo českou zemi zbaviti „německé prašiviny“, nemohl prý „tušiti, že díky štěstí a síle toho úspěchu, díky obhájení kalicha a husitství bude vlast jeho po necelých dvou stoletích zalita novým proudem Němectva, nebezpečnějším než prve?“ Nemohl prý se domyslit, že „myšlenka náboženské obrody, jež byla zároveň myšlenkou českonárodní, stane se heslem německonárodní renaissance a dá nový život německým ostrovům země“. Neboť jak prý mohl „předvídati, že Čechové odvrátíce se od stanoviska předků i od osudem dané směrnic českého života, vrhnou se do nepřátelského objetí Němectva, aby v jeho vnitřních nenávistech a zradách podlehli?“ Také ještě v úvodě k dílu poslednímu (IV. str. XIV) dává Pekař husitské revoluci za vinu, že česká země „na konec ochuzena a zmatena i v hrdém sebevědomí národním, jež jí dalo před časem tolik duševní síly, hledala záchranu v německém protestantismu“ a s ním došla na Bílou horu. Ale vrcholu dostupuje Pekařovo obviňování husitské revoluce z oslabení české národnosti a českého národního vědomí a z nesmírných škod, které prý tím náš národ utrpěl, v podivné úvaze, kterou čteme v závěrečné kapitole díla jeho (III. str. 328). Tam se Pekař zmiňuje o „nejistých kombinacích, že by setrvání rozhodné většiny národa po boku církve dalo ve dnech, kdy do Čech vstupovalo luterství (zachvacujíc německé části země podobně blouznivým záchvatem souhlasu jako české povstání za myšlenky Husovy před sto lety) ožiti heslu: „Na Němce, zrádce boží!“ a postavilo Čechy, po boku románského a polského světa, do šiku katolického, nahradilo snad i ztracenou slávu bitev husitských, dalo vzrůst nedotčený katastrofou a i bezpečnější přítomnost, bezpečnější i po velkém úsměvu Štěstěny z r. 1918“. K tomu Pekař dodává, že „historik, vracející

se znovu a znovu k otázce, zda a jak bylo lze se vyvarovati pohromě národní toho způsobu, jakou přinesla Bílá hora, neubrání se takovým dohadům, i když si je vědom toho, co je v nich směle hypotetického, i toho, že nelze vůbec předpisovat dějinám“. A končí resignovaně: „Nezbývá než skloniti se před skutečnostmi, jak je osud zformoval jednou pro vždy“.

Myslím, že tato směs odvážných tvrzení a ještě odvážnějších dohadů, třeba pocházela od historika Pekařova významu i autority, nesnese zkoušky klidného a věcného rozboru. Již jeho výklad o *počešťování našich měst* mám za velmi pochybený. Nesouhlasím se Slavíkem prohlašujícím (Hus. revol. 118) mínění, že i bez husitské revoluce byla by se česká města počešťila, za velmi nepravděpodobné, poněvadž o některých, a právě nejdůležitějších městech českých to vyplývá z jejich předhusitského vývoje zcela neklamně. Ale mám za jisté, že bez husitské revoluce nebylo by se tak rychle a dokonale počešťilo tolik českých měst, jako se to stalo za této revoluce a přímo jejím působením. A zhora nepřipustné se mi zdá svalovati na husitskou revoluci a její náboženské účinky pozdější nový příliv německého živlu do českých měst. Příliv ten, jak nás poučila zejména pilná studia Klikova o národnostních poměrech v Čechách od válek husitských do bitvy bělohorské (v Česk. čas. hist. 1921), se začal ještě v XV. stol., několik desetiletí před začátky luterské reformace, která ani na jeho pozdější vzrůst neměla znatelnějšího vlivu. Jestliže však ani husitská revoluce ani propast jí vyhloubená mezi Čechy a jejich německými sousedy nezabránila po čase novému stěhování Němců do Čech, jak máme věřit, že by postupný a pomalý proces přirozeného počešťování českých měst byl mohl jeduak zbaviti česká města všech Němců jednak na vždy zaraziti živelný takřka a především hospodářskými příčinami podněcovaný příliv Němců do Čech, jaký se v našich dějinách několikrát opakoval a největších rozměrů dostoupil po Bílé hoře, kdy mu již přece nemohla cestu k nám raziti naše náboženská příbuznost s luterským Německem?

Domněnka, že by se přirozený proces počešťovací

byl rozšířil, nebýti husitské revoluce, i na města moravská, poněvadž by se tam bylo bez revoluce méně opatrně postupovalo v přijímání nových měšťanů českých a moc královská byla by nepochybně i tam počestvování měst podporovala, má v sobě velmi málo pravděpodobnosti. Noví měšťané čeští, tlačící se na Moravě do německých měst, nebyli přece jenom husité a bylo zájmem moci královské podporovati právě nehusitský živel český, jehož na Moravě bylo s dostatek. Ale Pekařovo upozornění na tuto okolnost nutí nás uvažovati, jak by se asi byly vyvíjely národnostní poměry měst českých, kdyby se byl podařil smír s církví před začátkem revoluce. Nebyla by tam královská moc česká, zvl. když jejím nositelem byl Zikmund, všemi prostředky usilovala oslabovati živel český, otrávený husitským kacířstvím, a posilňovati nábožensky spolehlivý živel německý? Či je možno si představit, že by města, jež se počestila právě vítězstvím českého živu uchváceného myšlenkami husitskými, byla hubený smír, o jaký šlo r. 1420, spolkla bez těžkých otřesů a bez vážných následků pro jejich národní ráz? Celkem je, myslím, patrné, že, dáme-li se na dráhu hypotetických kombinací, na kterou se svým temperamentem i svým upřímným zájmem o náš osud národní dal svěsti Pekař, můžeme dospěti také k úsudkům podstatně jiným než on, a to, zdá se mi, značně pravděpodobnějším.

Ale necháme-li kombinací, zůstávají nám ještě skutečnosti nemálo závažné, jichž se Pekař při uvažování o národnostních následcích husitské revoluce vůbec nedotýká. Je to jednak neohyčejné posilnění národního živu slovenského v městech na Slovensku, způsobené zasažením husitské revoluce, jednak a hlavně naprosté počestění všeho veřejného života v Čechách na dvě století, jež dělí začátek husitské revoluce od pohromy bělohorské. Program vyjádřený usnesením sjezdu strany podobojí z r. 1419, „aby po městech Němci nebyli posazení na úřad, kdež by Čechové mohli a uměli vlásti a aby soudové a žaloby v jazyku českém po Čechách se dály a Čechové aby první hlasy všude po království a po městech měli“, stal se v podstatě skutečností. „Ve veřejném životě českého státu — napsal jsem

o tom jinde (Národnostní vývoj zemí československých, vyd. 1934, str. 38) — v jeho veřejných projevech a právních rádech německý jazyk docela pozbyl půdy. V hlavních jeho zemích český živel všude byl jediným pánem, jedinou tvůrčí silou a český jazyk, vytlačiv téměř docela dřívější latinu, sám se všude ujal jejího dědictví. Čeština se stala výhradní řečí na sněmích, při deskách zemských, v zemských úřadech a soudech. Vážně oslabená německá menšina nebyla arci ani v tu dobu zbavena všech svých práv . . . Ale vítězství českého živlu v Čechách a na Moravě bylo úplné. Dokonalé počestění všeho veřejného života bylo tu dovršeno dosazením Jiřího z Poděbrad za krále českého . . . Bylo podporováno také úplným téměř přerušením všech styků společenských a kulturních se sousedním Německem, jež se zračilo i v tom, že na konci XV. a zač. XVI stol. bylo velmi těžko najít mezi českými šlechtici někoho, kdo by byl uměl německy.“ K tomu možno dodat, že si český jazyk tehdy nemalou měrou zjednával platnost nejen ve vedlejších zemích českého státu, zejména ve Slezsku, nýbrž také v některých zemích sousedních, zvl. v Polsku a v Uhřích.

V XVI. stol., po nastoupení Habsburků na trůn český, se tento stav dosti značně změnil v neprospěch výhradního užívání češtiny. Na sněmu českém a moravském, v zemských úřadech a soudech, v deskách zemských a vůbec všude, kam zasahoval vliv stavů, byla stále čeština jedinou řečí úřední. I s těmi městy českými a moravskými, která byla tehdy německá, jednali a dopisovali si stavové a zemské úřady v Čechách a na Moravě jen po česku. Ano i na generálních sněmích české koruny, jichž se účastnili i zástupcové německých stavů slezských a lužických, jedinou oficiální řečí až do Bílé hory byla čeština. Ale v úřadech královských, nezávislých na stavích, vyvíjela se jazyková praxe jinak. Tyto české úřady královské užívaly vedle češtiny také němčiny, která byla úřední řečí úřadů ústředních zřízených pro všechny země, jež měly společného panovníka s Čechami. Je možno toto částečné, poměrně nevalné pronikání němčiny do veřejného života našich zemí, jež se dělo vlivem přísně katolické dynastie

habsburské, vysvětlovati působením luterství a dávati je třeba jen nepřímou za vinu husitské revoluci? Není spíše na snadě domněnka, že by k podobnému a snad mnohem značnějšímu pronikání němčiny do veřejného života v našich zemích bylo došlo mnohem dříve, kdyby husitská revoluce nebyla odvrátila trvalé dosednutí rodu habsburského na trůn český již někdy v pol. XV. stol.? A nebylo by to bývalo mnohem povážlivější, když by nebylo předcházelo radikální oslabení německého živlu touto revolucí?

Ani dosti silné pronikání německého živlu mezi českou šlechtou po r. 1526 nelze rozumně dávati za vinu husitské revoluci nebo luterství. Dělo se zajisté hlavně tím, že vlivem katolického dvora královského nabývali u nás pozemkového majetku královští úředníci a dvorané německé národnosti. Působením dvora se šířila znalost a užívání německého jazyka také mezi domácími šlechtici, kteří chtěli najíti výživu nebo hodnosti v dvorských službách. Není arci pochyby, že pronikání němčiny mezi tehdejší českou šlechtou bylo podporováno také jejím náboženským a politickým sblížením s okolní šlechtou německou, zvykem posílati mladé šlechtické synky za vyšším vzděláním do Německa nebo dávati jim Němce za vychovatele a četnými sňatky českých šlechticů se šlechticemi německými. Ale odtud ke skutečnému poněmčování bylo velmi daleko. Veliká většina české šlechty předbělohorské buď vůbec neznala německy anebo jen nedokonale, a jestliže někteří její členové německy uměli a časem i němčiny užívali, nestávali se proto Němci. A třeba mezi tehdejší šlechtou v Čechách a na Moravě bylo několik znamenitých rodů německých (jako byli Šlikové, Thurnové a j.), jejichž členové měli vynikající účast v politických a náboženských zápasech českých stavů s habsburskou dynastií, byla přece národnostní povaha této předbělohorské šlechty rozhodně česká. A usnesením českého sněmu z r. 1615, že nikdo nesmí býti přijat za obyvatele země české, to jest za člena stavů českých, kdo neumí česky, bylo jen uzákoněno něco, co dříve bylo téměř samozřejmým pravidlem.

Pro názor, že husitskou revolucí byl oslaben český

živel v českém státě, nepodává tedy skutečný vývoj národnostních poměrů v pohusitských a předbělohorských Čechách ani nejmenší opory, naopak vyvrací jej dokonale. A v rozporu neméně příkrém se skutečností je tvrzení, jakoby husitská revoluce byla zavinila ochabnutí českého *národního vědomí*. Není, pokud vím, sporu o to, že národní vědomí české právě za husitské revoluce nabylo nebývalé síly, jaká se v tehdejší době jinde sotva vyskytovala. Již před šedesáti roky znamenitě to vystihl vynikající německý historik Bezold, důkladný znatel dějin husitských, krásnými a již u nás nejednou citovanými slovy: „Hrdost na vlastní národnost, žárlivé střežení její cti, radostná oddanost národní věci jsou zejména za prvních let válečných význačnými rysy hnutí husitského, které na každého nezaujatého pozorovatele činí radostný a mohutný dojem... Český husita měl vlast, na niž byl hrd; jak hluboko pod ním stály po té stránce zástupy jeho německých nepřátel! A jeho srdce necítilo jen smutek z osobních nehod nebo neštěstí města jeho nebo vsi rodné — ono chvělo se hněvem a bolestí, pomyslí-li na potupu jeho národu učiněnou, v trpkém bolu želelo utrpení a úpadku své staroslavné zlaté vlasti“. K tomu možno jen dodat, že národnímu vědomí husitských Čechů dodávalo neobyčejné síly zvláště také přesvědčení, že bojuje za velikou myšlenku, za prospěch všeho křesťanstva, za čistou pravdu zákona božího, k jejímuž hájení a šíření byl národ jeho povolán od Boha Husem. Přesvědčení, že bylo jim dáno poznati před jinými národy čistou pravdu boží a zjednati aspoň ve svém národě platnost základním předpisům Zákona božího, nevzdávali se Čechové ani později, když české hnutí náboženské pozbylo své prvotní živelné síly. A vystoupení Lutherovo nejen jich nezviklalo v tomto přesvědčení, nýbrž naopak je v nich velmi posílilo, poněvadž se většinou — nezcela neprávem — domnívali, že se působením Lutherovým sami dosavadní nejzarytější odpůrcové husitství Němci začínají obracet k pravdám hlásaným již dávno věrnými Čechy, zvláště Husem.

Nelze-li popíráti, že náboženským sblížením, jež nastalo reformací Lutherovou mezi husitskou většinou

českého národa a jeho německými sousedy, podstatně se uvolnilo dřívější napětí českoněmecké, ustupující přátelským stykům českých stavů podobojí se stejně smýšlejícími stavy sousedních zemí německých, že také v zemi samé ochabl odpor Čechů proti německému živlu, a tím se uvolňovala cesta novému přílivu německých přistěhovalců do Čech, nesluší na druhé straně přezíratí, jak velice úspěch luterství mezi Němci vzpružil národní hrdost Čechů podobojí, uče je tím více ceniti vlastní husitskou minulost. A právě pýcha na tuto minulost a oddaná láska k jejímu dědictví jistě podstatně přispěly k tomu, že Čechové podobojí neutonuli v moři luterství, jakkoli silně na ně působilo, že si přes všechny mocné vlivy cizí dovedli zachovati svou náboženskou svéráznost. Jejím formálním výrazem je zvláště „Česká konfese“ z r. 1575, k níž se přiznávali jak stoupenci vlastní strany podobojí, tak i Bratří a k níž nepřestávali lnouti s dojemnou láskou ještě dlouho po převratu bělohorském, vzpírajíce se i ve vyhnanství přijmouti prostě cizí vyznání svého nového okolí, třeba blízko příbuzné jejich vlastnímu. Že Čechové podobojí ani v rozhodném boji o své náboženství, v němž za spojence měli své odvěké národní odpůrce, nijak nepozbyli živého cítění národního, a to cítění zbarveného přímo protiněmecky a slovansky, dokazují vedle četných jiných dokladů, z nichž dokladem nejvýmluvnějším a nejskvělejším je všechna činnost J. A. Komenského, zvláště spisy předního představitele těch českých utrakvistů předbělohorských, o nichž se Pekař domnívá, že se dali takřka pohliti německým luterstvím, a jimž proto nechce přiznati název novoutrakvistů, trvaje na tom, aby se nazývali — takřka proti své vůli — prostě českými luterány: M. Pavel Stránský. Jeho „Okřik na nedbalého Čecha“ z r. 1618 nezadá svým ostře protiněmeckým duchem ani Dalimilovi ani husitským manifestům z počátku husitské revoluce. A znamenité latinské dílo Stránského „O státě českém“ vydané r. 1634, z jehož každého takřka řádku dýše neobyčejně silné národní vědomí české a vroucí láska k české řeči, k českému národu a českému státu, stalo se — jak jsem jinde napsal (Nár. vývoj 50) —

„takřka evangeliem českého nacionalismu, z něhož dychtivě čerpali poučení a posilu jak pobělohorští, přísně katolicky smýšlející vlastencové čeští, zejména jesuita Bohuslav Balbín, tak z moderních ti, kdo v minulém století sváděli těžké boje za české státní právo“. Že se silné národní vědomí, jež se ozývá ze spisů Stránského, nevyskytovalo jen u jednotlivců, nýbrž bylo společné tehdejší české šlechtě, převážnou většinou protestantské, dokazuje známý zákon na ochranu českého jazyka z r. 1615. Zákon ten zajisté podává jasné svědectví o tom, že ani společný postup s Němci v boji za svobodu náboženskou neudusil v Čechách národního vědomí ani jich neodvrátil od rozhodné obrany jejich jazyka a národnosti proti nebezpečí, které jim hrozilo z přílišného vzrůstu německého živlu v Čechách.

Není pochyby, že německý živel v Čechách byl, jak Pekař s lítostí připomíná, luterstvím nemálo posílněn. „Mohutný rozmach duchovního života v Německu podnícený luterstvím, působil zajisté — cituji zase svůj Národnostní vývoj str. 47 — nemálo na národní vědomí Němců v zemích českých. Možno dáti za pravdu názoru, že luterství se stalo duchovním pojítkem většiny Němců z království, ba i tmelem, jímž pevněji než dosud byli k sobě upoutáni Němci čeští se svými zahraničními soukmenovci. A také je asi pravda, že od doby Přemyslovců až po naše dny nic tak rozhodně nepůsobil na posílnění německství u nás jako učení Lutherovo“. Ale to vše nelze přece dávatí za vinu husitské revoluci, nechceme-li tvrdit, že bez ní nebylo by nikdy došlo k luterské reformaci. I bez husitské revoluce bylo by luterské hnutí působilé stejně na Němce v českých zemích. A byl by nadto chyběl velmi důležitý činitel, jenž podporoval srůstání aspoň některé části českých Němců s českým prostředím státním a národním, společný zájem náboženský s husitskými Čechy, jenž vedl k společnému postupu těchto Němců v boji proti společnému nepříteli, jímž byla katolická dynastie Habsburků. Takto však bylo možné, že se velikého zápasu, jež na zač. XVII. stol. podstoupili čeští stavové se svou dynastií, zúčastnili vynikající měrou s velikou horlivostí a obětavostí jednotliví mužové.

německého rodu, zejména Thurn a Šlik. Nesluší dále přezíratí skutečnost, významnou zvláště s hlediska naší dnešní myšlenky státní, že proniknutí luterské reformace na Slovensko mělo za následek tak těsné sblížení Slováků s Čechy, jakého nebylo předtím od doby říše velkomoravské ani velmi dlouho potom. Stalo se to tím, že Slováci, kteří dotud byli od Čechů odpuzováni jejich kacířstvím, nyní se jim v tom přijetím luterství sami připodobnili. „Stejně přesvědčení náboženské a společné náboženské ideály a snahy — napsal jsem v Národn. vývoji 53 — sblížovaly Čechy a Slováky v posledních desetiletích před bitvou bělohorskou tak, že žili téměř společným životem duchovním. Zde třeba hledati také kořeny silného a hlubokého vědomí národní jednoty československé, které mezi slovenskými evangelíky nepřestávalo žíti ani v době pobělohorské, nýbrž se udrželo až do doby našeho národního obrození“.

Máme-li to vše na mysli, sotva pochopíme, jak možno mluvíti o oslabení životní síly českého národa a jeho národního vědomí husitskou revolucí. Mám naopak za jisté, že husitská revoluce životní síle českého národa i českému vědomí dala mohutnost nebyvalou, která našemu národu pomohla vítězně překonat i všechny těžkosti a nebezpečí, do nichž byl uvržen Bílou horou. V své lidové přednášce, proslovené v červenci 1918 (vyšla v Naší době 1928) vyslovil jsem na konec přesvědčení, že oběť, kterou jsme husitskou revolucí přinesli lidstvu, nebyla ani pro nás marná. „Myšlenka — řekl jsem dále — pro niž jsme se obětovali tak, že jsme bezmála propadli zkáze, zase nás vzkřísila k novému životu. A právě husitská naše minulost, povznášejíc naše sebevědomí, dávala a dává nám sílu k novým a novým bojům . . . Posilňujíc svým příkladem naši odvahu a zjednávajíc nám svými činy úctu vzdělaného světa, podávají nám tak Hus, jeho stoupenci a následovníci přes pět století pomocnou ruku na příkré a svízelné cestě našeho národa v lepší a skvělejší budoucnost“. Přesvědčení vyjádřeného těmito slovy, jež jsem pronesl čtvrt roku před obnovením naší státní samostatnosti za účelem každému patrným, nemohu

se zřící ani dnes po 17 letech nových životních zkušeností a nových svědomitých úvah o naší minulosti. Proto také nemohu upřítí velikou míru oprávněnosti slovům, jimiž nedávno J. Slavík, ovšem svým rozhodnějším způsobem, vyjádřil svůj názor na tuto stránku husitské revoluce (Husitská revoluce str. 122). Soudí, že husitská revoluce mnohonásobila síly národa tím, že budila k účasti ve veřejném životě všechny vrstvy. Tím prý se vysvětluje nejen současný úspěch revoluce, ale i další odolávání národa německému vlivu. Jestliže v dalších stoletích znovu silně germanisace pokročila, není prý možno tvrditi, že to je následek husitství. „Mám za to — píše Slavík dále — že závěr musí vyzníti zcela opačně. Jestliže po těch výsledcích, kterých dosáhla v otázce národnostní husitská revoluce, přece německý živel se u nás značně rozmohl, tím hůře by to bylo dopadlo — nebýti husitské revoluce. Ne proto jen, že zbavila města německého živilu, ale že dala národu na dlouhou dobu dokonalejší formu, než měl německý národ. Odolávali jsme Němcům, poněvadž jsme byli národním uvědoměním dále. Nezahynuli jsme, i když po Bílé hoře národ byl zbaven šlechty a většiny své městské inteligence“. Třeba bychom nemohli přijmouti všechna tato odvážná tvrzení Slavíkova bez výhrad, musíme, myslím, uznati, že je v nich mnoho pravdy. A třeba bychom nemohli a nechtěli tvrditi — ani Slavík toho netvrdí —, že bychom bez husitské revoluce ztěží byli odolali úplné germanisaci, smíme snad — třeba s trochou nadsázky — říci, že bychom bez husitské revoluce byli možná zůstali skoro jen česky mluvícími Němci, neboť teprve husitská revoluce vtiskla našemu národu, jeho povaze a vzdělanosti zvláštní osobitý ráz, který jej odlišuje od národů jiných a zejména od jeho německých sousedů.

b) Sociální účinky husitské revoluce.

Zcela nepřiznivý je také soud Pekařův o účincích husitské revoluce na *sociální poměry* našeho národa. Uznává sice, jak jsme viděli, že působením husitské revoluce došlo nejen v městech tábořských, nýbrž

i v Praze a městech strany pražské k ovládnutí obcí nižšími vrstvami, dotud z politické moci vyloučenými, a že městská demokracie zvítězila nejen v jednotlivých obcích, ale ovládla největší část země. Ale toto uznání oslabuje jednak upozorněním, že tento proces zasáhl jenom svobodná města královská, nikoli města poddanská, jednak tvrzením (I. 193), že „vstoupení král. svobodných měst na sněm zemský bylo podobně jako u nižší šlechty připraveno starším vývojem nebo dáno situací“. Revoluce prý tedy v tom „nepřivodila žádné změny, jež by předstihla vývoj ústavní v jiných zemích střední Evropy na jihu a na západě. Spíše se zdá, že jej teprve dohonila“. I v pozdější polemické poznámce, namířené proti Bartošově domněnce o vlivu Marsilia z Paduy na sociální obsah husitství (IV. 194), opakuje Pekař, že „velká role a svoboda měst od r. 1420 byla připravena vývojem starším doma i v sousedství“, ale doznává, že „ostatek byla dílem vítězné revoluce i bezkráloví jí vynuceného“. Vysloviv domněnku, že „na Prahu možná působil snad i příklad komun italských“, praví, že „v Táboře o ideálu theokratické republiky rozhodly motivy náboženské, ne politické nebo sociální“.

„Nejzlobnější“ po stránce sociální byly podle Pekaře (I. 197) výsledky válek husitských, jak prý se uznává obecně, pro sedláka. Z části prý to zavinilo i plné vyvrácení panství církevních husitskou revolucí, „Jejich množství a rozsah — uznává Pekař — přispěly jistě především k sesvětáčení církve a budily právem odpor“. Ale mělo prý to i dobré stránky. Na statecích církevních prý se poddaným vedlo lépe, neboť „pán duchovní nemohl přece zapomínati zcela na příkazy křesťanské lásky a shovívavosti“. Také prý statky ty bývaly lépe spravovány a lépe se na nich hospodařilo. „Ve válce a po válce se octly zničené církevní statky většinou v rukou panstva — od té doby teprve mohl vzrůst v zemi velký panský velkostatek, jehož nároky na poddané se utužily“. „Ať již soudíme — píše Pekař dále — o politické nebo společenské hodnotě zboží duchovenských jakkoli, výsledek — že totiž revolucí stali se právě páni mocnějšími a poddaný lid zá-

vislejším — byl v ironické protivě k tomu, co plnilo sny Tábora vznikajícího. I jiný důsledek, jenž souvisel s převratem, že panská šlechta nabyla vůči koruně moci nebezpečné, nebyl na prospěch státnímu životu v budoucnosti“.

Tyto Pekařovy úvahy o sociálních účincích husitství vynucují si především zásadní, takřka methodickou poznámku, kterou možno vztáhnouti i na jeho ostatní úvahy o následcích husitské revoluce. Je zřejmo, že Pekař postupuje v svém usuzování jinak tam, kde sám zjišťuje po revoluci husitské změnu příznivou v našich poměrech (počeštění měst, osvobození nižších vrstev městského obyvatelstva, vzrostlá moc stavu městského), a jinak tam, kde se objevuje změna nepříznivá (zhoršený stav lidu poddaného, přílišný vzrůst moci stavu panského a j.). V prvním případě ony příznivé změny vysvětluje přirozeným vývojem, tvrdě, že by k nim bylo došlo i bez husitské revoluce, v druhém případě všechnu vinu svaluje prostě na tuto revoluci. Myslím, že takto nelze dospěti k správnému a spravedlivému ocenění dobrých i zlých účinků husitské revoluce. Naopak v obou případech třeba pozorně zkoumati, zda a pokud změny nastalé za husitské revoluce nebo po ní jsou přímo dílem této revoluce či plodem přirozeného vývoje, třeba revolucí více nebo méně zrychleného, zdrženého nebo pozmeněného. Při tom pak třeba srovnávati poměry pohusitské jak s tím, co bylo u nás před válkami husitskými, tak zejména s tehdejšími poměry jiných zemí středoevropských, zeměpisně a kulturně nám blízkých. Řekl-li jsem však v své přednášce z r. 1918, již častěji vzpomenuté (str. 27), že „stav našich vědomostí o těch otázkách nedopouští provéstí takové srovnání zcela přesně a spolehlivě“, mohu to opakovati i dnes, poněvadž naše vědomosti o těch věcech jsou stále nadmíru kusé. Proto i věcný základ přísných soudů Pekařových je dosti vratký. Ale také mé poznámky k nim, třeba byly založeny na mnohaletém soustavném studiu těch otázek, nikterak nemohou a nechtějí se vydávati za poslední slovo o nich.

S tím, co Pekař píše o vzrostlém významu měst českých za husitské revoluce i po ní, možno celkem

souhlasiti. I v tom sluší mu dáti za pravdu, že zjev ten nebyl jen dílem husitské revoluce, nýbrž zároveň plodem přirozeného vývoje, jež postihujeme i v jiných zemích. Ale nebylo by zajisté správné — Pekař toho také nečiní — upírati husitské revoluci všechnu zásluhu o tento příznivý vývoj, a dokonce domnívati se, že bez ní byl by ten vývoj zjednal městům postavení ještě příznivější. Vyslovil jsem se o tom již v své přednášce z r. 1918 a mohu zde prostě opakovati svá tehdejší slova: „Ačkoli nelze tvrditi, že by poměrně významné postavení městského stavu v českém veřejném životě doby předbělohorské, jímž se české poměry společenské prospěšně liší na př. od poměrů polských a uherských, bylo zásluhou hnutí husitského, sluší aspoň přiznati, že husitství příznivý vývoj stavu městského nejen neochromilo, nýbrž jej podporovalo. Je to tím významnější, že v městech samých dopomohlo k vítězství zvlášť lidovějším a národnějším“.

Také názor Pekařův, že se po husitské revoluci a patrně také jejím působením zhoršil stav selského lidu poddaného, je zajisté správný. Slavík arci v své knize o husitské revoluci (str. 116) prohlašuje za nedorozumění, tvrdí-li se, že sedlák před válkami husitskými byl na tom lépe než po válkách husitských. A ukazuje (str. 46), že jako u nás po těchto válkách dějí se v té době nebo mnohem dříve pokusy omeziti osobní svobodu sedlákovu také jinde, nazývá metodologickým omylem, domnívá-li se někdo, že zákony omezující volnost stěhování obyvatelstva jsou měřítkem společenské úrovně obyvatelstva. Omyl ten vysvětluje anachronistickým přenášením ideálu svobody do středního věku, jemuž byl cizí, a poučuje nás, že pro středověkého sedláka osobní a majetková bezpečnost měla větší cenu, než osobní svoboda, kterou prý proto ochotně obětoval, aby dosáhl oné bezpečnosti. Proto prý (str. 121) v starší době přiměřenějším měřítkem k posouzení sedlákova postavení je bezpečnost jeho osoby a majetku než „osobní svoboda, jejíž hodnota se během času měnila“. Po té stránce shledává mezi dobou předhusitskou a pohusitskou rozdíl velmi patrný. Jestliže (prý) Karel IV. musil napomínati šlechtu, aby barbarským

způsobem netrestala poddané (na př. vypichováním očí), v době Jiříkově, třebaš neklidné, nenajdeme nic podobného. I Slavík nicméně uznává (str. 116) za nepochybné, že „husitská revoluce jako každá revoluce přinesla nesmírné bědy sedlákům“.

Třeba bychom byli ochotni přisvědčiti tvrzení Slavíkovi, že v starší době osobní a majetková bezpečnost měla pro sedláka větší cenu než osobní svoboda, nemůže nás chabý důvod jím uvedený přesvědčiti, že po té stránce bylo sedlákům lépe za Jiříka Poděbradského než za Karla IV. A také, myslím, nesluší tak podceňovati význam postupného omezování osobní svobody selského lidu. Z rostoucí nesvobody, třeba snad nebyla hned příliš těžce pocítována, rodilo se postupné zvyšování povinností lidu poddaného a vůbec všestranné zhoršování jeho postavení. Jistě omezování osobní svobody lidu poddaného, utužování jeho závislosti na vrchnostech, nelze pokládati za zjev příznivý. Ale bylo by nesprávné dávatí jej za vinu husitské revoluci. Právem zajisté Pekař před lety, potíraje thesi Masarykovu, že omezováním osobní svobody selského lidu zpronevěřil se český národ původnímu programu husitského hnutí, upozorňoval na to, že to je zjev, s nímž se v oné době setkáváme téměř ve všech zemích a ježž proto nelze uváděti v takovou souvislost s husitstvím, jak to činil po příkladu Palackého Masaryk. A v přednášce z r. 1918 (Naše doba 1928, str. 281) jsem o tom pověděl několik slov, jež i zde mohu opakovati: „Jakkoli nelze popírati, že hnutí husitské svými následky bezděky podporovalo tento nepříznivý vývoj, bylo by zcela nesprávné domnívati se, že ono jej zavinilo. Svědčí proti tomu také skutečnost, že k stejnému a namnoze tužšímu omezení osobní svobody lidu poddaného došlo skoro současně i v jiných zemích evropských, na př. v Polsku a v Uhřích. Husitství tedy nezavinilo nepříznivého vývoje poddanských poměrů v Čechách, ale také mu nedovedlo zabrániti . . . Síla hmotných zájmů a potřeb, působení starých tradic i obecných poměrů hospodářských a sociálních byly patrně mocnější než vznešené mravní zásady, k nimž se hlásilo husitství“. Ale dodal jsem, že na otázku, zda tyto zásady aspoň

poněkud nepřispěly k zmírnění selského poddanství, k lidštějšímu nebo křesťanštějšímu nazírání vrchností na poddané, možno po mém soudu odpovědět kladně. Za důvod jsem uvedl, že se v selských řádech, vydávaných českými vrchnostmi až do pol. XVI. stol., zračí zcela jiný, lidštější názor na práva a povinnosti poddaných, na jejich poměr k vrchnostem, než v řádech pozdějších, cizími — zejména renesančními — vlivy proniknutých. A projevil jsem názor, že „svrchované významné a v tehdejší době snad docela ojedinělé ustanovení slavného Majestátu Rudolfova z r. 1609 a současného Porovnání mezi stavy, jímž se poddaným přiznává volnost hlásiti se k jinému vyznání než vrchnost, smíme snad vysvětlovat aspoň poněkud také působením ušlechtilých tradicí husitských“.

V téže přednášce z r. 1918 (str. 279) jsem se také vyslovil proti názoru, již tehdy rozšířenému, s nímž jsme se potkali také u Pekaře, jako by statky církvi odňatými byla se obohatila hlavně a snad výhradně vysoká šlechta, stav panský a jako by se právě tím byl tento stav domohl tak veliké převahy hospodářské i politické nad stavy ostatními. Přiznáváje, že se mnohé rody panské nesmírně obohatily statky církvi odňatými — nejvíce snad rod rožmberský zásluhou známého náčelníka strany podjednou pana Oldřicha z Rožmberka — zastával jsem názor, že tím nelze vysvětlovati potomní velikou moc stavu panského v Čechách. Upozornil-li jsem, že na Moravě, kde se církvi podařilo zachovati si většinu svého majetku, převaha stavu panského nad ostatními stavy světskými byla ještě větší než v Čechách, možno k tomu dodatí, že i v jiných zemích v našem sousedství, které neprožily nic podobného husitské revoluci, moc stavu panského byla na konci středověku a na začátku nové doby ne-li větší, jistě stejně veliká jako u nás. Ale jistě i další upozornění mé přednášky z r. 1918 zasluhuje, myslím, pozornosti, upozornění, že se válkami husitskými povznesl u nás hospodářsky a politicky nejen stav panský, nýbrž také, a to poměrně snad ještě více, stav vladycký. „Teprve za válek husitských a po nich — řekl jsem — stává se tento stav významným činitelem v životě veřejném, zjednává si zastoupení v nejvyšších

úřadech a soudech zemských, ano zasahuje do jednání sněmovního“. A dodal jsem, že mocný, ano někdy takřka rozhodující vliv stavu vladyckého nebo rytířského v Čechách na věci veřejné, který potrval celkem až do převratu bělohorského, byl zajisté z nemalé části následkem hnutí husitského, následkem nepochybně prospěšným, poněvadž se tím křížily oligarchické choutky stavu panského a v politice stavů českých zjednával si platnost živel obecnému lidu bližší, demokratičtější a národnější.

Celkem neváhám i dnes opakovati svůj úhrnný soud z r. 1918 (str. 282), že „nemáme práva souditi, jako by husitství bylo působilo škodlivě na sociální vývoj našeho národa“, poněvadž vedle některých účinků neprospěšných, jež bývají zhusta přeceňovány, mělo i některé účinky dobré, jež nebývají náležitě oceňovány. A ještě dnes „mám za to, že důkladnější studium příslušných otázek přinutí nás změnití běžný, celkem nepřiznivý soud o této stránce husitského hnutí ještě více v jeho prospěch“.

c) *Husitství a náš kulturní vývoj.*

Přímo zdrcující je soud Pekařův o působení husitské revoluce na kulturní vývoj našeho národa. V předmluvě k poslednímu (IV.) dílu shrnul tento svůj soud ve slova již výše uvedená, líčící, jak na konci válek husitských „země byla spuštěna, zbavena většiny památek krasoumy a dílen kulturních, ochuzena o největší díl inteligence i o možnost ji vychovati, podlomena ve své neobyčejné kulturní vitalitě, odcizena duchovnímu proudění evropskému, izolována a zmalicherněna v neplodných kněžských hádkách — aby na konec, ochuzena i zmatena i v hrdém sebevědomí národním, jež jí dalo před časy tolik duševní síly, hledala záchranu v německém protestantismu“, s nímž „cesta šla na Bílou horu“. V povšechné úvaze o husitství a českých dějinách, obsažené v díle III., klade Pekař (str. 324) mezi neblahými důsledky husitské revoluce na prvé místo skutečnost, že „podlomila osudně šťastný a slibný rozvoj našeho národa a to právě ve chvíli, kdy vyzbrojil se

a vyrůstal k pravé velikosti“. Co tímto podlomením šťastného a slibného rozvoje myslí, ukazují dřívější (str. 320) slova Pekařova, jimiž vyjadřuje svůj názor na „české duchovní vzepjetí před tvářící Evropy“ v době předhusitské, o němž prý nás plně poučily teprve studie posledních desíti, dvacíti let. „Víme (prý) dnes, že na př. v českém umění malířském a s ním v duchovní kultuře vůbec dosahovaly Čechy předhusitské úroveň Francie a Itálie, živíce vzory a podněty svými východ i celou starou Germánií, víme, že i ve vědě i literatuře, t. j. literatuře v národním jazyku, dosáhly vysokého stupně, vyššího než se tušilo dříve, chápeme, lépe než dříve, co znamenalo pro vzrůst vzdělání i sebevědomí českého, že Praha stala se sídlem císařství a velkým kulturním centrem střední a východní Evropy, kam slavná universita, bohatství a množství kléru, návštěva kostelů a jejich poklady svatých ostatků, velikost a výstavnost města, jehož pýchu hlásaly zlatem pokryté věže hradu pražského, lákaly z daleka cizince a poutníky...“ O něco dále (str. 324) mluví Pekař znova „o zcela neobyčejném duchovním a kulturním rozvoji Čech od doby Karlovy, o mladé energii, jež proudila zemí, budující sebevědomý a pokročilý národ, plnící universitu českými mistry, kostely a knihovny uměleckými a vědeckými díly, v tom rostoucí měrou i českými spisy a traktáty a v demokratickém sklonu svém povznášející k účasti v životě kulturním i malého člověka městského a venkovského...“ Kdežto prý tehdy „všude byla probuzená síla národní v nadějném vzestupu“, na konci husitské revoluce „země byla plna trosek všeho toho, co dřív bylo titulem její slávy, vydrancovaná a zchuzená, a co je nejbolestnější, zbavená toho imponujícího počtu intelligence, s nímž minulé generace vstoupila v zápas za osvobození a proslavení svého národa. Největší a nejlepší část toho byla ztrávena, vyčerpána, zničena revolucí a to v situaci, jež takřka vylučovala možnost nápravy nebo náhrady: kulturní ochuzení a zjaložení českého prostředí, zbaveného de facto myšlenkového ohniska university, která byla hlavním semeništem pokroků minulých, a odervaného od obrodného duchovního společenství románského jihu a západu, bylo ko-

nečným pocitem podivuhodného vzepjetí české odvahy . . .“ Dovolává se výkladu Palackého o tom, jak hynula zlomena revolucí kulturní energie česká v životě vědeckém, literárním a uměleckém, jak mizel duch pokroku a iniciativy, vytýká Pekař „k dolíčení toho úpadku“, že „Čechové slavící Husa jako světce své opravné myšlenky a svého historického boje, nezmohli se po celé století na spis o jeho životě a učení, spokojující se líčením, jež o jeho zápasu a utrpení na koncilu kostnickém napsal kdysi mladý průvodce jeho M. Mladenovic, že nepomyslili na to vydati jeho spisy, že o dějinách českých v době husitské poučovali se především ze sepsání kardinála římské církve (Eneáše Sylvia), téhož, jenž jako papež zrušil kompaktáta, nebo z díla Hájkova.“ K tomu, že utrakvisté zůstávali duchovně pozadu za katolíky, přispěla podle Pekaře (str. 326) „především nedůvěra prostředí kališnického k studiím humanistickým, k novému světu poznání a životní radosti, jež živila kulturní svět katolický“. Ještě „cizejší duchu humanismu a renaissance“ byla prý ovšem Jednota bratrská, jež „do budoucnosti zachránila sektářsky středověké ideály křesťanské“. Podobně na jiném místě (díl IV., str. 207) proti Palackého pojetí Tábora „takřka jako hlasatele programu rovnosti, volnosti a bratrství“, pojetí „tolik lichotícímu české národní pýše a naději“, zdůrazňuje Pekař, že „Čechové v době, kdy již humanismus a renaissance budovaly novou svobodnější kulturu, zanítili se vášnivě pro myšlenku založení slávu jména českého horoucím přilnutím k ideálům světa středověkého kat exochén“. Při tom mu zřejmě tane na mysli — jak napsal jinde (III., str. 318) — především „nauka tábořská ve své charakteristické podobě se svým od tohoto světa zlobně a nedůvěřivě odvráceným obzorem, se svou nenávisť ke vší učenosti lidské, mimo svět bible se odvažující, nenávisť k universitě i latinským školám, se svým pronásledováním vší velikosti a krásy světské, ať jde o dílo stavitelské, sochařské nebo malířské, nebo o hudbu, umělostí svou nad prostý zpěv lidový se povznášející, se svým zapuzením vší radosti ze života a spoutáním jeho puritanismem patrně omezeným, jenž hřích hříchů viděl v přestoupení šestého

příkázání, jenž ztratil tanec, ale i lepší oděv nebo pečlivější úpravu vlasů či vousů a řemeslo krejčovské měl za hříšné . . .“ Později, v XVI. stol., otevřel sice vývoj náboženský Čechy „dokořán vlivu luterství a kalvinismu“ a „druhý z nich (= kalvinismus) dal novou duchovní vzpruhu českému životu a to nejen náboženskému“, ale „ve chvíli, kdy na obzoru ukazovaly se známky vracejícího se kulturního rozkvětu, přišla katastrofa“.

Není pochyby, že v těchto přísných úsudcích Pekařových o kulturních škodách způsobených našemu národu je leccos pravdivého a správného, ale valnou většinou jsou velmi pochybné a z nemalé části zřejmě docela mylné. Jistě právem Pekař viní husitskou revoluci, že způsobila naší zemi mnoho kulturních škod, zničila množství uměleckých památek a zarazila činnost uměleckou, u nás předtím tak úrodnou. Sám však doznává (III., 316), že to byly „škody, s nimiž v středověku i dlouho později byla spojena každá válka domácí“,“ dodáváje ovšem, že by se z nich „země tak bohatá jako Čechy byla restaurovala snáze a rychleji, kdyby revoluce nebyla o svém ničitelském díle pracovala tak dlouho, tak záměrně a nelítostně“. Třeba bychom ničitelské dílo husitské revoluce odsuzovali stejně rozhodně jako Pekař, můžeme k tomu, v čem on sám zmírňuje svůj přísný soud, o něm dodati, že skutečné škody jím v oboru uměleckém způsobené nebyly přece takové, aby se mohlo říci, že se středověkých uměleckých památek u nás do nové doby zachovalo méně než v mnohých jiných zemích středoevropských, v nichž nebylo husitské revoluce. Je zajímavé, že na př. památek tabulového malířství z doby předhusitské nezachovalo se v žádné jiné zemi ani zdaleka tolik jako u nás, ač není pochyby, že i jinde toto malířství silně kvetlo. A nesluší zapomínati, jaké množství uměleckých památek doby předhusitské bylo zničeno v dobách mnohem pozdějších nejen válkami a vnitřními nepokoji, nýbrž nepochopením pozdějších generací pro takové památky. Vzpomeňme jen, o kolik starých uměleckých památek nás připravila doba josefinská a pozdější a kolik jich zaniklo nebo bylo zničeno ještě za naší paměti! A nezapomí-

nejme, že sama přísně katolická doba barokní nešetřila valně církevních památek uměleckých ze starších dob, s jejichž uměleckým vkusem se rozešla.

Pekařovo nadšené líčení vysoké úrovně našeho kulturního života v stol. XIV. má jistě dobrý základ. Ale v některých bodech zachází, zdá se mi, přece příliš daleko. Řekl bych, že sám se skoro trochu nakazil pýchou, kterou shledává u tehdejších našich předků, která podle něho, „nemajíc daleko do velikášství“, svedla náš národ k odboji proti obecné církvi. Tvrzení, že Čechy předhusitské dosahovaly v umění malířském a v duchovní kultuře vůbec úrovně Francie a Italie, musí se jeviti nadsázkou velmi odvážnou každému, kdo si srovná vývoj italského umění malířského od Giotta do Masaccia s vývojem soudobého umění českého, kdo si vzpomene, že vrstevníky skladatelů kroniky Dalimilovy, Alexandreidy, českých legend a veršovaných skladeb doby předhusitské byli v Itálii Dante, Petrarca a Boccaccio, kdo postaví vedle sebe nesmírné myšlenkové bohatství universitního života pařížského v stol. XIV. a podivnou chudobu i nepůvodnost duchovní činnosti na universitě pražské v prvních desíletích jejího trvání, dokud do ní právě husitství nevneslo símě samostatného, třeba cizími vzory podněcovaného, myšlení. Ale nadto sluší si dáti otázku, zda vysoká úroveň umění malířského a vůbec výtvarného v Čechách doby Karlovy byla plodem a dílem výtvarných schopností našeho národa, dílem jeho uměleckého úsilí a výrazem jeho uměleckého vkusu. Pochybuji, že by někdo znalý těchto věcí mohl se odvážit dáti na tuto otázku odpověď kladnou. Všechno téměř umění, jímž se naplnila Praha a Čechy doby předhusitské, bylo zajisté vytvořeno v podstatě a převážnou většinou cizími umělci (francouzskými, německými a j.), kdežto lidé domácí, a zejména lidé české národnosti, mohli v jeho vzniku míti účast jen podřízenou, a jistě ne vedoucí. Kolik známe u nás výtvarných umělců z doby předhusitské, jež možno přičísti k českému národu? A lze v tomto předhusitském umění zjisti třeba jen slabé prvky národně českého vlivu? Třeba bychom tedy s oprávněnou hrdostí vzpomínali uměleckého rozkvětu českého státu a zvl. Prahy v stol. XIV.,

musíme si býti vědomi toho, že to nebylo umění vyrostlé z národní půdy české, ba ani umění s ní hlouběji a pevněji srostlé, že jeho rozkvět způsoben byl uměle, vnějšími vlivy. Ani české písemnictví doby předhusitské, ačkoli nemálo svým bohatstvím a svou hodnotou převyšuje tehdejší písemnictví mnohých jiných národů v našem sousedství, na př. polského a uherského, nevytiká valně původností, ale jako dílo českých lidí, ovoce jejich snahy vyjádřiti vlastním jazykem cizí výtvořiny básnické a přizpůsobiti je českému myšlení a cítění, má jistě veliký význam a velikou hodnotu, ne-li s obecného hlediska světového, jistě s našeho hlediska národního. Také pražská universita měla dlouho po svém založení ráz nečeský, mezinárodní a národností valně většiny profesorů i posluchačů německý! Při tom tato předhusitská universita — jak jsem pověděl r. 1909 v své přednášce o dekretu kutnohorském — „nedovedla si zjednati významu v dějinách vzdělanosti ani zásluhy o rozvoj a pokrok lidského ducha . . . O skutečné činnosti vědecké, třeba jen ve smyslu středověkém, podle něhož takřka jedinou vědou byla theologie, o činnosti, která by směřovala k novým poznatkům a idejím, na pražské universitě v prvním období jejího trvání nelze vůbec mluviti. Přese všechny vnější lesky, přes veliký počet studentův i profesorů, které tehdy universita v sobě soustřeďovala, nevyšel z ní za celé XIV. stol. ani jeden znamenitější duch, který by byl značnější měrou přispěl k pokroku lidské vzdělanosti v jakémkoli oboru. Universita toliko rozšiřovala jistý pevně ustálený soubor vědomostí, vybudovaný vědou scholastickou, která v předešlých stoletích byla kvetla na universitách vlášských a francouzských, snahy po rozmnožení těchto vědomostí novými poznatky tu vůbec nepozorujeme . . .“ Teprve působením M. Jana Husi a jeho přátel na pražské universitě vítězí myšlenka svobodného hledání a zkoumání pravdy. Teprve tehdy universita dostala se v živý styk se svým českým prostředím, stala se duševní vůdkyní českého národa, k jehož duchovním potřebám do té doby byla netečná.

Příklad university Karlovy ukazuje názorně, jak ona mezinárodní a skoro docela nečeská vzdělanost, jejímž

sídlem se stala Praha Karla IV., mohla znenáhla proniknouti do českého národa, jím býti ztrávena a samostatně pěstována. Ale naznačuje také, že aspoň v tomto oboru právě husitství nejvíce přispělo k takovému ztrávení oné mezinárodní vzdělanosti národním prostředím českým, k jejímu znárodnění, počestění. Je pravda, že v jiných oborech husitství opravdu přerušilo skvělý rozvoj kulturního života v Čechách, nastalý za Karla IV.? Možno na př. říci, že husitská revoluce a jenom ona zarazila rozkvět, jež za Karla IV. prožívalo u nás umění výtvarné, zejména malířské? Nemýlím-li se, nastával již v pozdějších letech vlády Václava IV. patrný úpadek výtvarného umění v Čechách. Snad k tomu přispívaly také vzrůstající spory náboženské, ale vlastní příčinou bylo nepochybně to, že tehdy Praha přestala již býti politickým a kulturním střediskem německé říše a pozbývala víc a více svého vedoucího postavení v střední Evropě.

Vinu toho zajisté nelze svalovati na pozdější husitskou revoluci. Byl to prostě nutný následek skutečnosti, že na českém trůně neseděl již Karel IV., nýbrž jeho slabý syn Václav, že Václav, ač po otci dosedl také na trůn císařský, po čase (r. 1400) byl s něho sesazen, ale také stejně nutný následek toho, že rozmach českého živlu v Čechách a spojené s tím osamostatňování, znárodnování českého života duševního nesnášely se již dobře s postavením, jehož za Karla IV. dosáhly Praha a Čechy v říši, nepřestávající sice býti svatou říší římskou, ale víc a více se stávající „říší německé národnosti“. Zvláště názorným dokladem této hluboké změny je vývoj pražské university. (Srov. publikaci Hist. klubu „Dekret Kutnohorský“, vyd. 1909, str. 44.) Všude tehdy klesala stálým zakládáním nových universit frekvence universit starších, university všude se stávaly ústavy teritoriálními, zemskými, národními. Souviselo to s celým vývojem dějinným. Universální imperium stávalo se vždy více pouhou fikcí, s níž se neshodovala skutečnost, a těžiště vývoje se přesouvalo do teritorií, do států nesených myšlenkou územního nebo národního sebevědomí. Tento vývoj zasáhl i pražskou universitu. Mohla-li ještě za Karla IV. vzniknouti v Praze univer-

sita říšská, čím více onen vývoj pokračoval, tím pochybnější se stávala její existence. A stávalo-li se trvání takové university samo sebou stále nemožnější, zvyšována byla její nemožnost v tomto případě ještě tím, že sídlem této university byla Praha, město nabývající vždy rozhodněji českého rázu. Dekretem Kutnohorským z r. 1409 byl tedy jen dovršen přirozený, jistě neodvratný vývoj pražské university, jímž se ústav rázu universálně říšského stával víc a více ústavem zemským, národně českým. Ten vývoj by se nám jevil tím neodvratnějším, čím ochotněji bychom souhlasili s Pekařovým názorem, že naše města byla by se počestila i bez hnutí husitského, a to snad ještě důkladněji. Takové radikální počestění našich měst s Prahou v čele bylo by nejen znemožnilo trvání universálně říšské university v hlavním městě českém, nýbrž i nutně připravilo Čechy o vedoucí postavení v říši vůbec, postavení politické i kulturní.

Znárodnění, počestění kulturního života v Čechách, jež bylo podstatně urychleno a dovršeno husitským hnutím a pozdější revolucí husitskou, přineslo zajisté nejednu škodu českému státu a jeho hlavnímu městu, ale rozumně zajisté není možno dávatí to za vinu husitství, které jen radikálně urychlilo dosavadní přirozený a proto snad neodvratný vývoj. Svým radikalismem arci husitská revoluce nesporně zvětšila nemálo škody, které tímto vývojem vznikaly kulturnímu životu v naší zemi. Sotva lze popíratí, že byla na dlouho — podle Pekařových slov — „podlomena ve své neobyčejné kulturní vitalitě, odcizena duchovnímu proudění evropskému, izolována“, ale těžko možno přisvědčiti tvrzení, že země, v níž celý téměř národ s hlubokou opravdovostí zabýval se — třeba v duchu doby — nejvážnějšími otázkami lidského života, v níž řada českých lidí ve snaze o jejich řešení osvědčovala překvapující vzdělání a nadání, vědomosti i schopnosti, v níž prostý sedlák jihočeský Petr Chelčický psal svá znamenitá díla vzbuzující ještě dnes živý zájem vzdělaného světa, byla „zmalicherněna v neplodných hádkách kněžských“. Možno sice českému duchovnímu životu té doby vytýkati nezdravou jednotvárnost, sou-

středění veškeré téměř duševní energie národa na otázky theologické, ale malicherným tento život nazývati zajiště nelze. Že tato jednostrannost znemožňovala rozvoj jiných stránek kulturního života národního, nebo jej přímo ubíjela, je na snadě.*) Ale zcela nesprávné a přímo nepochopitelné se mi zdá, líč-li se věc tak, jako by toto ochuzení českého kulturního života, to jeho odcizení duchovnímu proudění evropskému, bylo trvalo nepřetržitě až do Bílé hory a bylo se projevovalo trvalým žalostným úpadkem české vzdělanosti ve všech téměř oborech. Nelze a také není třeba dokazovati tu nesprávnost tohoto pojetí vývoje českého kulturního života, české vzdělanosti, od doby husitské do Bílé hory podrobným rozbořem jednotlivých stránek toho vývoje. Stačí zajisté několik zběžných poznámek.

Není, tuším, pochyby, že nejzhoubněji působila husitská revoluce na vývoj *umění výtvarného*. Nejen zničení tolika vzácných uměleckých památek, zastavení činnosti tolika dílen uměleckých, nýbrž i zásadní odpor proti umění a přerušení všech styků s uměleckým životem cizím, mělo tu jistě velmi zhoubné účinky. Ale tento stav netrval tak dlouho, aby byly oprávněny žaloby Pekařovy na pohromy, způsobené v tomto oboru husitskou revolucí. Vizme jen, jak se naši přední historikové umění vyslovují o této věci. V stati o architektuře doby gotické, napsané pro Dějepis výtvarného umění v Čechách (I., 1931, nákl. Mánesa), zmiňuje se V. Birnbaum (str. 142) o úplném ustání stavební činnosti za válek

*) Obecnou platnost představě o zhoubném účinku husitské revoluce na kulturní život našeho národa ovšem nelze přiznati. Na doklad toho možno tu uvést odborný úsudek R. Jakobsona v závěru jeho Úvah o básnictví doby husitské (Slovo a slovesnost II. 1936), kde se praví: „Rytmičský rozbor poesie husitské doby ukazuje, jak by ukázalo i zkoumání ostatních složek básnické struktury, pochybenost tradičního tvrzení, že „doba neměla smyslu uměleckého“ — tvrzení, které zaměňuje podřadné, služebné postavení estetické funkce s její nepřítomností. Vychází na jevo, že i taková podřadná jednotka v celkové soustavě kulturních hodnot této historické etapy je přímým nositelem jejího vývojového pathosu a výmluvně dosvědčuje její pronikavě novotářský, převratný ráz. I na tomto malém a podřadném kulturním úseku pozorujeme, jak nezkratně ničivý duch revoluční doby je zároveň duchem tvořivým, nutně nesoucím náznaky nového řádu“.

husitských, ale dodává, že toto přerušení nebylo dosti dlouhé, aby mohlo mít pro naše stavitelství následky přímo katastrofální. I po válce sice pozorujeme stavební činnost v celku nevelkou co do rozsahu a málo významnou co do tvůrčí iniciativnosti. Ale přece již v padesátých a ještě více v šedesátých letech vzrůstá počet staveb. „Vidíme“ — praví Birnbaum (str. 144) — „kterak rušivé následky válek husitských stále více mizejí a kterak se připravuje nový umělecký rozmach, který pak nastává za Vladislava Jagelonce a obohacuje naši uměleckou historii o řadu děl, jež náležejí k jejím nejskvělejším kusům“. „Zdá se“ — pokračuje Birnbaum — „jako by vladislavská doba počtem, rozmanitostí a bohatstvím svých výtvorů zastíňovala i dobu Karlovu“, ale rozdíl mezi nimi je podle Birnbauma v tom, že v době vladislavské Čechy ve vývoji umění nezaujímají „přednostního postavení“ jako v době Karlově, nýbrž „spokojují se postavením rovného mezi rovnými, toto postavení však zaujímají čestně a s plným oprávněním“. Jak Birnbaum dále (str. 156) upozorňuje, vyznačuje pražskou architekturu pozdně gotickou její téměř výhradně světský ráz; dodává, že to „nepřekvapuje, neboť doba karlovská opatřila Prahu takovým množstvím kostelních budov, z nichž většina přečkala husitské bouře, že nejevila se potřeba nových staveb“. A jinde, v úvodě k době gotické (str. 97), poznamenává Birnbaum stručně, že na konci XV. stol. u nás „dochází k prudkému zdvihu kulturní vůle, který po druhé dosahuje bezmála osvětové výše doby Karlovy . . . A když potom odumřela gotika v přívalu renesančního romanismu, vyznávají náboženské Čechy, byť pozdě a na krátko, ideály umění odnábožněného“.

V kapitole o gotické plastice píše sice Pečírka (str. 230), že „husitskými válkami byl rázem ukončen skvělý rozvoj českého sochařství“ a že po husitských válkách sochařská tvorba v Čechách, odcizená domácí předhusitské tradici výtvarné, navázala na současnou produkci zemí sousedních a stala se v zásadě závislou na vývoji sochařství německého. Ale poučuje nás (str. 236), že se v Čechách zachovalo „několik set soch a reliefů z doby 1434—1530“, a projevuje názor, že produkce

časem přibývalo a že tudíž doba vladislavská byla „bohatší na sochařskou tvorbu, než období pohusitské i doba Jiříkova“. A dále (str. 238) píše: „Se skvělým rozmachem stavitelství doby vladislavské rozvila se do pozdního květu i stavební plastika. Bohužel právě její nejvýznamnější a největší soubory vzaly za své.“

O české malbě téhož období píše v témž díle (str. 346) prof. Matějček, že kulturní izolace Čech za válek husitských měla za následek, že „Čechy žijící umělecky v tradici předhusitské, zameškaly včasné spojení s cizinou, která se zatím dopracovala nové umělecké základny“. Dále však (str. 348), zmíniv se o „ojedinělých výpadech k navázání uměleckých styků s ostatní Evropou“, o nichž svědčí některé památky z doby okolo r. 1460, praví, že „teprve v době okolo r. 1470 byly, jak se zdá, otevřeny závory, dělící Čechy od ostatního světa“, a že „tehdy počalo se valiti do Čech širokým proudem umění německé, samo již nizozemskými vlivy nasycené a slohově odrůzněné. Tehdy začaly chápati Čechy realistické záměry souvěkého západoevropského umění, tehdy počaly usilovati o dohnání Evropy. Odkázány na přejímání z druhé, třetí ruky, nemohly ovšem v umělecky ochablé práci vytvořiti více než umění provinciální“. K této povšechné charakteristice české malby z konce doby gotické, připojuje Matějček zajímavou výhradu: „Stojíme tu před velikým, dosud ani nesebraným, tím méně roztržiděným a ohodnoceným materiálem obrazů deskových, v němž je zatím spolehlivá orientace obtížná“. A poznamenává pak ještě, že produkce rostla s dobou a že na sklonku XV. stol. „nebylo většího města v Čechách, kde by nebylo dílen malířských, obstarávajících potřeby kostelů a klášterů, znovuzřizovaných novými patrony“. Tento výklad Matějčkův možno doplniti upozorněním, že ani za válek husitských neustala tvorba malířská, jak o tom svědčí četné české i moravské památky tabulové i knižní malby, v nichž doznívá sloh z počátku století. I husitští předáci dávali si zdobit knihy, tak si táborský hejtman Filip z Padeřova dal v l. 1432—5 zhotovit zdobenou bibli. Památek malířských a zejména rukopisů se z doby kolem r. 1430 zachovalo značné množství. Slohově jsou ovšem konser-

vativní, přimykající se tvarově k umění první čtvrtiny XV. stol. Nelze-li po pravdě tvrditi, že války husitské nezarazily u nás tvorby výtvarně umělecké, je naopak třeba míti na mysli, že její úpadek nastal u nás již před válkami husitskými*) a že i bez nich byly by Čechy ztratily své vůdčí postavení v uměleckém životě střední Evropy.

Uvedené odborné úsudky historiků umění dokazují zajisté zcela jasně, že husitská revoluce ani v oboru umění výtvarného, proti němuž se tak prudce obracela, nepůsobila úpadek tak hluboký a trvalý, jak by se mohl domnívat neinformovaný čtenář Pekařova černého líčení. Vidíme, že ještě v době, kdy husitství původního rázu bylo v zemi živlem vládnoucím, dochází k novému rozkvětu umění výtvarného v Čechách, jenž se dosti blíží rozkvětu doby Karlovy. Vidíme, že i v této době domněle naprosté izolace českého kulturního života působí na rozvoj výtvarného umění našeho silné vlivy cizí, německé i jiné, zvláště nizozemské, k nimž se potom přidružují vlivy italské. Netřeba ani připomínati, že v pozdější době habsburské o jakékoli izolaci Čech v oboru umění výtvarného n lze vůbec mluvit. Je zajisté obecně známo, jak mocné byly tehdy vlivy renesančního umění italského a později také vlivy umění nizozemského na uměleckou tvorbu v Čechách předbélhorských a jak bohatá a umělecky hodnotná byla tato tvorba v době, kterou nám Pekař líčí jako dobu naprostého úpadku, zaviněného prý husitskou revolucí, a zároveň naprosté odloučenosti od zúrodňujících vlivů ciziny.

Ani v jiných oborech vzdělanosti nebyly škody, způsobené husitskou revolucí, tak hrozné a netrvaly tak dlouho, jak by vysvítalo ze žalobného výkladu Pekařova. Pražská *universita*, kterou bychom s Pekařem mohli nazvat „myšlenkovým ohniskem a hlavním se-

*) V. KRAMÁŘ vyslovuje se o tom v závěru své stati „La peinture et la sculpture du XIV. siècle en Bohême (L'art vivant IV., 1928, str. 215): „En somme, on voit que l'art tchèque, avant même que les guerres hussites fussent venues interrompre pour un temps son évolution, avait déjà perdu le sens de la vie et du progrès qu'il avait acquis.“

meništěm pokroků minulých“, kdybychom měli na mysli rušnou dobu husitského hnutí, nikoli skvělou, ale myšlenkově chudou dobu předchozí, utrpěla zajisté husitskou revolucí těžké ztráty. Ve své přednášce o Dekretu kutnohorském z r. 1909 přiznal jsem, že pozdější doba husitská je skutečně dobou úpadku pražské university. A upozornil jsem zároveň, že „vedle příčin obecných, které působily i jinde“, bylo příčinou toho především „zcela mimořádné postavení, v němž se ocitl národ český svým odbojem proti obecné církvi“. Neboť „universita starého způsobu, spjatá nerozlučně s katolickým názorem světovým, nemohla prospívat v národě, jehož převážná většina se tomuto názoru více nebo méně odcizila. Vytvořiti však nové vysoké učení na změněných základech byl úkol příliš těžký, na nějž nestačily síly malého národa, vyčerpaného dlouhým bojem za víru a zmítaného převraty“. K tomu jsem pak ještě dodal, že „co u nás způsobilo husitství, k tomu došlo o něco později působením humanismu a reformace také jinde: „Stará universita sřítla se v prach a na jejích troskách bylo třeba budovati universitu novou.“ I dnes myslím, že nesporný úpadek pražské university, nastalý po mohutném rozmachu její činnosti v době Husově, byl způsoben nejen husitskou revolucí, nýbrž také přirozeným vývojem, jenž by i bez této revoluce byl tak jako jinde vedl k rozkladu staré university. Ostatně nepozbyla činnost pražské university ani husitskou revolucí svého významu a také její styk s ostatním světem docela nepřestal. V čtyřicátých letech XV. stol. zase nejen na ní studovalo dosti mnoho cizích studentů, nýbrž tu působili i někteří bakaláři a mistři, přišlí z cizích universit (zvl. z Vídně, Lipska, Krakova a j.). Spory, vznikající mezi těmito cizinci, kteří byli podjednou, a mezi husitskou většinou university, skončily se ovšem (r. 1462) odchodem všech mistrů podjednou z university, která odtud přešla docela do rukou strany podobojí a zůstala v nich až do Bílé hory. Po všechnu tu dobu pražská universita přes svou náboženskou jednostrannost a přes své nedostatky, společně většině tehdejších universit, byla významným ohniskem osvětových snah v národě českém. „Mezi profesory této university — napsal jsem

o tom jinde*) — nenacházíme sice mužů, kteří by znatelněji vynikali nad běžný tehdy průměr . . . , ale není pochyby, že souhrn jejich drobné práce, jež se z university rozšiřovala na všechno nižší školství v českém státě, měl nemalý význam pro povznesení obecné kulturní úrovně českého národa.“ Nesporné nedostatky jak pražské university, tak jiných českých škol doby předbělohorské vyplývaly valnou měrou z nesvobody náboženské, protože královská vláda bránila snahám nekatolických stran o zdokonalení jejich školství, které v duchu tehdejší doby mělo ráz silně konfesijní. Pokus o reformu pražské university a škol na ní závislých, který s velikým úsilím podnikli čeští stavové podobojí po vydání Majestátu Rudolfova r. 1609, byl arci zmařen pohromou bělohorskou. Třeba ani pražská universita, ani ostatní školy české v době předbělohorské nebyly na výši, která by byla mohla uspokojovati osvícenější syny českého národa, jako byl na př. Komenský, přece patrné výsledky jejich činnosti, zračící se v pozoruhodné výšce obecné vzdělanostní úrovně rozličných tříd českého národa, ukazují, že snad neměl docela nepravdu M. Pavel Stránský, jenž sám působil na školách, když v svém vyňanství pobělohorském chválil české školství své doby, tvrdě, že se Čechové doma o vzdělání tak postarali, že možno pochybovati, zda v jiném národě má mládež lépe upravenou cestu ke vzdělání. A sám veliký zjev Komenského, přes jeho delší pobyt na studiích v cizině zcela vyrostlý z domácí půdy, ukazuje, že nelze rozumně mluvíti o mimořádně nízké úrovni pražské university a ostatního školství universitou spravovaného jako o následku husitské revoluce a odcizení na čas touto revolucí způsobeného mezi českým národem a ostatním vzdělaným světem.

Toto odcizení ostatně nikdy nebylo tak úplné, jak by se mohlo zdáti z výkladu Pekařova. Již v době poděbradské setkáváme se u nás s muži vyššími ze strany podobojí, kteří vyššího vzdělání nabyli na cizích universitách. Známí tehdy bojovní náčelníci české strany podjednou, administrátor Hilarius Litoměřický

*) Srov. mou přednášku „J. A. Komenský v našich dějinách“, str. 38.

a probošt Václav Křižanovský, byli na př. samým Rokycanou vypraveni do Italie, aby si tam opatřili vyšší vzdělání a svěcení kněžské. Tato skutečnost nepozbývá zajímavosti a významu tím, že se oba tito mužové v Italii odcizili husitské víře svého mládí. Sblížení, nastalé reformací Lutherovou mezi husitskými Čechami a zeměmi reformací zasaženými, usnadnilo nemalou měrou duchovní styk s těmito zeměmi, zejména ovšem německými. O mocném účinku toho ožilého styku aspoň s částí západního světa kulturního svědčí zvláště zprávy, jež nám někteří mladí mužové strany podobojí nebo Jednoty bratrské zanechali o svých cestách do ciziny, do Německa, Švýcar, Francie. Vedle těchto krátkých cest mocně působilo delší studium valného počtu mladých mužů podobojí i bratrských, nejen kandidátů stavu duchovního, nýbrž i mladých synků šlechtických na cizích universitách. (Z odborných studií našich historiků, které nás o tomto svrchovaně zajímavém zjevu poučují, uvádím zde aspoň poslední práci O. Odložilíka, *Cesty z Čech a Moravy do Velké Británie, 1563—1620*, vyšlou v Časop. Mat. mor. 1935.) Obyčeji vysílali mladé lidi na studium do ciziny sluší zajisté z valné části přičísti vysokou vzdělanostní úroveň českého národa na konci doby předbělohorské. Sám tento obyčej vyvrací úplně představu o trvalé kulturní izolovanosti českého národa, kladené za vinu husitské revoluci.

Již to, co dosud bylo pověděno o kulturních stycích pohusitských a předbělohorských Čech s cizinou, vzbuzuje důvodnou pochybnost o oprávněnosti nářků, že husitská revoluce zatarasila k nám cestu blahodárným vlivům *renesance a humanismu*. Humanismus, jehož zárodky, objevivší se u nás již za Karla IV., byly husitskými válkami nadobro potlačeny, začal k nám v době poděbradské zase pronikat, nacházeje stoupence a přestitele zvláště mezi šlechtou a vysokým klerem strany podjednou. Ušlechtilý vyšehradský probošt Jan z Rabštejna, původce znamenitého latinského „Dialogu“ z r. 1469, je nejvýznamnějším představitelem tohoto obnoveného humanismu českého. V době jagellonské nacházíme mezi předními představiteli humanismu, vedle katolického básníka Bohuslava Hasištejnského z Lob-

kovic, také kališníka a přítele Jednoty bratrské, slavného právníka Viktorina Kornela ze Všehrd, a horlivého husitu, spisovatele Mikuláše Konáče z Hodištkova. V XVI. stol. pak hlavně luterský humanismus Melanchthonův mocně působil na vývoj české vzdělanosti. I do pozdější Jednoty pronikla humanistická vzdělanost a našla tu odchovance tak znamenité, jako byli Blahoslav a Komenský.

Silné a celkem jistě blahodárné působení humanismu na stoupence všech hlavních náboženských stran českých ukazuje sdostatek, že „odervanost“ českého duchovního života v době po husitské revoluci „od obrodného duchovního společenství románského jihu a západu“ nebyla tak naprostá, jak nám ji líčí Pekař. Ale i „nový svět poznání a životní radosti, jež živila kulturní svět katolický“, našel přes všechnu asketickou mravní přísnost českého prostředí kališnického k nám přístup kupodivu brzy. Málo radostným dokladem toho je sám syn krále Jiřího, jistě velmi nadaný a mnohostranně vzdělaný Hynek z Poděbrad, jenž svou renesanční radost z života projevil svými veršovanými skladbami obsahu hrubě erotického. Ostatně je známo, že i v katolickém světě, zvláště italském, ona „životní radost“ renesanční zplodila mnoho zjevů velmi nepěkných. Stačí třeba jen vzpomenouti, jak se ta radost projevovala na samém dvoře papežském za smutně proslulého papeže Alexandra VI. a jak podivná morálka vládla při dvorech rozličných renesančních tyranů. Nemyslím, že bychom nedostatků silnějšího působení těchto vzorů na naše poměry měli příliš litovati. K překonání nezdravých výstřelků asketické morálky středověké, tak mocně u nás oživené a posílněné husitstvím, zejména pak táborstvím a původním bratrstvím, přispěl u nás způsobem nepochybně prospěšnějším a sympatičtějším vliv jiný, většinou českých kališníků s porozuměním přijatý, vliv německého luterství. Jak vliv ten povznášel husitské Čechy od středověké mnišské morálky k svobodnějšímu a radostnějšímu chápání života a jeho radostí, chápání na hony vzdálenému mravního cynismu některých vrstev renesančního světa románského, jasně ukazují krásné listy ušlechtilého a statečného dra Václ. Mitmánka z doby Ferdinanda I.

Toho všeho arci Pekař patrně nechce uznati. On, který více než kdokoli z našich historiků a snad i více, než je skutečností odůvodněno, oceňuje blahodárné působení německého práva na poměry selského lidu v našich zemích, který vlivům německým na vývoj našeho ústavního a kulturního života přisuzuje význam nadmíru veliký a neváhá někdy mluvit o jakémsi kulturním bratrství našeho národa s národem německým, vytvořeném jejich staletými velmi těsnými styky, prohlašuje přímo za národní neštěstí, zaviněné husitskou revolucí, že jsme se nevzepřeli vlivu mohutného hnutí luterského, nýbrž se jeho přijetím, jež jistě neprávem má za absolutní, bezvýhradně stali „soupoutníky“ německého světa, vrhli se do moře německé kultury, abychom v něm bezmála utonuli. Jsem přesvědčen, že se v tom Pekař těžce mylí. Nevím, zda by bylo bývalo právě pro nás tak strašným neštěstím, kdybychom opravdu byli luterství přijali tak bezvýhradně a trpně, jak o tom mluví Pekař, když se nejen Němcům, nýbrž také rozličným jiným národům (na př. Slovincům, Slovákům) stalo tak mocnou vzpruhou života myšlenkového i mravního. Ale jisté je, že náš poměr k luterské reformaci byl přece značně jiný, zcela osobitý. Sami jsme jí dosti mnoho dali a nemalým právem mohli jsme v ní spatřovati potvrzení a dovršení svého vlastního úsilí dřívějšího. Ale právě proto jsme jí nepřijímali slepě, nýbrž jsme se vážně snažili uvésti ji v soulad se svou vlastní náboženskou minulostí a žili jsme i za jejího vlivu svérázným životem církevním a náboženským. Vliv ten pak zajisté nebyl celkem nijak škodlivý. Zmínil jsem se již o tom, jak pomáhal našim husitským předkům překonávati výstřelky středověkého asketismu, šířiti mezi nimi životnější a radostnější názor mravní. Třeba však přiznati, že dodáváje jim odvahy hlásiti se k starým radikálnějším názorům husitským, podněcoval zároveň jejich úsilí dáti si řádnou, na milosti Říma nezávislou organizaci církevní. Vůbec byl do náboženského života našeho národa vlivem reformace luterské vnesen nový živý ruch, nijak nesvědčící o chudobě nebo úpadku českého života náboženského v době předbělohorské. Žádost stavů českých z r. 1567, aby kompaktní byla z privilegií českých vypuštěna, nelze proto

s Pekařem (III., 326) pokládati za důkaz plného odvratu tehdejších našich předků od minulosti, tím méně podlehnutí starého husitství jiným, německou myšlenkou živeným Čechám. Odvrat od kompaktát, která byla jen velmi nedostatečným, z pochopitelné touhy po smíru s obecnou církví sjednaným výrazem minimálního programu starého husitství, byl zároveň návratem k odvážnějším a historicky významnějším složkám toho starého programu. Tento návrat byl arci umožněn převrácením, jež v církevním životě způsobilo německé luterství, ale nebyl nikterak zradou starých tradic husitských, nýbrž naopak jejich zdůrazněním a dovršením. Ostatně Pekař, ačkoli jinde hlásá, že z husitství brzy nezbýval než kalich, sám v této souvislosti uznává, že ani v pozdější době pohusitské „z myslí českých nevymizely myšlenky meze kompaktát přesahující“ a že „i v Jednotě bratrské žil duch původního zásadního odporu proti církvi“, k čemuž možno jen dodat, že duch ten, jak dnes víme, žil v nemalé síle také mimo Jednotu bratrskou. Připouští-li Pekař, že kalvinismus „dal novou vzpruhu českému životu a to nejen náboženskému“ a že se na sklonku doby předbělohorské „na obzoru ukazovaly známky vracejícího se kulturního rozkvětu“, zmařenému pak ovšem bělohorskou katastrofou, měl by spravedlivě uznati, že také luteranismus působil na český život podobně, neměl by jeho vliv na Čechy zatracovati jako největší potupu a neštěstí našeho národa, jako doklad i příčinu jeho domnělého úpadku duchovního.

Vytýká-li Pekař „k dolíčení toho úpadku“, že se Čechové po celé století nezmohli na spis o Husově životě a učení, že se nepostarali o vydání jeho spisů, že se o dějinách českých doby husitské poučovali především ze spisu svého úhlavního odpůrce Eneáše Sylvia nebo z díla Hájkova, připomíná to poněkud argumentaci, která někdy odůvodňovala tvrzení o úpadku českého dějepiscectví po Palackém tím, že se toto dějepiscectví celá desítiletí od jeho smrti nezmohlo na pokračování jeho dějin, takže národ dosud poučení o svých novějších dějinách musí hledati v díle cizího, ovšem přátelsky sobě nakloněného historika Arnošta Denise. Jistě toto tvrzení Pekařovo má velmi vážné slabiny. Nehledě na to, že snadno

lze pochopiti, že v době, vyplněné tak vážnými událostmi a těžkými zápasy, jako byla u nás doba husitská a po-husitská, nevzniklo ani větší, takřka vědecky založené dílo o Husovi, ani nedošlo k vydání jeho spisů, třeba si dáti otázku, zda v tehdejší době, kdy tištěná kniha byla dlouho ještě velikou vzácností, v jiných zemích nám geograficky a kulturně blízkých a neproživších revoluci, setkáváme se s podobnými díly; třeba dále míti na mysli, jak později, za vlády habsburské, činnost toho způsobu byla rozličně ztěžována censurními opatřeními i jiným nátlakem vládním. Podobně třeba si uvědomiti, že stejně jako jinde v našem okolí nemohlo ani u nás dobře vzniknouti původní dílo, jež by se stylistickým uměním, šířkou rozhledu a pozorovatelskou pronikavostí mohlo měřiti s dílem humanisty, vyšlým z národa, jehož slovesné umění mělo v tomto oboru docela jiné, starší a silnější tradice. Ze by naši předkové předbělohorští své vědomosti o své husitské minulosti byli čerpali hlavně jen z tohoto díla vlašského kardinála, nebo dokonce z pověstné Kroniky Hájkovy, je silná nadsázka. Sama známá Kronika církevní starověrného husitského kněze Bohuslava Bílejovského z r. 1537 svědčí o něčem jiném, stejně jako rozličná jiná historická díla doby předbělohorské, zejména díla spisovatelů bratrských (Blahoslava a j.). Že by pak celková úroveň našeho pohusitského a předbělohorského dějepisectví byla nějak úpadkově nízká, neuvěří asi nikdo, kdo se poněkud blíže seznámil s obsahovou i formální hodnotou děl vyšlých z péra bratrských historiků Černého, Červenky, Blahoslava, nebo s díly utrakvistických, luterského protestantismu blízkých historiků od Bartoše Písaře do Pavla Skály ze Zhoře, kdo si připomene dějepisnou činnost bratrského šlechtice Václava Budovce nebo i katolického pána Viléma Slavaty, vyšlého ze školy bratrské. I v těchto dějepisných dílech zračí se vysoká úroveň naší vzdělanosti předbělohorské, jejíž další rozvoj byl tak nešťastně přerván Bílou horou.

Ačkoli plně uznávám některé skvělé stránky soudobé vzdělanosti katolických národů románských — měla ovšem i rozličné stránky stinné, na př. sklon k mravnímu cynismu, jehož stopy nacházíme i u Eneáše Sylvia, který

se jako papež zrušením kompaktát dopustil i podle Pekaře (III., 324) „skutku pravé felonie“ — nevěřím, že by větší jejich vliv na náš kulturní rozvoj byl nám mohl přinéstí nevím jaký užitek, nebo dokonce spásu. Radostnější názor životní, o němž horuje Pekař, se ani u těchto národů trvale neudržel. Naopak brzy byl zatlačen z valné části názorem velmi chmurným, jenž svým asketismem nezadal středověkému. Obrází se na př. v obrazech Riberoových a Zurbaranových i v jiných malířských i slovesných líčeních všelikých strašidelných muk a pekelných utrpení. V době pobělohorské poznali jsme i my dostatečně všechny krásy tohoto „radostného“ názoru životního. A pozdější osudy velikých románských zemí, prosycených touto domněle lepší vzdělaností, zejména Španěl a Itálie, dokazují, že ani ta vzdělanost nezachránila jich od těžkých nesnází vnitřních, od úpadku, jenž v obou těch zemích trval celá století. Jak máme věřit, že nám by tato vzdělanost byla bývala prospěšnější než ta, která u nás vyrostla a se přirozeně vyvinula z husitských tradic a ve shodě s nimi, že právě nám byla by přinesla blaho a spásu, které nedovedla zajistiti ani zemím, v nichž se zrodila, ani jiným, jako třeba Polsku, do nichž jí nezatarasilo cestu nic podobného jako naše husitská revoluce?

d) Husitství a náš život státní.

Jen takřka letmo dotýká se Pekař neblahého prý působení husitské revoluce na *obecně politický vývoj* našeho státu. Uznává sice (III., 326), že i po husitské revoluci „vojensky bylo jméno Čechů ještě slavné v Evropě, a králi Jiřímu podařilo se obstáti v novém nenávisném útoku, připraveném politikou kurie“, ale dodává, že „vedlejší země koruny české, v tom i česká Morava, byly ztraceny“ a „stalo (prý) se více šťastnou shodou okolností, že neměly býti ztraceny trvale“. K tomu hned poznamenávám, že nelze po mém soudu větším právem vysvětlovati „více shodou okolností“ toto odvrácení trvalého rozkladu českého státu, než se jinde příznivé zjevy doby pohusitské vysvětlují „přirozeným vývojem“, zatím co všechny zjevy nepříznivé se dávají

takřka bez výhrady za vinu husitské revoluci. A upozorňuji, že husitské revoluci, usnadnivší pozdější přátelský poměr husitských Čechů k německému luterství, které si docela podmanilo vedlejší země české koruny, mohli bychom naopak přiznati zásluhu o nebývalé prohloubení a upevnění politické součinnosti stavů českých a moravských se stavy vedlejších zemí českého státu. Jistě sotva kdy předtím ani potom vnitřní jednota všech těch zemí v oboru života stavovského, tehdy nadmíru významného, byla tak pevná a opravdová jako v době předbělohorské. A kdybychom si dali otázku, co by se bylo stalo s jednotou českého státu, kdyby se Čechy a Morava byly postavily tak nepřátelsky k luterství, jak by si přál Pekař, zatím co země vedlejší byly by je přijaly tak, jak to skutečně učinily, myslím, že odpověď nebyla by příliš uspokojivá. Ci není pozdější odpadnutí protestantského Slezska od hlavních zemí českého státu, tehdy již zase plně navrácených do lůna obecné církve, dosti zřetelným náznakem toho, co by se snad bylo mohlo státi již třeba v stol. XVI.?

Pekař však dále husitské revoluci dává za vinu nepřiznivý, ba nešťastný vývoj státní politiky české i po jiné stránce. Jako prý „vědomí, že existenci husitství a kompaktát může ochrániti jen král katolický“, řídilo již politiku posledních let krále Jiřího, „dávajíc českou korunu v ruce polské“, tak prý po vymření polské dynastie „byl to již kališnický strach z pokroků luterství, jenž hledal přímo záchranu ve volbě krále z rodu nejkatoličtějšího“. A tak prý „neuznání církví, již se zřící nechtěli, stále stigmatizováni jako kacíři, jimiž naprosto nebyli, držíce se jen kompaktát a jejich ochrany skrze krále cizího rodu a jazyka, vstoupili, nikoli jako sebevědomý národ, jenž je pánem svých osudů, ale spíš jako prosebník, usilující stále o vrchnostenské strpení své pravdy, do doby habsburské, v níž tragedie se měla dovršiti.“ Zde nelze pominouti mlčením vážný omyl Pekařův, zračící se v tvrzení o kališnickém strachu z pokroků luterství, který prý hledal záchranu ve volbě Ferdinanda I. jakožto krále z rodu nejkatoličtějšího. Známé práce Rezkovy o volbě Ferdinanda I. poučily nás přece s dostatek, že pro Ferdinanda byli u nás právě stoupenci

pokročilejších směrů náboženských, rozhodnější, luterstvím zasažení podobojí, jež nazýváme novoutrakvisty, a Bratří, nikoli tedy oni starověrní kališníci, poděšení pokroky luterství. Také však se Ferdinand tehdy nikterak nemohl pokládati za krále z rodu nejkatoličtějšího, za vlastního představitele katolictví. Tuto vlastnost měli spíše vévodové bavorští, nejvážnější protikandidáti Ferdinandovi při volbě r. 1526, podporovaní jak tehdejší papežem Klementem VII., tak dvěma katolickými panovníky, kteří o volbu českou projevili zájem a původně sami byli počítáni ke kandidátům českého trůnu, králi francouzským a polským, a nacházející u nás přívržence hlavně mezi rozhodnými stoupenci strany pod jednou. Nazývati dynastii habsburskou v době okolo r. 1526 rodem nejkatoličtějším může jen ten, kdo má sice na mysli bojovné katolictví potridentského rázu, jímž byli na konci stol. XVI. a na počátku XVII. zachvácení skoro všichni členové rodu habsburského, ale při tom zapomíná, že až do pol. XVI. stol. římstí papežové byli úhlavními nepřáteli rodu habsburského a že syn Ferdinand I. Maximilian II. byl tak uchvácen proudem reformace luterské, že v svém mládí málem by byl vystoupil z církve katolické, že ještě r. 1560 prohlášoval, že vyznání augsburské pokládá za správné a je hotov v něm zemřít, že se vůbec nikdy nestal horlivým katolíkem a před svou smrtí odepřel přijmout svátosti umírajících.

Celkem je zajisté nad slunce jasnější, že volba Ferdinanda I. za krále českého nemá nic společného s kališnickým strachem z pokroků luterství. Vůbec pak nelze spatřovati v této volbě, při níž se o korunu českou ucházela řada znamenitých panovníků evropských, doklad pokleslého významu českého státu. Další tvrzení Pekařovo, že Čechové pro své kacířství vstoupili do doby habsburské „nikoli jako sebevědomý národ, jenž je pánem svých osudů, ale spíš jako prosebník, usilující stále o vrchnostenské strpení své pravdy“, tvrzení opírající se patrně o to, že si Čechové dávali od svých panovníků potvrzovati kompaktáta, neuznávaná římskými papeži, nelze uvést v soulad s dějinnou skutečností. Samo potvrzování kompaktát od panovníků „z rodu nejkatolič-

tějššího“ přes to, že kompaktáta nebyla uznávána Římem, dokazuje spíše sílu českých stavů podobojí než jejich slabost. Rovněž pozdější žádost, aby kompaktáta byla vypuštěna z privilegií zemských, je spíše znamením síly a hrdého vědomí, že i bez kompaktát, kdysi z nouze přijatých a držených, dovedou si stavové podobojí uhájiti svobodu svého vyznání, daleko vybočujícího z mezí kompaktáty vytčených. A všechen potomní dlouhý, tuhý a na konec dočasně vítězný zápas, který čeští stavové podobojí sváděli se svými habsburskými panovníky o svobodu náboženskou podle jejich vlastní české konfese, neukazuje nám zajisté tyto stavy jako „prosebníky usilující stále o vrchnostenské strpění své pravdy“. Naopak svědčí o jejich odvaze i pevné vůli vynutit si na svém panovníkovi bezvýhradné uznání a zachovávání svého nejvzácnějšího práva: svobody pro své náboženské vyznání, v očích panovníkových hrubě kacířské a proto hodné naprostého zavržení. Ale ani jinak nesvědčí chování českých stavů podobojí k jejich habsburským králům o nedostatečném jejich sebevědomí. Stačí si jen třeba připomenouti rozhodné stanovisko českých stavů k snahám o společné sněmy království a zemí domu habsburského po r. 1526. Je známo, jak stavové čeští r. 1530, nechtějíce dopustit „ublížení“ svých svobod, naprosto odepřeli dáti svolení, aby se jejich zástupcové směli zúčastniti sjezdu všech zemí Ferdinandových v Linci a dovolili jen, že s vyslanci ostatních zemí mohou jednati v Budějovicích, vyhrazující i pro ten případ konečné rozhodnutí sobě, t. j. českému sněmu. A ještě r. 1556, tedy již po nezdařeném odboji z r. 1547, nemohl Ferdinand pohnouti své české rady, aby dali souhlas k společnému sjezdu jeho zemí ve Vídni, naopak dostalo se mu od nich poučení, že „stavové království Českého i také jiní oudové k témuž království příslušející, své obzvláštní obyčeje, pořádky v jednáních sněmovních mají“ a proto prý, „aby mimo tyto obyčeje a pořádky zde ve Vídni bez takových starobylých zvyklostí to mělo k dokonalému stvrzení skrz vyslané přivozováno býti, žádná naděje naše není, aby to přátelé naši podniknouti chtěli.“

Možno však ještě vzpomenouti památného listu Jana

z Pernštejna, jímž r. 1539 králi Ferdinandovi s imponující otevřeností vykládal, proč jeho čeští poddaní nemají prý k němu ani lásky, ani důvěry. Možno dále ukázati na statečné vystoupení zástupce pražské konsistoře podobojí dra Václava Mitmánka proti Ferdinandovi, když se r. 1543 vzepřel snaze českých utrakvistů o zřízení vlastní církevní organisace na Římu nezávislé. Odvážil-li se tehdy Mitmánek říci králi do očí, že „v spravování náboženství a věcí církevních nesluší se mu dávat, poněvadž k tomu není od Boha povolán, aby duchovní věci spravoval, neboť prý mu Bůh k spravování svěřil věci světské, s nimiž má dosti práce“, svědčí to o všem jiném spíše než o prosebnické ustrašenosti českých utrakvistů. I v pozdější době předbělohorské, když zápas stavů o svobodu náboženskou nabýval veliké ostrosti, setkáváme se s tolika projevy hrdého sebevědomí a statečné odvahy u předních vůdců českých stavů utrakvistických i bratrských, že nemůžeme než vzdáti se nadobro představy o ubohosti tehdejšího českého života politického, jak by ji v nás mohly vzbuzovati uvedené žaloby Pekařovy.

e) *Husitství a Bílá hora.*

Nejsilnější oporou Pekařova krajně nepřiznivého soudu o vývoji všech téměř stránek českého národního života od husitské revoluce do Bílé hory je ovšem nepopiratelná skutečnost, že na konci toho období je právě *Bílá hora*. V svém spise o Bílé hoře z r. 1921 (str. 85) odpověděl na otázku, zda nás husitství vedlo na Bílou horu, že sice „fakticky tomu tak bylo“, ale názor, „že Bílá hora byla nutným výsledkem české duševní vzpoury před dvěma sty lety“, odmítl stejně rozhodně jako názor, že „pohlcení českého státu Rakouskem bylo nutným důsledkem Bílé hory“. „Mezi všemi těmi velikými stanicemi našich dějin — napsal dále — jsou takové vzdálenosti časové, jinými slovy byly tak hojné možnosti jiného vývoje, jiného osudu, že jednoduché post hoc — propter hoc zdá se mi řešením v základě pochybeným“. V knize o Žižkovi však opět a opět se dotýká pohromy bělohorské tak, jako by v ní spatřoval logický a takřka neodvratný následek

husitské revoluce. A v poznámkách, jež věnoval v Čes. čas. hist. 1934 (str. 438) mému článku o Lipanech, uveřejněnému v Lidových novinách, vyjádřil svůj názor na souvislost mezi husitstvím a Bílou horou značně jinak než ve spise z r. 1921. Přiznav, že jeho úvahy o osudných následcích nezdařeného pokusu o smír husitů s církví z r. 1420 „neseny jsou ovšem v první řadě závěrem, spočívajícím na faktickém vývoji dalším, jenž od Žižkova vedl na Bílou horu“, napsal, že ovšem „historik ví, že těch dvěstě let, jež leží mezi oběma mezníky, mohlo býti naplněno jinou logikou a souvislostí věcí, ale přece se neubrání poznání, že de facto je Bílá hora závěrem husitské epopeje, neubrání se myšlenky, že možnost silného českonárodního státu (neboť německá města by se byla počestila i bez násilí z l. 1420 a násl.) také po r. 1620, v 17. až 19. stol. dala by nám mnohem větší dějiny a nenutila v 19. stol. probouzeti národ, takřka vymizelý z povědomí Evropy, k sebevědomí a naději vzpomínkami na vítězství z válek za kalich a na pokrokový ráz náboženských projevů té doby“. Připojeným dodatkem: „ale vím, co je v kombinacích na tak vratkém základě budovaných hypotetického a nebezpečného.“ Pekař sice sám znamenitě oslabil přesvědčivost názoru předtím vysloveného a založeného na představě, že husitská revoluce dovedla nás na Bílou horu a zavinila tím všechno naše potomní neštěstí, ale není pochyby, že se ve svém nitru, jak dosvědčují četné jeho projevy v knize o Žižkovi, k názoru tomu kloní velmi silně.

Jak sám na tuto otázku pohlíží, pověděl jsem v své přednášce o Komenském z r. 1930. Zmínil jsem se tam o tvrzení často slýchaném, že od husitství vedla náš národ přímá cesta na Bílou horu, čímž se chce říci, že hnutí husitské bylo vlastní příčinou naší bělohorské pohromy a všech jejích osudných následků, a přiznal jsem, že „toto tvrzení jistě není bezdůvodné“. „Neboť pokračoval jsem — není pochyby, že mezi Bílou horou a hnutím husitským je přímá souvislost, že odboj stavů českých proti habsburské dynastii, jenž se tak nešťastně skončil na Bílé hoře, byl v podstatě své bojem za ideály vštípené do duše českého národa hnutím husitským.

Je také pravda, že husitství mělo některé stinné stránky a některé následky nepříznivé pro náš národní vývoj. Z toho však neplyne, že Bílá hora byla *nutným* následkem hnutí husitského, že husitství *musilo* náš národ dovésti na Bílou horu, že nebyl možný jiný, šťastnější vývoj našeho národního života v době pohusitské.“ Dále pak jsem upozornil důrazně, že „zcela jistě přímá cesta spojuje s husitstvím zjev a činnost J. A. Komenského“, neboť „oboje všemi svými kořeny tkví v duchovním životě českém vyrostlém z husitství a ve všech svých složkách naplněném jeho duchem.“

K tomu bych zde rád připojil několik poznámek. První z nich se týká otázky, jejíž veliká zásadní důležitost je zřejmá. Přiznáváme-li přímou souvislost mezi husitstvím a Bílou horou a chceme-li si zjednat jasno o tom, zda a pokud husitství zavinilo naše národní neštěstí, nemůžeme se vyhnout otázce, zda a pokud Bílá hora opravdu byla takovým neštěstím. Je známo, že u nás i vážnými historiky býval zastáván názor opačný. Mám na mysli především V. V. Tomka, který ve své výše uvedené rozpravě z r. 1854 dokazoval, že Bílá hora byla vlastně spásou a štěstím našeho národa. Psal tam, že prý si Čechové „až příliš zvykli považovati dvě století od vystoupení Husa až do bitvy bělohorské ve všelikém ohledu za dobu největšího květu našeho národa“. Porážka na Bílé hoře zdá prý se jim proto býti „velikým národním neštěstím způsobeným příčinami zevnějšími, které náhle přetalo duchovní a státní život utěšené se rozkládající a uvrhlo národ ve propast beznadějnou“. Tomek přiznal sice, že „skutek ovšem pravdivý, že století po 30leté válce bylo i v literatuře naší i v rozličných jiných ohledech chudší než století předešlé, podával náhledu tomu zdánlivého základu“, ale líčil dále temnými barvami, jak v druhé pol. XVI. stol. byly Čechy, „jak dalece nebyly katolické, zbaveny skoro všeho církevního pořádku“ a jak spustlé a nevzdělané bylo kněžstvo luteránské v Čechách; jak „literatura česká byla v XVI. stol. ovšem plodnější, nežli jindy, ale výrobky nerovnaly se vnitřní cenou plodům 15. tím méně 14. stol.“ — „nejslavnější spisovatel český 17. století, J. A. Komenský byl (prý) genius, vychovaný

více již v pozdějších neštěstích, nežli obyčejnou školou svého času“ — jak konečně „v politickém ohledu rozbořilo husitství naši starou státní společnost“, vyvrátivši moc královskou a rozmnoživši přespříliš moc šlechty. Proto ačkoli katastrofa bělohorská „měla v zápětí svým těžké pohromy na náš národ“, „veliký převrat, ježž spůsobil Ferdinand v našem národu zavedením jiného náboženství a jiného státního pořádku... působil pro vzdálenější budoucnost přece blahodárně“. Neboť „vítězství monarchie, jím dosažené, vedlo po zotavení střední Evropy od záhub třicetileté války k moudřejší a sporádanější správě státní v mocnářství rakouském, kteráž spůsobena pronikavými opravami Marie Terezie a císaře Josefa II.; vítězství pak katolické církve vrátilo národu našemu pravou zbožnost, pevnější základy mravnosti, tudíž způsobilost k pokračování ve vzdělání svém duchovním na cestách, po kterých ze starodávna kráčel zdařile“. Tato „dobrodínní, s tak velikými obětmi dosažená“, objevují se prý ovšem teprve za novějších dob „po dlouhé strastné době přechodu“.

Víme-li, že prof. Pekař o českém životě církevním, kulturním i politickém v XVI. st. soudí snad ještě nepříznivěji než Tomek, že více než on vidí v něm všude jen žalostný úpadek; víme-li dále, že Pekař na český život v době pobělohorské nehledí snad ani tak černě jako Tomek, že s rozhorlením odmítá název „temna“ dávaný této době, že s velikým uznáním se vyslovuje o protireformační české kultuře od Balbína až po Vaváka, že se zřejmou sympatií sleduje moderní pokusy o vyšší oceňování protireformační české poesie, že se ujímá i kultu svatojanského i naší pobělohorské šlechty a vůbec všeho téměř tehdejšího života proti nepřiznivým úsudkům jiných, víme-li konečně, že Pekař ani pohlcení naší státní samostatnosti habsburskou monarchií neuznává za nutný následek naší porážky bělohorské, nemohli bychom býti překvapeni, kdyby Pekař viděl v Bílé hoře s Tomkem nikoli naše národní neštěstí, nýbrž naši spásu. Viděli jsme, že tomu tak není, že Pekař naopak důsledně se vyjadřuje o Bílé hoře jako o příčině a symbolu našeho největšího neštěstí

národního, žalostného pádu našeho národa. Tento jeho názor na Bílou horu je blízký názoru, zastávanému i mnou v mých předválečných přednáškách o Bílé hoře (vydaných 1913), kde jsem v závěru (str. 266) napsal, že „Bílá hora měla pro náš národ následky dalekosáhlé a velmi nepříznivé“, z nichž některé nás dosud tíží. Výpočet těchto dalekosáhlých a velmi nepříznivých následků, jak jsem jej tam dále podal, arci se většinou nesrovnává s Pekařovým pojetím naší národní minulosti předbělohorské i pobělohorské. Podle toho výpočtu Bílá hora „připravila národ český o svobodu náboženskou, které byl tolik obětoval a která mu byla tak drahá, ochudila jej hmotně i duševně, podkopala základy jeho státní samostatnosti, způsobila mu tak těžké ztráty národnostní, že byl by málem propadl germanisaci, a odcizila jej na dlouhou dobu tradicím jeho veliké a slavné minulosti, ne sice prosté stínů, ale přece vyplněné velikými a ideálními snahami“. Protože Pekař většinu těchto následků neuznává a v duchu svého celkového pojetí našich dějin nemůže uznávati za tak nepříznivé jako já, je mi věru těžko pochopiti, proč se tolik rmoutí naším bělohorským neštěstím. Je mi to tím těžší, že mne dějinné události posledních let naučily pohlížeti klidněji na naši bělohorskou pohromu a oceňovati i některé její dobré účinky. Hned v prvních dnech naší svobody, v závěru populární úvahy o Bílé hoře vydané k 8. listopadu 1918 (věcně to byl jen výťah z mé knihy z r. 1913), jsem napsal, že národ náš „teď snad již bez bolesti a bez hořkosti bude vzpomínati Bílé hory, poznáváje, že z hrozných útrap, do nichž jej uvrhla, vzešlo mu přece také něco dobrého: vědomí, že síla národa je nikoli v několika mocných tohoto světa, nýbrž v lidu vzdělaném, uvědoměném, tělesně i mravně zdravém; umění sebe ovládati, spoléhati jen na sebe a na svou práci a neztráceti mysl ani v dobách nejhorších; přesvědčení, že v životě národů právo a spravedlnost na konec musí zvítěziti nad hrubou mocí i násilím, a věrná oddanost velikým ideálům lidstva“. V přesvědčení, těmito větami vyjádřeném, zkušenosti posledních let, získané ve službách našeho k novému životu vzkríše-

ného státu, mne jen utvrdily. Proto se mi dnes stále oplakávání našeho bělohorského pádu jeví takřka přežitkem.

Tím arci pozbývá pro mne valnou měrou zajímavosti otázka, byl-li tento pád přímým a neodvratným následkem husitské revoluce. Přece však řeknu i o ní několik slov. Myslím především, vzpomínaje při tom starších projevů samého prof. Pekaře, že odboj českých stavů proti Ferdinandovi II. nebyl od začátku tak docela beznadějný, aby se nebyl mohl skončiti také jinak než jejich úplnou porážkou. Již proto nemohli bychom její vinu svalovati prostě na husitskou revoluci. Ale soudím také, že ani nemusilo k odboji tomu nutně dojíti, že zvláště po Majestátu Rudolfa II. a stavovském Porovnání z r. 1609 byl možný také klidný vývoj českého státního a národního života. A této možnosti přece nezmařila husitská revoluce, nýbrž bojovná nesnášlivost a panovačnost katolické dynastie a jejího dvora.

Ostatně mám za velmi pochybné, že bychom bez husitské revoluce byli docela ušli nějaké jiné Bílé hoře, že by naše dějiny byly se v tom případě vyvíjely zcela klidně a šťastně bez vážných vnitřních zápasů i převratů a třeba i bez vnějších pohrom. Vzpomeňme třeba jen tragického osudu Polska, které přece neprošlo husitskou revolucí! A představme si, že by po neupřímném a povrchním smíru z r. 1420 byl zůstal naším vládařem panovník i podle Pekaře tak málo schopný a málo sympatický jako král Zikmund, který by se proti nedostatečně potlačenému českému kacířství zcela nepochybně byl opíral jednak o německé měšťanstvo a německé země vedlejší, jednak o vysoké panstvo zcela se odřeknuvší kacířství! Jak krásné perspektivy se tu otvíraly národnímu a politickému vývoji našeho státu! Kolik výbušných látek by se tu bylo nahromadilo, jež by v dobách tak mocného hnutí, jaké bylo podníceno vystoupením Lutherovým, snadno byly mohly u nás způsobiti těžké vnitřní zmatky a vésti nakonec zase k nějaké Bílé hoře. A trvalé nastolení rodu habsburského na trůn český, k němuž bylo by nepochybně došlo hned po Zikmundovi, jistě nebylo by tomu vyvoji dalo směr příznivější.

f) *Aktiva husitské revoluce.*

Ačkoli tedy po mém soudu není nikterak jisté, že cesta od husitské revoluce vedla nutně na Bílou horu, že bez této revoluce náš národní život byl by oplýval po všechnu dobu jen samým štěstím, neznaje takřka vnitřních ani vnějších zápasů a obtíží a jsa dokonale zajištěn proti každému neštěstí a pohromě, přece, poněvadž uznávám vnitřní souvislost mezi husitskou revolucí a Bílou horou a mám na mysli strašné pohromy, jež Bílá hora uvalila na náš národ, mám za slušné, aby se nazapomínalo, že husitská revoluce vedle následků nedobrych, za jejichž vrcholný výraz možno uznati Bílou horu, měla také účinky dobré a národu prospěšné. Jestliže jsem v své již výše citované přednášce o Komenském vyslovil se proti názoru, že husitství musilo náš národ dovésti na Bílou horu, upozornil, že „zcela jistě přímá cesta spojuje s husitstvím zjev a činnost J. A. Komenského“, naznačil jsem tím tuším zcela jasně jeden a snad nejvýznamnější z dobrých a národu prospěšných účinků husitství, skvělý rozvoj jeho duševního života podněcený probuzením sil a schopností, jež dotud jen dřímaly v jeho duši. A zabývá se Pekařovým názorem na národnostní účinky husitství, zmínil jsem se o jeho nesmírném významu pro posílnění a prohloubení českého národního vědomí, pro utužení naší národní odolnosti. Dotkl jsem se v rozboru Pekařova oceňování husitské revoluce i některých jiných dobrých jejích následků, takže netřeba se již zde k tomu vraceti.

Ale i kdybychom srovnáváním škodlivých i prospěšných účinků husitské revoluce dospěli k úsudku, že škody, jež způsobila našemu národu, byly větší než zisky, které mu z ní vyplynuly, byla by na místě otázka, zda ony škody nebyly zcela nebo aspoň z části vyváženy tím, co náš národ husitstvím dal ostatnímu světu, tím, čím husitství přispělo k obecnému pokroku lidstva. Tím se dostáváme k otázce, jaká byla s tohoto hlediska *aktiva* husitské revoluce. Vizme nejprve, jak na tuto otázku odpovídá sám prof. Pekař v závěrečné kapitole své knihy o Žižkovi (III, str. 328)! Vytknuv „novodobé

české historiografii“ bez označení, které její zástupce má na mysli, že příliš vynášela dobu husitskou, že „kontrast zásluhy a zkázy byl prohlubován cítěním, ano tendenčně, a vyvrcholil, lze říci, v novodobé české historiografii, jež proti období světla a slávy postavila dobu ponížení a temna“, praví tam Pekař, že „i když zbavíme obraz bouře husitské, jak jej vypracovalo toto dějepiscectví, všech příkras, o něž zasloužilo se neporozumění doby nebo touha oslavy, mythus si budující, neumenšíme jeho velikosti, nýbrž spíše přiblížíme se k ní“. „A vyznáme — pokračuje Pekař — že to husitské: *Linguam nostram magnificabimus*, třeba bylo klamem pro nejbližší budoucnost, ob stojí před zkouškou dějin. Nelze-li při vzpomínce na husitství pustiti z mysli konečně neblahé důsledky jeho, nelze přece nevracet se s *pýchou* k tomu obrazu vzepjetí českého života a vůle, k té všelidsky významné, mravně pokrokové síle vůdčí myšlenky jeho, jež dala na čas dějinám našim význam evropský a učinila nás aktivními podílníky v tvořivé kulturní snaze křesťanského světa. Tou vůdčí myšlenkou bylo vrácení nebo přiblížení křesťanské společnosti ideálu, jenž měl pro středověkého člověka sílu suggestivní, dosáhnout dokonalosti člověka božského, dobýti duchovního šlechtictví — v té touze spojeny jsou v jedno všechny podoby českého usilování od předchůdců Husových k Husovi, k programu mistrů pražských i násilí sekty táborské“. Odmítnuv pak jako „nepochybný omyl“ názor doby Palackého, která prý, věří v duchovní temnotu středověku a v pozdějším protestantismu spatřující vítěznou etapu na cestě k duchovní svobodě novodobé, „domnívala se v boji Husově a myšlenkách husitství viděti všade počátek novověku a slaviti je jako zápas za svobodu svědomí v duchu takřka moderního racionalismu“, prohlašuje Pekař důrazně, že „velikost husitství, jeho pathos i ethos je právě v jeho gothicko-středověké základně a povaze“. Ve všem tom prý husitství „stojí nepochybně výše než německý protestantismus, jemuž razilo cestu rozličně a jenž nepřestává býti také středověkem, třeba že byl již prolomen protistředověkými myšlenkami renaissance . . .“ „Tedy nikoli v překonání středověku —

zavírá Pekař (III. 330) svou úvahu — ale v zdůraznění a vyvrcholení toho, co v něm bylo mravně a myšlenkově nejušlechtlejšího, spatřují charakter a zásluhu husitství. Na těch výšinách, kde zanícené usilování mravně rozumové vydává, jsouc cele prosyceno a uchváčeno svou ideou, své nejlepší květy, lze všude klásti duchovní mosty mezi lidmi a myšlenkami, věky i povahou rozdělenými“.

Pokusem o takový duchovní most mezi husitstvím a naší dobou je patrně připojený odstavec dodatečný, kde Pekař vykládá, že „středověký a novodobý zároveň, přeložíme-li jej v duchovní mluvu našeho století, je i husitský program čtyř artykulů“. Táže se tu, není-li požadavek kalicha také „výzvou přihlédnout pozorněji k textům, jež jsou základem poznání, krátce jíti k pramenům“, neznamená-li „ve smyslu novověku žádost svobodného kázání postulát svobodné vědy“, „požadavek evangelického života duchovních výzvu k nesobecnému usilování o pravdu“ a „požadavek stavení hříchů smrtelných není-li výzvou k potírání lži a omylu“. A prohlašuje nakonec takřka slavnostně, že „v tom duchu lze se i dnes přihlásiti k programu české velké bouře duchovní“.

K otázce obecných „aktiv“ husitské revoluce vrací se Pekař ještě také v úvodě k poslednímu dílu svého Žižky (IV., str. XII). Píše tam o této revoluci, že „stejně jako jí nešlo a nemohlo jíti o politickou demokracii, tak jí byla zcela cizí svoboda svědomí v moderním smyslu“, že „vývojově neznamenápokrok k svobodnějšimu myšlení novověku, nýbrž právě naopak návrat do středověku a to návrat v hlavních svých duchovních představitelích (jako byli Jakoubek a Chelčický), naplněný cele mnišsky asketickým názorem na svět“. Husitské nauky, které jsou výrazem toho mnišsky asketického názoru, přičítá se prý namnoze samé přirozenosti lidské, „ale — dodává Pekař — v duchu středověku byly to nauky pokrokové, vychovávající a vedoucí k svatosti, vrcholnému ideálu křesťanství; hlasatelé jejich byli a právem mohli býti přesvědčeni, že dostoupili kulturní výše, nad níž doba větší neznala. Ale i s hlediska naší doby máme právo tvrditi, že opravdovost a horoucnost toho úsilí

o mravní přerod církve a společnosti v duchu zákona božího, jež vyznačuje všechny vůdce českého hnutí opravného . . ., jest a zůstane svědectvím velkého vzepjetí české kulturní snahy v době gotické i titulem její slávy; zůstane zároveň hlavním svědectvím české spolupráce v duchovním vývoji západoevropského světa; v jeho středu jsme se odvážili zaujmout na čas vůdčí místo.“

Ačkoli se Pekař o vnitřní hodnotě husitství vyslovuje s takovým myšlenkovým vzletem i slohovým mistrovstvím, že by bylo těžké s ním se v tom měřiti, přece tuto chválu rozličně omezuje. Takovým omezením je především stále opakované tvrzení o *středověkosti* husitství. Sám sice upozorňuje (III., str. 328), že „boj o vymezení hranic mezi středověkem a novověkem ještě nedozněl“, ale přece opět a opět vytýká, že husitské hnutí svou podstatou a svým programem bylo zjev čistě středověký, ano že to byl namnoze „nejtemnější středověk“, že nejen nepřispělo k překonání středověku, nýbrž spíše středověk prodloužilo posílením asketické morálky středověké. Bylo by nesprávné spatřovati v tom ve všem snižování husitství, poněvadž Pekař, jak jsme viděli, má o středověku mínění celkem velmi příznivé a nejednou se ho zastává proti odmítavým soudům liberalistického a racionalistického dějepiscectví. Ale také by nebylo správné domnívati se, že Pekařova these o středověkosti husitství, o prodloužení středověku husitstvím je pro naši „moderní historiografii“, proti níž se tu Pekař tak ostře obrací, objevem neznámé pevniny. Upozorňuje-li Pekař dodatečně (IV., 200), že „již Vl. Kybal vyložil (r. 1912), že husitství je zesílením a prodloužením středověku“, sluší k tomu poznamenati, že již mnohem dříve vykládal prof. Goll v svých universitních přednáškách, jak husitství a zejména také bratrství bylo po některé stránce krokem zpět, návratem k názorům a zásadám výrazně středověkým, tehdy již více méně překonaným.

Myslím proto, že by bylo pošetilé pohoršovati se Pekařovou thesí o středověkosti husitství. Jak jí sluší rozuměti, vyložil Pekař podrobněji v své polemické stati „Smysl českých dějin z r. 1929“ (str. 25d). „Středověkost

husitství — napsal tam — záleží v tom, že je plodem středověkého myšlení a cítění z XIII. a XIV. století, projevem, výrazem, dílem gotického středověku . . ., že ve svých skvělých i stinných stránkách duchem, povahou, metodou je vtělením a obrazem toho tvárného principu životního, jemuž říkáme gotika“. Tento „gotický“ středověk a s ním doba husitská není ovšem v očích Pekařových dobou „temná“, jako prý jí ostatek není ani protireformace . . . Je to podle něho doba naplněná „vzpínavým dychtěním do nadsvětových oblastí, po posvěcení člověka“, duchem, „jenž ve všech směrech, na poli kulturním, společenském, hospodářském, ba i politickém a národnostním uvolňuje pouta, zmnožuje život, budí odvahu a svobodu“, duchem, „jenž vskutku připravoval v mnohém přechod do nových forem a stavů“. „Jen v tom prostředí — soudí Pekař (str. 28) — mohla vyrůst bouře té mohutné síly, jako bylo husitství, bouře, kterou, jak věřím, budou lépe poučené dějiny světové hodnotiti po některé stránce výše než německou reformaci!“ Povaha husitské myšlenky, jež prý v lecčems přešla Luthera, i její duše je (podle Pekaře) „gotická, je ještě středověká a je ještě v podstatě katolická“. Pokud by však někdo chtěl v husitství nebo v táborství postihovat známky přechodu z duchovní oblasti středověké do novověku, musil by si — míní Pekař — položit otázku, „nejde-li tu víc o vlivy osvobozovacího ducha gotiky, než živly renaissance, duchu středověkému zásadně cizí“.

Připouští-li zde Pekař, že by bylo možno v husitství nebo v táborství postihovat známky přechodu z duchovní oblasti středověké do novověku, je to ve shodě s tím, co na témž místě (str. 27) napsal o tvrzení J. Slavíka, že Hus novověkou důvěrou ve vlastní rozum „připravuje východ ze středověku“. „Nenašli bychom — táže se Pekař — ve středověku více zjevů, myšlenek a situací, jež připravují východ ze středověku? Jinými slovy: je středověk čistě středověký?“ Odpovídaje na tyto otázky, dovozuje Pekař, že středověku „důvěru ve vlastní rozum jistě upíráti nesmíme“ a že se ani „racionalistického myšlení ve středověku vskutku nenedostávalo.“ Mohli bychom tedy říci, že Pekař ani v tom, čím husitství při-

pravovalo východ ze středověku, přechod z duchovní oblasti středověké do novověku, nevidí nic novověkého, nýbrž i to prohlašuje za něco, s čím se i jinde v středověku setkáváme. Nemělo by, tuším, smyslu rozprádati dále spor o to, máme-li ten neb onen zjev nazývati středověkým či novověkým, tu neb onu myšlenku středověkou či novověkou, když je tak těžko shodnouti se o tom, jak odlišiti novověk od středověku časově i věcně. Stačí nám poznání, že i Pekař, ačkoli tak důrazně — a po mém soudu právem — vytýká středověkost husitství v jeho vzniku, povaze a podstatě, přece připouští, ano uznává, že mělo v sobě prvky, které přes svůj středověký původ a středověké zbarvení byly předzvěstí, ba přípravou novověku. Sám nachází, jak jsme viděli, v husitském programu čtyř artykulů, ačkoli to byl jen velmi slabý a neúplný výraz myšlenkového a mravního obsahu husitství, několik takových prvků. Neváhám přiznati, že tu Pekař po mém soudu v odhalování takových novodobých prvků v čtyřech pražských artykulích zašel příliš daleko. Neodvážil by se aspoň nikdy tvrditi, že žádost svobodného kázání znamená ve smyslu novověku postulát svobodné vědy, že požadavek stavení hříchů smrtelných je výzvou k potírání lži a omylu.

Naopak mám za to, že Pekař nedoceňuje významu rozličných jiných stránek husitské revoluce pro překonání středověku a přípravu nové doby, nebo jinak řečeno: pro obecný pokrok lidstva. Myslím zejména, že Pekař není práv tomu, co bychom mohli nazvati demokratickými, protifeudálními prvky husitské revoluce. Uznává sice, že tato revoluce v některých oborech demokratizovala náš veřejný život (hlavně povznesením stavu městského), ale upírá takřka všecken význam smělým, vpravdě revolučním myšlenkám radikálních stran husitských o státě a jeho zřízení. Má nepochybně pravdu, dokazuje-li (I., 194) nesprávnost these, „že by Tábor byl popíral oprávněnost feudální ústavy vůbec“, a tvrdí-li, že „Tábor nezamítal ovšem ani monarchie nikterak“, ale neměl by proto přezírat skutečnost, kterou sám (I., 195) zaznamenává, že „na moc královskou dívali se čeští revolucionáři aspoň na počátku také zraky Viklifovými: král je ten, koho pánem zvolil Bůh a koho

vyznamenal svou moudrostí a cností“, když, jak sám praví, „nebezpečí nauky takové, jež souvisí s jednou ze základních koncepcí reformního hnutí, a jež právo k moci a panování činí závislým od toho, je-li pán ve stavu milosti, postihli, jak pochopitelně, již vrstevníci“. Nebylo, myslím, také bez významu, že, jak se zdá, „části Táborů tkvěla s počátku na mysli i jiná myšlenka Viklefova, že by totiž nejdokonalejší formou zřízení státního bylo, kdyby národové byli spravováni od soudců a to podle zákona božího“, třeba bylo jisté, že úřední nauka tábořská nezavrhovala feudální monarchie, jak ji vytvořil pozdější středověk, ani se neprohlašovala pro republiku. Podobně zdá se mi značně jednostranné vytýkati opět a opět mnišský asketismus Chelčického jako jeden z hlavních dokladů these o živé středověkosti husitství a nevšímati si jeho vášnivého odporu proti panování jednoho stavu nad druhým i jiných vpravdě revolučních názorů tohoto v jádře zajisté středověkého myslitele. Již r. 1904 pokusil jsem se (v úvaze o nových vydáních spisů Chelčického v Listech filol. 1904, str. 145) stručně upozorniti na význam Chelčického po této stránce. Napsal jsem tam: „Zatím, co v renaissanci rodila se nová kultura radostného užívání života a plného rozvoje osobnosti, Chelčický s neobyčejným důrazem a s neúprosnou důsledností hlásá starý křesťanský ideál tvrdého odříkání se světa a jeho radostí, potlačování všech žádostí těla. Ale přece oba tyto tak protivné názory v něčem se stýkají: ve snaze vymaniti se z područí neomezené autority církve, nedopouštějící jednotlivci samostatně určovati zásady svého konání. Chelčický ovšem na místo autority církve staví autoritu Písma a příklad Krista a apoštolů, ale vykládá si je sám, neuznáváje prostředníků mezi sebou a Bohem i jeho Zákonem.“ Těmito slovy je zajisté jen zcela nedostatečně naznačeno něco z toho, co v učení Chelčického směřovalo k překonání středověku. V husitských naukách i v husitské praxi je takových prvků jistě mnohem více, než je Pekař ochoten připustiti. Nemoha se zde o tom podrobně šířiti, přestávám na těchto několika poznámkách.

Jen ještě upozorňuji, že se působení oněch moderních prvků v hnutí husitském projevuje velmi zřetelně

i v pozdějším vnitřním i vnějším politickém životě českého státu. Na doklad toho stačí uvést, že s husitským králem českým Jiřím z Poděbrad, vyhlášeným od nejvyšší autority církevní za kacíře a stíženým církevní klatbou, zůstávali v přátelských stycích četní katoličtí panovníci a „nejkřesťanštější“ král francouzský s ním dokonce uzavřel přátelskou smlouvu. Nebyl to vážný krok k překonání středověku? Možno věru říci, že husitský král, jehož vláda byla konec konců vyvrcholením husitské revoluce, zvykl tehdejší svět snášelivosti ve věcech církevních a náboženských, jejich odlučování od politiky, a že s toho hlediska měly přátelské styky četných dobře katolických knížat tehdejších s kacířským a papežské klatbě propadlým králem českým význam téměř převratný. A totéž možno říci o věrné oddanosti mnohých katolických poddaných ke králi Jiřímu, od níz se nedali odvrátit ani naléhavými výzvami papežské stolice, nechtějíce podle slov jednoho z nich (p. Viléma Rábského), „aby věci duchovní a světské byly mateny dohromady, nýbrž aby obě ty moci zůstávaly ve svém rozdílu“, aby nebyli pod záminkou povinné poslušnosti k papeži nuceni opouštět krále svého „v tom, co dotýče se vlády a správy světské“. Nepřipravovala tak vláda husitského krále třeba více bezděky než uvědoměle půdu modernímu názoru na poměr státu a církve? A nezračí se v tom hluboký průlom způsobený husitskou revolucí do středověkého názoru světového a středověké politické praxe? Ani odvážný pokus husitského krále Jiřího o vytvoření vyššího právního a mírového společenství křesťanských národů, neovládaného svrchovanou autoritou ani římského papeže ani římského císaře, nýbrž založeného na dobrovolné dohodě svobodných a rovnoprávných států, nelze s toho hlediska přezírat. Pokus ten, připravený a umožněný husitskou revolucí, třeba se nezdařil, náleží nesporně k dějinným zjevům, které razily cestu zcela moderním snahám o vyšší mezinárodní řád právní, snahám, jejichž výrazem je dnešní Společnost národů. (Srov. zvláště M. Zimmermann, *La crise de l'organisation internationale à la fin du moyen âge* 1934.)

Maje na mysli vše, co jsem vyložil o následcích husit-

ské revoluce i o jejích aktivech, soudím, že mohu opakovati, co jsem o jejím významu pověděl v přednášce proslovené v červenci 1918. Přiznal jsem tam (Naše doba, str. 333), že nebýti husitské revoluce, náš národ „snad by se byl vyvíjel klidněji, bez strašných otřesů a utrpení, jež mu takto bylo prožiti. Ale jistě by jeho dějiny neměly v sobě tolik vznešené velikosti a úchvatné síly, jistě nebyly by mu takovým zdrojem povznášejícího vědomí a nezlomné sebedůvěry, jistě nezjednávaly by mu tolik uznání a úcty v celém vzdělaném světě. Život neužitečný není životem, praví veliký básník, a slova ta platí nejen o jednotlivcích, nýbrž i o celých národech. Čím užitečněji nejen pro sebe, nýbrž i pro lidstvo žije národ, tím více a plněji žije, ale tím větší má také právo na život. Ne to, že jsme byli mocnou říší za Přemysla II. nebo Karla IV., ale že jsme podnikli boj za velikou ideu, že jsme lidstvu dali Husa, Chelčického, Komenského, je naší největší pýchou, nejpádňejším důvodem našeho práva na život veliký a svobodný, nejjistější zárukou naší budoucnosti. I osudy národů vládně vyšší spravedlnost. Proto obět, kterou jsme přinesli lidstvu, nebyla ani pro nás marná. Myšlenka, pro niž jsme se obětovali tak, že jsme bezmála propadli zkáze, zase nás vzkřísila k novému životu. A právě husitská naše minulost, povznášejíc naše sebevědomí, dávala a dává nám sílu k novým a novým bojům.“ K tomu jsem připojil projev pevné víry, že „ona vyšší spravedlnost, která vládne nad osudy národů, nezastaví se v půli cesty, že dovede dílo odplaty až do konce a že zejména našemu národu vrátí to, co ztratil v zápase za největší statky lidstva, co jest jeho svatým právem a životní potřebou: plnou národní samostatnost a svobodu“.

Jestliže jsme v dobách své nesvobody takto nacházeli posilu v své husitské minulosti, nevím, proč bychom ji měli prohlašovati za své neštěstí dnes. Souhlasím s Pekařem, že nemá smyslu předělávati dějiny, ale neváhám říci, že bych — i kdyby to bylo v mé moci — z našich dějin za nic na světě neškrtl husitskou revoluci. Naopak nejen historické studium, nýbrž i praktická činnost politická utvrzuje ve mně víc a více přesvědčení, že v husitské revoluci přes všechny její stíny můžeme spatřo-

vati nejen svou pýchu, nýbrž přímo své štěstí. Ona zajiště především dala nám způsoblost vymaniti se plně z názorů a řádů minulosti dávno překonané, jež mnohým jiným národům jsou dosud škodlivou přítěží, a včleniti se do nového řádu světového, jemuž přes všechny reakční záchvaty tu a tam se vyskytující náleží budoucnost. Proto myslím, že místo neplodných a nemužných nářků nad tím, co jsme v minulosti — z valné části jistě vlastní vinou — vytrpěli, mohli a měli bychom o svém národě s hrdým čelem opakovati mutatis mutandis slova apoštola Pavla: „Milostí boží jsem co jsem a *milost jeho ve mně marná nebyla*“. Využít svých přirozených sil a schopností ve službách velkých ideálů tak, jako to bylo dopřáno našemu národu, přispěti přes svou poměrnou malost k obecnému pokroku tak, jak přispěl on — zda to není vrchol štěstí, jehož možno kterémukoli národu na tomto světě dosíci?

OBSAH

Strana:

Úvod	5

I. ŽIŽKA.

1. Žižka před revolucí	11
2. Žižka vůdcem revoluce	16
a) Žižka a předrevoluční husitství	16
b) Žižka v Plzni. Začátky Tábora	18
c) Žižka na pomoc Praze. Bitva na Vitkově hoře	21
d) Boje po Čechách 1420—1. Adamité. Žižka z „Kalicha“	24
e) Sném čáslavský 1421	27
f) Oslepnutí Žižkovo. Zikmundova porážka u Hory. Pád Želivského	29
g) Žižka a Korybut	31
h) Žižka přechází k Orebským. Tažení na Moravu. Domnělá jízda do Uher	38
i) Žižkův „vojenský rád“. Příčiny jeho rozchodu s Táborem	42
j) Žižka a Praha od podzima 1423. Druhý příchod Korybutův. Žižkova smrt	45
3. Žižkova osobnost a jeho dějinný význam	54

II. HUSITSKÁ REVOLUCE.

Úvod	71
1. Vznik a podstata táborství	75
2. Možnost smíru r. 1420	103
3. Husitství v českých dějinách. Následky husitské revoluce	127
a) Vliv husitství na národní vědomí a na poměry národnostní	127
b) Sociální účinky husitské revoluce	140

c) <i>Husitství a náš vývoj kulturní</i>	146
d) <i>Husitství a náš život státní</i>	165
e) <i>Husitství a Bílá hora</i>	169
f) <i>Aktiva husitské revoluce</i>	175

Z oboru historie jsme vydali:

Bernheim, Úvod do studia dějepisu . . .	28.—	46.—
Carlyle, Minulost a přítomnost . . .	27.—	42.—
Českou minulostí. Práce věnované V. Novotnému	80.—	—.—
Dalimilova kronika. Do nové češtiny přel. V. Flajšhans. Vydání na lepším papíře	9.—	—.—
Jakubec, Dějiny literatury české. Díl I. Od nejstar. dob do probuzení politického	150.—	175.—
Díl II. Od osvícenství po družinu Máje	150.—	175.—
Miljukov, Obrazy z ději ruské vzdělanosti. Díl I., II. a III.	78.—	—.—
Novotný, České dějiny. Díl I. Část 1. (Vyjde v novém vydání). Díl I., část 2. Od Břetislava I. do Přemysla I.	90.—	115.—
Díl I., část 3. Čechy král. 13. stol.	128.—	153.—
Díl I., část 4. (v tisku).		
Šusta, České dějiny. Díl II., část 1. Soumrak Přemyslovců a jejich dědictví	115.—	140.—
Urbánek, České dějiny. Díl III., část 1.	75.—	100.—
Díl III., část 2. Věk poděbradský	80.—	105.—
Díl III., část 3. Věk poděbradský	120.—	145.—
Novotný-Kybal, Mistr Jan Hus. Díl I. Život a dílo. Část 1./2.	102.—	142.—
Díl II. Učení. Část 1.	50.—	70.—
Část 2.	56.—	76.—
Část 3.	60.—	80.—
Pollard, Anglické dějiny	18.—	—.—
Stanojevič, Dějiny národa srbského	50.—	—.—
Staročeské listy. Uspoř. Přemysl Hájek	8.50	

VDÁVÁ JAN LAICHTER V PRAZE.